

Sisekaitseakadeemia

Sisejulgeoleku instituut

Kristiina Raagmets

**RAHVUSVAHELISE KOOSTÖÖ ÕIGUSLIKUD ALUSED JA
PRAKTIKA RAHAPESU TÕENDAMISEL EESTI
POLITSEIUURIJATE JA PROKURÖRIDE NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja: Indrek Tibar Mag. iur

Kaasjuhendaja: Anne Valk MBA

Tallinn 2024

Kollidž/instituut: Sisejulgeoleku instituut	Kaitsmise kuu ja aasta Juuni 2024
<p>Töö pealkiri eesti keeles:</p> <p>Rahvusvahelise koostöö õiguslikud alused ja praktika rahapesu tõendamisel Eesti politseiuurijate ja prokuröride näitel</p>	
<p>Töö pealkiri võõrkeeles:</p> <p><i>International Cooperation Legal foundations and Practice in Proving Money Laundering: The Case of Estonian Police Investigators and Prosecutors</i></p>	
<p>Lühikokkuvõte:</p> <p>Magistritöö põhiosa on 63 lehekülge. Magistritöö sisaldab ingliskeelset resümeed ja on kirjutatud eesti keeles. Magistritöös on kokku viis tabelit, mis kajastavad uurimistulemustes. Uurimisinstrument ja koodipuu on välja toodud lisana.</p> <p>Magistritöö eesmärgiks oli selgitada välja Eesti politseiuurijate ja prokuröride rahapesu tõendamisega seonduvad rahvusvahelise koostöö õiguslikud alused Eesti ja teiste riikide vahel, võimalikud koostööd takistavad tegurid ning koostöö tõhustamise võimalused. Eesmärgi saavutamiseks viidi läbi kvalitatiivne fenomenograafiline uuring. Andmeid koguti poolstruktureeritud intervjuudega, millega selgitati välja, milline on Eesti politseiuurijate ja prokuröride kogemus rahvusvahelise koostööga rahapesu menetlemisel.</p> <p>Magistritöö uurimisprobleem oli sõnastatud küsimusena ning käitles rahvusvahelisi ja siseriiklike võimalusi rahapesu tõendamisel Eesti politseiuurijatel ja prokuröridel. Magistritöös selgus, et rahvusvahelist koostööd rahapesu tõendamisel aitab tõhustada mitme erineva tasandi ühendamine. Ennekõike edendavad koostööd ja rahapesu tõendamist rahvusvahelised konventsioonid, direktiivid ja valituste vahelised kokkulepped. Sellegipoolest on vaja üle vaadata kehtivad kokkulepped ja siseriiklik kohtupraktika.</p>	
Lisad: Uurimisinstrument, uurimisküsimuste ja intervjuu küsimuste seos, koodipuu	
Võtmesõnad: rahapesu, kriminaaltulu, majanduskuriteod, rahvusvaheline koostöö, koostöölepingud	
Võõrkeelsed võtmesõnad: <i>money laundering, criminal proceeds, economic crimes, international cooperation, cooperation agreements</i>	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Kristiina Raagmets	
<p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujalt allikatest saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma lõputöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.</p>	

Allkiri: <i>(allkirjastatud digitaalselt)</i>	Kommentaar
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Indrek Tibar, Mag. iur	Allkiri: <i>(allkirjastatud digitaalselt)</i>
Kaasjuhendaja: Anne Valk, MBA	Allkiri: <i>(allkirjastatud digitaalselt)</i>
Kaitsmisele lubatud	
Instituudi juhataja: Erkki Koort	Allkiri:

SISUKORD

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUSED	5
SISSEJUHATUS	6
1. RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ RAHAPESU TÕENDAMISEL	12
1.1. Rahapesu olemus ja areng	12
1.1.1. Rahapesu kriminaalõiguslik kujunemine	12
1.1.2. Rahapesu tüpoloogia ja eelkuritegu	17
1.2. Rahvusvaheline koostöö ja regulatsioonid rahapesu valdkonnas.	22
1.2.1. Kriminaalkoostöö vajalikus, kujunemine ja üldine toimine	22
1.2.2. Õiguslikud alused.....	28
1.2.3. Rahvusvahelised ja siseriiklikud organisatsioonid	34
2. EESTI POLITSEIUURIJATE JA PROKURÖRIDE RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ RAHAPESU TÕENDAMISEL	37
2.1. Metoodika.....	37
2.2. Tulemused	40
2.2.1. Koostöö	41
2.2.2. Kitsaskohad.....	45
2.2.3. Ettepanekud.....	51
2.3. Analüüs, järeldused ja ettepanekud	55
KOKKUVÕTE	63
SUMMARY	66
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	69
TABELITE LOETELU	78
LISA 1. Uurimisinstrument	79
LISA 2. Uurimisküsimuste ja intervjuu küsimuste seos	81
LISA 3. Koodipuu.....	82

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUSED

BTC - Bitcoin

Interpol - Rahvusvaheline kriminaalpolitseiorganisatsioon

Europol - Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Amet

Eurojust - Euroopa Liidu Kriminaalõigusalase Koostöö Amet

EIO - Euroopa uurimismäärus

ÕAT – Õigusabi taotlus

SIENA - Eurooli turvaline teabevahetusvõrk (*ingl. Secure Information Exchange Network Application*)

FATF – Rahapesuvastane töökond (*ingl. Financial Action Task Force*)

STAK - Siseturvalisuse arengukava

RAB - Rahapesu Andmebüroo

KarS - Karistusseadustik

ÜRO – Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

SWIFT - Ülemaailmse pankadevahelise finantstelekommunikatsiooni selts (*ingl. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*)

SISSEJUHATUS

Rahapesu uurimine ja tõkestamine on muutunud oluliseks riiklikuks kuritegevuse vastaseks prioriteediks (Justiitsministeerium, 2023). Esmatähtsus on osaliselt tingitud üldisest arusaamast, et kuritegevusest saadud tulu integreeritakse üha enam ausasse majandusse (Schlarb, 2022, p. 70). Finantskuritegude tõkestamise rahvusvaheline organisatsioon on välja toonud, et triljoneid dollareid kuritegelikku raha on integreeritud legaalsesse majandusse (FATF, 2023). Üldjuhul pärineb kuritegelik vara tõsistest kuritegudest nagu relvakaubandus, narkootikumide müük, inimkaubandus ja organiseeritud kuritegevus. Seetõttu ei ole rahapesu mõju füüsiliselt tuntav ja silmaga nähtav (FATF, 2023).

Rahapesu avaldab laialdast negatiivset mõju – peamiselt poliitilises, sotsiaalses ja majanduslikus valdkonnas ning tagajärjed hõlmavad kahjusid nii ohvritele kui ka ühiskonnale laiemalt, sealhulgas mõjutab rahapesu ka üldist tarbimist (Kot, 2021, p. 78). Caglayan & Bahtiyar (2022, p. 856) kirjeldasid, et rahapesu suurendab korrupsiooni, inflatsiooni ning mõjutab negatiivselt poliitilisi institutsioone, sealhulgas altkäemaksu andmist ja võtmist. Lisaks on märkimisväärne mõju ka hindadele, intressimääradele ja investeringutele (Kot, 2021, p. 79)

Rahapesualane võitlus hõlmab endas nii mitme riigi õiguskaitseasutuste kui ka mitteriiklike asutuste koostööd (Kot, 2021, p. 81). Euroopa Liidu liikmesriikide justiits- ja rahandusministrid, Maailmapank, mitmed ÜRO osakonnad ja Rahvusvaheline Valuutafond on omavahel seotud regulatiivsete pingutustega ning kõigi asutuste üks eesmärk mitmest, on vähendada ja hinnata rahapesu mõju (Unger, 2007, p. 6). Koostööl on erinevad aspektid, õiguskaitse- ja justiitsasutused tegelevad üldiselt tagajärgedega ning teised kohustatud isikud tegelevad tõkestamisega (Finantsinspeksioon, 2021). Jõupingutused on kaasa toonud mitmeid kahe- ja mitmepoolseid lepinguid ja eeskirju. Kõik lepingud ja eeskirjad on saanud alguse üle 20 aasta tagasi ning neid on pidevalt arendatud vastavalt muutustele maailmas.

Masciandaro (2017, p.7) rõhutab, et rahvusvaheline koostöö kujundab globaalset majandusmaastikku ning tugevdab oluliselt poliitilisi ja majanduslikke sidemeid riikide vahel. Majanduse suurem põimumine ning ettevõtete üha kasvav rahvusvaheline mõju on omakorda seadnud uued väljakutsed tõhusa järelevalve osas (Schlarb, 2022, p. 76). Ainuüksi Eesti kontekstis on märgata, et nii riigisiseseid kui ka piiriüleseid tehinguid toimub rohkem kui eksisteerib kogu sularahakäivet kokku. 2023. aasta sularaha tehingute käive oli 20,3 miljonit

eurot, kuid elektrooniliste tehingute kogusumma samal perioodil oli 335 626,9 miljonit eurot (Eesti Pank, 2024). Samal ajaperioodil oli piiriüleste elektrooniliste tehingute kogusumma 109 101,8 miljonit eurot (Eesti Pank, 2024), mis kinnitab rahvusvahelise majanduse üha suuremat integreeritust. Majandusliku integreerumise taustal on tekkinud täiesti uued meetodid varade liigutamiseks, mis ei allu tavapärasele traditsioonilisele pangasüsteemile. Riiklik järelevalve on aga piiratud ning seetõttu ei suudeta jälgida iga füüsilise ja juriidilise isiku tulu päritolu, samuti ka iga panga- ja krüptotehingut. Sellised arengud maailmas muudavad valgekraelise kuritegevuse varjamise üha lihtsamaks, sest traditsioonilised järelevalve meetodid ei pruugi olla piisavalt kohandatud, et tulla toime kaasaegsest majanduskeskkonnast tingitud väljakutsetega. Seega, kuigi rahvusvaheline koostöö ja majanduse põimumine pakuvad märkimisväärseid võimalusi majanduskasvuks ja arenguks, on need samuti kaasa toonud uued väljakutsed järelevalves, mille lahendamine nõuab uuenduslikke lähenemisi ja laiemat rahvusvahelist koostööd. (Masciandaro, 2017, p. 17)

Rahapesu menetlemise algusaastatel hõlmas rahapesu definitsioon üksnes narkootikumide müügiga saadud tulu kihistamist (Rossel, *et al.*, 2021, p. 240). Üle 20 aasta hiljem on rahapesu definitsioone peaaegu samapalju kui riikides karistusseadustikke (Duyne, *et al.*, 2018, p. 91). Rahapesu on defineeritud mitmeti nii riikide kui ka teadlaste poolt. Enamjaolt on definitsioonis sarnased märksõnad nagu kuritegelikul teel saadud tulu, ebaseaduslik vara omastamine ning vara omakasuks pööramine (Soudijn, 2014, p. 201). Rahapesu mõistet on pidevalt laiendatud ning nüüdseks hõlmab rahapesu endas mitmete varavastaste kuritegude toimepanemisest nagu kelmustest ja vargustest saadud tulu puhastamist (Haas, 2021, p. 201).

Rahapesu definitsiooni ühtlustamist on juhtinud Pariisis 1989. aastal loodud Rahapesuvastane töökond (*ing. Financial Action Task Force*, edaspidi FATF). FATF kogus ja ühtlustas erinevate konventsioonide definitsioonid, lisades neile ka terrorismi rahastamise aspekti (Unger, 2007, p. 6). FATF on vajalik seetõttu, kuna on kujunenud juhtivaks rahvusvaheliseks organisatsiooniks. Antud ühing annab välja peamisi suuniseid rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamiseks ning nendest lähtuvad riigid oma poliitika kujundamisel. Lühidalt ja kokkuvõtvalt võib rahapesu defineerida järgnevalt: rahapesu on kuritegelikul teel saadud tulu kihistamine, mille tulemusel ebaseaduslikult teenitud vara paistab näiliselt seaduslik. (Kot, 2021, pp. 80, 81).

Rahapesu tõendamisel on kitsaskohaks asjaolu, et eelkuriteo toimepanemise asukoht erineb rahapesu toimepanemise riigist. Sellisel juhul on vältimatult vajalik informatsiooni kogumine

riigist, kus eelkuritegu sooritati, sest vastavalt riigi seadustele on süüdimõistva kohtuotsuse saavutamiseks vajadus tõendada eelkuriteo toimepanemist (Levi & Soudijn, 2020, p. 610). Eelkuriteo tõendamine nõuab kas süüdimõistva kohtuotsuse olemasolu või muul viisil tõestatud ebaseadusliku teo fakti. (Unger, 2007, p. 24)

Tõendite kogumise probleemkohaks on asjaolu, et riigiti on seadused erinevad. Seaduste erinevus riikide vahel võib tähendada, et tegevused, mis ühes riigis on kriminaliseeritud, ei pruugi teises riigis kriminaalkorras karistatavad olla (Levi & Soudijn, 2020, p. 591). Näitena võib tuua hiljuti Sakamaal vastu võetud otsuse kanepi tarvitamine legaliseerida (ERR, 2024). Samal ajal kui Eestis on narkootikumide tarvitamise osas nulltolerants ning suures koguses omamine kuritegu (Karistuseseadustik, 2001, § 183). Samuti lähenevad riigid erinevalt maksupettustele. Eestis on enamus maksudega seotud õigusvastased teod kriminaalkorras karistatavad (Karistuseseadustik, 2001, 21.ptk, 4 jagu). Samas Šveitsis käsitletakse maksudega manipuleerimist pigem väärteona (Romerio & Müller, 2023).

Rahapesu uurimisel on oluline mõista, et kui süüdistuses esitatavate tõenditega saab inimese süüdi mõista üksnes teos, millega teeniti ebaseaduslikku tulu, siis ei ole rahapesu tõendamisel suuremat mõju. Sisuliselt tähendab see seda, et rahapesu süüdistuse korral võib piisata ühest konkreetsest teost või tehingust, mille kaudu raha pesti. Samas ühe konkreetse teo tõendamine rahapesu tõendamisel ei pruugi kohtus olla väga mõjuv või piisav, et tõestada süüdistatava süüd, kui tegevust ei tõenda teised tõendid või tüpoloogia. Seega, kuigi üksik tegevus võib olla oluline tõend rahapesu süüdistuse toetuseks, ei pruugi see olla piisav, et veenvalt tõestada süüdistatava osalust rahapesus. Rahapesu tõendamisel on oluline mitme erineva tõendi kogum. (Levi, 2006, p. 292)

Magistritöö on **aktuaalne**, sest rahapesu tõendamine ning ebaseaduslike tehingute avastamine nõuab üha suuremat rahvusvahelist koostööd ja koordineerimist, et tõhusalt võidelda rahapesu ning muude finantskuritegude vastu riiklikul ja globaalsel tasandil (Hellvig & Constantin, 2023, p. 94). Siseturvalisuse arengukavas (edaspidi STAK) on ühe eesmärgina välja toodud, et sisejulgeolekut ohustavad tegurid peavad olema teadvustatud ning nende maandamiseks on rahvusvaheline koostöö oluline (Siseministeerium, 2020, p. 5). Euroopa Nõukogu ekspertkomitee Moneyval tõi välja, et Eesti riik ei koosta menetluste arvu kohta piisavalt taotlusi teise jurisdiktsiooni, et uurida eelkuritegu. Samuti puudub ülevaade, mitmel juhul on esitatud taotlusi välismaal asuva vara konfiskeerimiseks. Moneyvali ekspertkomitee soovitas Eestil rohkem ära kasutada rahvusvahelisi sidemeid. (Euroopa Komisjon, 2022, pp. 204-205)

Eestis on rahvusvaheline koostöö reguleeritud kriminaalmenetlusseadustiku 19. peatükis (Kriminaalmenetluse seadustik, 2003), kuid Pere (2019, lk 37) kohaselt ei ole peatükk kooskõlas rahvusvaheliste nõuetega ning seetõttu ei saa efektiivselt ära kasutada rahvusvahelisi sidemeid. Analüüsi kohaselt ei ole kriminaalmenetlusseadustikus määratletud sätted loogilises seoses ning seetõttu võivad tekitada segadust seaduse rakendamisel (Pere, 2019, lk 12).

Rahapesu Andmebüroo (edaspidi RAB) hinnangul on Eestis sularahaga seotud rahapesu risk tõusnud, seda nii COVID-19 pandeemia kui ka Venemaa ja Ukraina täiemahulise sõja mõjul (Rahapesu Andmebüroo, 2023, p. 3). Lisaks tõi Moneyval oma hinnangus välja, et Eestis on liialt palju virtuaalvääringute tegevuslubasid ning sellest tulenevalt kõrgem rahapesu oht (Moneyval, 2022, p. 5). Rahapesu uurimisele ja rahvusvahelisele koostöö olulisusele on tähelepanu pööranud ka Siseministeerium (2020, lk 4), mille kohaselt mõjutab sisejulgeolekut terrorismi rahastamine ja rahapesu lai levik. Samuti on rahapesu uurimine koos selle tõendamiselega üks oluline osa hübriidohtudega toimetulemisel (Siseministeerium, 2020, p. 13). Aktuaalsus väljendub ka meedias laialdaselt kajastatud Danske Panga juhtumis, kus rahapesu süüdistus tugineb ulatuslikult rahvusvahelisele koostööle (ERR, 2023).

Rahapesu teemadel on kirjutatud läbi aastate nii magistri- kui ka bakalaureusetöid. Enamus uuringud ei keskendu rahvusvahelisele koostööle. Käesolev magistritöö on **uudne**, kuna varasemalt rahvusvahelise kriminaalkoostöö teemal kirjutatud tööde fookus ei ole suunatud rahapesu tõendamisele. Rahvusvahelise kriminaalkoostöö teemal on kirjutatud 2017. aastal magistritöö „Piiriüleste jälitustoimingute läbiviimine digitaalkeskkonnas“ (Laats, 2017) ja 2022. aastal „Takistused jälitustoimingute teostamisel õigusabitaotluste alusel“ (Jõgi, 2022). Samuti väljendab magistritöö **uudsust** asjaolu, et varasemalt kirjutatud tööd on keskendunud rahapesu tõkestamisele, mitte selle tõendamisele. Rahapesu tõkestamise teemal on kirjutatud 2022. aastal magistritöö teemal „Krediitiasutuste omavaheline infovahetus rahapesu tõkestamise eesmärgil vaadelduna isikuandmete kaitse perspektiivist“ (Jäärats, 2022) ning 2006. aastal bakalaureusetöö teemal „Erinevate institutsioonide koostöö rahapesu tõkestamisel“ (Helm, 2006). Sisekaitseakadeemias on 2017. aastal kaitstud magistritöö teemal „Bitcoin´ide kasutamine kuritegelikul eesmärgil“ (Schmidt, 2017) ja 2013. aastal magistritöö „Kaugkontrolli rakendamine rahapesu andmebüroo järelevalves“ (Pai, 2013).

Vastavalt Euroopa Liidu Kriminaalõigusalase koostöö üksuse (2022) aruandele on täheldatud rahapesu kuritegude arvu märkimisväärset kasvu. Tõus peegeldub selles, et 2022. aastal

registreeriti üle 50% rahapesu juhtumeid, kui 2016. aastal (Eurojust, 2022). Rahapesu kiire kasv on tingitud ülemaailmse majandusliku integreerumise suurenemisest ja järjest kõrgemast inflatsioonist. Rahapesu ennetamisel ja uurimisel on riikidevaheline koostöö oluline, kuna raha liikumine ületab sageli riigipiire ning rahapesuga seotud kuriteod toimuvad tihti erinevates jurisdiktsioonides. Tehnoloogia areng aitab üha kiiremini varasid liigutada, vähendades samal ajal tehingute jälgitavust. Areng esitab väljakutseid rahapesu tõendamise mehhanismidele, kuna varade kiire digitaalne liikuvus ja anonüümsus raskendavad oluliselt traditsioonilisi jälgimise ja tuvastamise võimalusi. Õiguskaitseorganid on sunnitud välja töötama uusi strateegiaid ning kohandama olemasolevaid lähenemise viise, et tõhusalt võidelda rahapesu vastu. (Sampson, 2023)

Seetõttu on riigisiselt otsustatud, et õiguskaitse- ja justiitsasutused tegelevad tagajärgedega ning teised asutused nagu rahapesu andmebüroo ja pangad tegelevad ennetusega (Finantsinspeksioon, 2021). Käesoleva magistritöö fookus on suunatud tagajärjele ehk kui tegu on juba toime pandud. Täpsemalt uuritakse, kuidas efektiivsemalt ja kiiremini rahapesu kuritegusid tõendada. Eeltoodust tulenevalt on Eestis rahapesu uurimisel rahvusvaheline koostöö nii Euroopa Liidu riikide kui ka kolmandate riikidega oluline. Seoses sellega püstitatakse **uurimisprobleem** küsimusena: Millised võimalused on Eesti politseiuurijatel ja prokuröridel rahapesu tõendamiseks lähtuvalt rahvusvahelise koostöö praktikast ja õiguslikest alustest?

Uurimisprobleemist lähtuvalt püstitati kolm uurimisküsimust:

1. Millised olemasolevad õiguslikud alused ja rahvusvahelised organisatsioonid tõhustavad rahapesu tõendamist?
2. Millised rahapesu olemusest ja rahvusvahelisest koostööst tingitud kitsaskohad esinevad rahapesu tõendamisel?
3. Kas ja mida tuleb parandada rahvusvahelisel ja siseriiklikul tasandil rahapesu tõendamise tõhustamiseks?

Magistritöö eesmärk on selgitada välja Eesti politseiuurijate ja prokuröride rahapesu tõendamisega seonduvad rahvusvahelise koostöö õiguslikud alused Eesti ja teiste riikide vahel, võimalikud koostööd takistavad tegurid ning koostöö tõhustamise võimalused.

Eesmärgist lähtuvalt püstitati kolm **uurimisülesannet**:

1. Määratleda olemasoleva teoreetilise kirjanduse põhjal rahapesu kriminaalõiguslik olemus ja rahvusvahelise koostöö alused.
2. Analüüsida ja kirjeldada läbiviidud intervjuude põhjal rahapesu tõendamise võimalusi, senist praktikat ja kitsaskohti.
3. Ühendada teooria ja uuringu tulemused ning sellest tulenevalt teha ettepanekuid tõhustamiseks rahapesu tõendamist Eesti politseiuurijate ja prokuröride vaatest.

Magistritöö raames viiakse läbi empiiriline kvalitatiivne uuring. Uurimisstrateegia on fenomenograafiline, mis võimaldab uurida, miks ning kuidas on uuritaval sihtrühmal kujunenud arusaam fenomenist (Larsson & Holmström, 2007, p. 56). Fenomenograafilises uuringus on oluline, et intervjueeritav saab ise jutustada enda kogemust, seetõttu kogutakse andmeid poolstruktureeritud intervjuuga, kus intervjueeritavatel on võimalus vastata oma sõnadega (Larsson & Holmström, 2007, p. 1). Andmete analüüsimisel rakendatakse kvalitatiivset sisuanalüüsi (Stemler, 2001, p. 1). Valimi moodustavad karistusseadustiku § 394 ehk rahapesu valdkonda uurivad politseiuurijad ja prokurörid. Valimisse kaasatakse prokurörid ja uurijad, kes on viimase viie aasta jooksul uurinud rahapesu. Avalikest allikatest ei ole võimalik kindlaks määrata konkreetset rahapesuga tegelevate prokuröride ja uurijate arvu. Sellest tulenevalt on tegemist mittetõenäosusliku eesmärgipärase valimiga (Rai & Thapa, 2015, p. 4). Lõplik valim koosneb kümnest prokurörist ja politseiuurijast, kellest kolm töötavad Põhja Ringkonnaprokuratuuris, üks Lõuna Ringkonnaprokuratuuris, kaks Riigiprokuratuuris, kaks Põhja Prefektuuris ja üks Keskkriminaalpolitseis.

Magistritöö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis antakse teoreetiline ülevaade rahapesust ja rahvusvahelisest koostööst. Esimeses alapeatükis kirjeldatakse rahapesu olemust ja arengut. Täpsemalt tuuakse välja rahapesu kriminaalõiguslik kujunemine ja rahapesu etapid, liigid ning tüpoloogia. Teises alapeatükis keskendutakse rahvusvahelise koostöö aspektidele, kirjeldades selle tähtsust ja põhimõtteid rahapesu tõkestamisel. Teises peatükis kirjeldatakse uurimismetoodikat, esitatakse uuringu tulemused ning analüüsitakse uuringu tulemuste seost olemasoleva teoreetilise raamistikuga. Uuringu tulemustele vastavalt tehakse järeldusi ja ettepanekuid.

1. RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ RAHAPESU TÕENDAMISEL

Magistritöö esimene peatükk on jagatud kaheks alapeatükiks. Esimeses alapeatükis kirjeldatakse rahapesu olemust. Täpsemalt käsitletakse rahapesu liike, etappe ja tüpoloogiasid, mis kõik annavad ülevaate rahapesu olemusest. Tähelepanu pööratakse ka tehnoloogia arengust tingitud muudatustele. Lisaks kirjeldatakse, kuidas kujunes välja kriminaalõiguslik rahapesu koosseis.

Teine alapeatükk keskendub rahvusvahelise koostöö õiguslikele alustele ja organisatsioonidele, mis on loodud rahapesu tõendamise efektiivsuse tõstmiseks. Alapeatükis analüüsitakse rahapesuvastaste seaduste, konventsioonide ja direktiivide kujunemist ning nende vajalikkust rahapesu tõkestamisel. Samuti vaadeldakse rahapesu tõendamise eripärasid ja sellega seotud kitsaskohti, mis tulenevad nii rahapesu olemusest kui ka kehtivatest rahvusvahelistest ja siseriiklikest regulatsioonidest.

1.1. Rahapesu olemus ja areng

Käesolev alapeatükk on jagatud kaheks osaks. Esimeses osas kirjeldatakse rahapesu kriminaalõiguslikku kujunemist, kus selgitatakse ka, miks on rahapesu tõendamine mitmes riigis riiklik kuritegevusevastane prioriteet. Teises alapeatükis antakse ülevaade rahapesu tüpoloogiast ja võimalikest eelkuritegudega seotud kitsaskohadest.

1.1.1. Rahapesu kriminaalõiguslik kujunemine

Iga tõsisema õigusvastase käitumisega, näiteks isiku- või varavastase tegevusega, on võimalik teenida tulu (Pol, 2020, p. 78). Varaline kasu on kiirem kui ausas majanduses ning vahelejäämise protsent sõltub inimesest ja tema oskustest (Pol, 2020, p. 78). Õigusvastaseks käitumiseks peetakse tegu, millega on rikutud kehtivat õigusnormi (Sootak, 2003, lk 13-15). Siiski ei klassifitseerita kõiki õigusvastaseid tegusid tõsisteks ehk rasketeks kuritegudeks. Iga riik määratleb oma jurisdiktsiooni piires, millised õigusvastased teod on tõsised ja millised mitte (Unger, 2007, p. 17). Uuringud on näidanud, et õiguskaitseasutused on suutelised arestima üksnes kaks protsenti ja konfiskeerima ühe protsendi kogu kriminaaltulust (Euroopa Komisjon, 2020, p. 2). Kuriteoga teenitud tulu on ebaseaduslik ja vastavalt riikides kehtivatele regulatsioonidele võib saadud tulu konfiskeerida (Karistuseseadustik, 2001, § 83). Sellest tulenevalt püüavad paljud

kurjategijad õigusvastaselt saadud tulu "puhastada". Kirjeldatud tegevust nimetatakse rahapesuks ning Eestis kehtiva kriminaalmenetlusseadustiku kohaselt on tegu liigitatud majanduskuritegevuse peatükki (Karistusseadustik, 2001, § 394).

Majanduskuriteod on ühiskonna arengu ja muutustega tihedalt seotud (Achim, *et al.*, 2021, p. 1) ning neid nimetatakse ühiselt ka „valgekraeliseks kuritegevuseks“, mis tähendab vägivalldatut finantskuritegu, mille eesmärk on varalise kasu saamine (Haas, 2021, p. 201). „Valgekraelisel kuritegevusel“ puudub kindel juriidiline definitsioon. Mõiste võeti esimest korda kasutusele 1939. aastal Edwin Sutherlandi poolt, et ühiskond pööraks rohkem tähelepanu asjaolule, et kuritegusid panevad toime igast ühiskonnaklassist pärit inimesed (Payne, 2013, p. 25). Hiljem on mõistet kasutatud regulaarselt nii ajakirjanduse, tavainimeste kui ka ametnike poolt. Enamjaolt nimetatakse „valgekraelist kuritegevust“ kelmuseks, kuid sinna hulka kuuluvad ka omastamine, küberkuritegevus, identiteedivargus ja rahapesu. (Haas, 2021, p. 201) Rahapesu on küll eraldiseisev tegu, kuid erinevates uuringutes on välja toodud, et rahapesu on iga tõsisema kuritegevuse ühine element (Pol, 2020, p. 78). Seega on sotsiaalteadlased jõudnud konsensussele, et rahapesu kujutab endast üht suurimat äritegevust maailmas (Vickers, 2005, p. 167).

Kingah & Zwartjes (2015, p. 343) toovad välja, et rahapesu pannakse toime erinevate eesmärkide nimel, näiteks terrorismi rahastamine, ebaseadusliku tegevuse või saadud kasumi varjamine. Stessensi (2000, p. 5) sõnul on rahapesu eesmärk kasutada saadud tulu uues kuriteos või legaalses majanduses ilma õiguskaitseasutusele vahele jäämata. Sellegipoolest ei ole rahapesu üksnes üks õigusvastane tegu, vaid eeldab ka eelkuritegu, millega teeniti tulu. Seetõttu erineb rahapesu teistest kriminaalkorras karistatavatest tegudest (Levi, 2006, p. 312). Erinevus tuleneb asjaolust, et rahapesu uurimisel on põhiküsimuses selles, kuidas määratleda ja tuvastada nii raha liikumine kui ka eelkuritegu. Teisi kuritegusid on võimalik tõendada mingi konkreetse tagajärgega. Näiteks isikuvastase teo korral on võimalik märgata hematoomi või psühhotroopsete ainetega kauplemisel on tõendina olemas aine, mida käideldi. Seejärel saab õiguskaitseorgan öelda, et tegu on toime pandud, kuid rahapesu tõendamine ja märkamine on oluliselt keerulisem just oma olemuse tõttu (Duyne, *et al.*, 2018, pp. 93-94).

Rahapesu tõendamine hõlmab endas mitmesuguste varade jälgimist ja tuvastamist. Tihti varjatakse raha päritolu mitmes erinevas valuutas – sularaha, kuld ja virtuaalvääringud. Siiski, kui vaadata tehinguid eraldiseisvalt, siis need ei iseloomusta rahapesu. Positivism

toetab pigem terminit „kriminaalne varahaldus“ kui „rahapesu“, seda nii teaduslikel kui ka õiguslikel põhjustel. Vara haldamine hõlmab endas ka varade soetamist, omamist ja kasutamist, et saada majanduslikku kasumit. (Duyne, *et al.*, 2018, pp. 93-94)

Õigusvastase teoga saadud tulu on varjatud alates ajast, kui kehtestati esmased riiklikud regulatsioonid (Vickers, 2005, p. 167), kuid valdkonna menetluspraktika on ülemaailmselt uus võrreldes näiteks isikuvastaste kuritegudega (Rossel, *et al.*, 2021, p. 238). Ajalooliselt peetakse kuritegelikul teel saadud vara kihistamise algatajaks Al Capone, kes tänapäeval on tuntud kui USA maffia looja (Seymour, 2008, p. 374). Al Capone kasutas pesumajasid illegaalse alkoholimüügi tulu varjamiseks, tuginedes nende suurele sularaha käibe (Rossel, *et al.*, 2021, p. 238). Samal ajal tegutses vähem tuntud Meyer Lansky, keda nimetatakse finantsgeeniuseks. Lansky leidis viisi, kuidas kasutada ära 1934. aastal kehtinud pangaseaduseid. Nimelt omas Lansky mitmeid seadusevastaseid kasiinosid, millest saadud tulu hoidis Šveitsi pangas. Pärast Al Capone'i süüdimõistmist mõistis Lansky, et tema enda saatus võib olla sarnane ning seetõttu kasutas ta FBI eest tulu varjamiseks Šveitsi kattefirmasid ja pangakontosid. (Seymour, 2008, p. 374)

Teadaolevalt võeti „rahapesu“ väljend kasutusele 1973. aastal *Watergate'i* skandaali tõttu (Schneider & Windischbauer, 2008, p. 391). Skandaali sisu oli asjaolu, et uurimise käigus, raha liikumist jälitades, selgus, et Ameerika president Richard Nixon üritas varjata enda seotust Ameerika Demokraatliku Partei peahoonesse sissemurdmisega (History, 2022). Kriminaalõiguslik menetlemine rahapesu eraldiseisva koosseisuna algas alles 1980. aastatel, kuid menetluse fookus ning eesmärk oli leida peamised isikud, kes teenisid tulu psühhotroopsete ainete ebaseadusliku kauplemisega (Rossel, *et al.*, 2021, p. 238).

Ebaseaduslikult saadud vara liikumise jälgimine võimaldas õiguskaitseorganitel avastada uusi isikuid, kellelt koguda väärtuslikku teavet ning samal ajal tungida sügavamale narkokaubanduse võrgustikku (Rossel, *et al.*, 2021, p. 238). Samuti aitas rahapesu menetlemine kaasa narkootikumide müügist saadud tulu konfiskeerimisele, mis omakorda vähendas narkootikumide tootmise ja levitamise võimalusi (Rossel, *et al.*, 2021, p. 239). Mitmeid aastaid hiljem on näha, et rahapesu olemus on jäänud samaks nagu oli Al Capone ajal, kuid majandusintegratsioon on raskendanud õiguskaitseasutustel antud tegevust avastada ja tõendada (Kot, 2021, p. 78).

Peale rahapesu väljendi kasutuselevõtmist algatas USA 1970. aastal rahapesu vastase poliitikakujundamise (Duyne, *et al.*, 2018, p. 4), võttes riigisisesele vastu *Bank Secrecy Act*'i, millega sätestas nõuded pankadele ja teistele finantsasutustele (Sater, 2020, p. 397). Sellele järgnes 1986. aastal *Money Laundering Control Act*, mis muutis rahapesu kriminaalkorras karistatavaks teoks (Duyne, *et al.*, 2018, p. 4). Seadusele järgnes 1988. aastal Baseli pangajärelevalve komitee avaldus, mis hoiatas finantsasutusi ja panku kuritegeliku raha käitlemise eest. Samal aastal võttis ÜRO vastu Viini konventsiooni, mis esmakordselt püüdis rahvusvahelisel areenil rahapesu defineerida. 1990. aastal võeti vastu Euroopa Nõukogu rahapesuvastane konventsioon ning juba järgmisel aastal anti välja Euroopa komisjoni direktiiv rahapesu alase võitluse osas. (Duyne, *et al.*, 2018, p. 4)

Järgnev suurem muutus seoses rahapesu tõkestamise ja uurimisega toimus peale 11.09.2001.a. USA kaksiktornide rünnakut (Haq, *et al.*, 2022, p. 266). Tänapäeval tuntakse nimetatud sündmust kui 9/11, mis on märkimisväärne juhtum rahapesuvastases võitluses, arvestades, et selle tagajärjel tuvastasid Ameerika Ühendriikide õiguskaitseasutused, et terroristlike rühmitusi finantseerivad mitmed kuritegelikud ühendused (Haq, *et al.*, 2022, p. 266). Rühmitused kasutavad oma tegevuse varjamiseks varifirmasid, erinevaid sularahaga seotud äritegevusi ja *off-shore* pangandust (Haq, *et al.*, 2022, p. 266). Peale 9/11 juhtumit laiendati rahapesu uurimise eesmärke, lisades varasematele eesmärkidele, mis keskendusid organiseeritud kuritegevusele ja narkokaubandusele, ka terrorismi rahastamise tõkestamisele (Heinikoski & Hyttinen, 2019, p. 821). Alates poliitikakujundamise algusest kuni tänapäevani annavad rahapesualased suunised, konventsioonid, seadused ja direktiivid riikidele võimaluse võidelda rahapesuga (Pol, 2020, p. 73).

Mitmed rahapesu vastase võitlusega seotud konventsioonid, direktiivid, seadused ja lepingud hõlmavad lisaks rahapesu nähtusele ka terrorismi rahastamist. Regulatsioonides küll käsitletakse teemat ühtselt ja sama tõsidusastmega, kuid tegevusi pannakse toime erinevate eesmärkide nimel. Rahapesu eesmärk on varjata ebaseaduslikest allikatest saadud raha päritolu, samas kui terrorismi rahastamise eesmärk on sageli, kuid mitte alati, varjata seaduslikest allikatest pärineva raha lõppeesmärki (Heinikoski & Hyttinen, 2019, pp. 816-817). Üldiselt esineb rahapesu koosseisu tõendamises märkimisväärseid raskusi, kuid kui vahendid on saadud legitiimsetest allikatest, siis muutub terrorismi rahastamise tuvastamine eriti keerukaks (Heinikoski & Hyttinen, 2019, p. 821). See võib ka olla põhjus, miks FATF koostatud raportis, kus uuriti seoseid rahapesu ja terrorismi rahastamise vahel,

selgus, et seose leidmiseks puuduvad piisavad andmed. Analüüsitud andmetes olid enamus juhtumeid siiski seotud rahapesu, mitte terrorismi rahastamisega. (Heinikoski & Hyttinen, 2019, pp. 821, 831) Seetõttu käsitletakse ka käesolevas magistritöös rahapesu üksnes kui ebaseaduslikult saadud tulu varjamist, mitte seadusliku tulu ebaseaduslikult kasutamist.

Tänapäeval ei hõlma rahapesu vastane võitlus üksnes tagajärgedega tegelemist, vaid keskendutakse ka ennetusel (Lubis, 2020, p. 371). Seda seetõttu, et pangad või väiksemad ettevõtjad ei pruugi isegi olla teadlikud, et nad osutavad teenust isikule, kes kasutab selle eest tasumiseks kuritegelikult saadud vara. Ennetusel on neli olulist elementi, milleks on sanktsioonid, järelevalve, hoolsuskohustus ja aruandlus. Juba mitmeid aastaid kohaldatakse järelevalvet pankadele ja finantsasutustele, kuid ka kasiinodele, automüüjatele, pandimajadele, kindlustuse pakkujatele ja juveliiridele. (Levi, 2006, pp. 290, 297, 312)

Seoses muutuva maailmaga on kohustatud isikute ringi pidevalt laiendatud. Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seaduse (2017) § 2 kohaselt teostatakse järelevalvet veel kunstiteostega kauplejatele, ettevõtetele, kes osutavad teenust piiriüleste väärtpaberite ja sularaha veo eest, raamatupidajatele, väärismetallidega tegelevatele isikutele, kauplejatele, kellele tasutakse vähemalt 10 000 eurot teenuse eest ja kinnisasja vahendajatele, kelle tehingust saadav kasu on minimaalselt 10 000 eurot kuus. Euroopa Liidu riikides on loodud eraldiseisvad organisatsioonid, kes teostavad järelevalvet eelnimetatud asutuste üle. Vastavalt seadusele on riik loonud eraldiseiva RAB, mis tegutseb riikliku keskasutusena erasektori ja uurimisasutuse vahel. RAB kontrollib riskihinnangu põhjal põhjalikumalt kahtlaste tehingute sisu ning sõltuvalt kontrolli tulemusest võidakse info suunata uurimisasutusele. (Daudrikh, 2022, p. 23)

Organisatsioonid, kes tegelevad rahapesu tõkestamisega, on Eestis reguleeritud Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seaduses, mida kohaldatakse 15-le erinevale majanduslikule suunale. Vastavalt oma pädevusele teostab juriidilistele isikutele järelevalvet RAB, Finantsinspeksioon, Eesti Advokatuur ja Justiitsministeerium (Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus, 2017, § 2, § 64). Rahapesu juhtumite ilmnemisel viiakse uurimine läbi uurimisasutuses, sealhulgas Politsei- ja Piirivalveametis (Kriminaalmenetluse seadustik, 2003, § 31).

Rahapesu toimepanemisel tuleneb karistuse määr Karistusseadustikust (edaspidi KarS), § 394, mis käsitleb küll rahapesu karistatavust, kuid ei too välja rahapesu mõistet

(Karistusseadustik, 2001, § 394). Rahapesu definitsioon on välja toodud Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus § 4 lg 1 punktides üks kuni kolm, mille kohaselt nimetatakse rahapesuks kuritegeliku tegevuse asemel või kuritegelikust tegevusest saadud vara omandamist, muundamist, valdamist, käsutamist, ümberpaigutamist või omandiõiguse varjamist (Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus, 2017, § 4).

1.1.2. Rahapesu tüpoloogia ja eelkuritegu

Rahapesu koosseisu on keeruline uurida ning tõendada, sest pole üheselt arusaadav, kas eelkuriteost saadud tulu kihistamine on eraldiseisev tegu või ebaseadusliku teo osa (Levi, 2006, p. 291). Rahapesu koosseisu tõendamine eeldab eelkuriteo tuvastamist, mis kokkuvõtvalt tähendab, et kui on tõendatud kuritegelik sündmus, siis võib seda käsitleda kui eelkuritegu (Denis Beliakovi süüdistuses KarS § 386 lg 1, § 390 lg 1 - § 22 lg 3, § 394 lg 2 p-de 2 ja 3 ning § 345 lg 1 järgi; Andrey Mikhaylovi süüdistuses KarS § 386 lg 1, § 390 lg 1 - § 22 lg 3, § 394 lg 2 p-de 2 ja 3, § 344 lg 1 ning § 345 lg 1 järgi; J. A. süüdistuses KarS § 386 lg 1 - § 22 lg 3 ja § 390 lg 1 - § 22 lg 3 järgi; S. S. süüdistuses KarS § 386 lg 1 - § 22 lg 3 ja § 390 lg 1 järgi; V. S. süüdistuses KarS § 386 lg 1 - § 22 lg 3 ja § 390 lg 1 järgi, p. 21).

Seetõttu peab ka mõistma kuritegelikult saadud tulu tähendust. Sõna „eelkuritegu“ pärineb Ameerikast ning tähendab õigusvastast tegevust, millega teeniti tulu (Unger, 2007, p. 7). Tänapäeval nimetatakse sellist lähenemist inglise keeles „*All Crime Approach*“, mis sisuliselt tähendab seda, et rahapesu ja terrorismi rahastamise vastase võitluse osas ei piirduta ainult konkreetsete kuriteoliikidega nagu narkokaubandus või inimkaubandus, vaid hõlmatakse kõiki kuritegusid, millega on võimalik teenida tulu (Actico, 2021).

Euroopa Liidu sisesed rahapesu ja terrorismi rahastamise valdkonna konventsioonid „Rahapesu ning kriminaaltulu avastamise, arestimise ja konfiskeerimise konventsioon“ (edaspidi Strasbourgi konventsioon) ja „Rahapesu ning kriminaaltulu avastamise, arestimise ja konfiskeerimise ning terrorismi rahastamise kohta“ (edaspidi Varssavi konventsioon) käsitlevad samuti eelkuriteoga seotud aspekte. Strasbourgi konventsiooni kohaselt ei pea olema rahapesu eelkuritegu toime pandud riigis, kus saadud tulu varjatakse (Unger, 2007, p. 16). Varssavi konventsiooni juures on oluline, et konventsiooni artiklit 9 lg 1 rakendades ei pea olema tuvastatud eelkuritegu, mis sisuliselt tähendab seda, et kui

isik ei suuda tõendada vara päritolu, siis õiguskaitseasutusel on seaduslik alus vara konfiskeerida kui kriminaalsel teel saadud vara. Varssavi konventsioon rakendub ka rahapesus süüdimõistmisel. (Dimitrijević, 2018, p. 18)

Eesti Riigikohtu otsuses nr 1-17-4924/15 punktis 37 on välja toodud, et rahapesus süüditunnistamine eeldab, et kuritegelik tegevus on kohtu poolt tuvastatud (Kahtlustatava H. K. vara arestimine, 2015, p. 7). Riigikohus ei eelda, et eelkuritegu peab olema tõestatud varasemalt süüditunnistatud ja jõustunud otsusega. Siiski, selleks, et tunnistada keegi rahapesus süüdi, peab nii süüditunnistav kohtuotsus kui ka süüdistus eelkuriteo osas vastama kohtupraktikale ja seadustele. (Kriminaalasi Vladimir Tšaštšini süüdistuses KarS § 256 lg 1 ning § 394 lg 2 p-de 2, 3 ja 4 järgi; Valentina Tšaštšina ja Timur Gerassimenko süüdistuses KarS § 394 lg 2 p-de 3 ja 4 järgi; Dmitri Jegorovi ja Konstantin Poltevi süüdistuses KarS § 394 lg 2 p-de 3 ja 4 – § 22 lg 3 järgi; Tamme Arendus OÜ, Credit Union OÜ, Infradata OÜ ja IT Consulting OÜ süüdistuses KarS § 394 lg 4 järgi; Novatech OÜ süüdistuses KarS § 394 lg 4 – § 22 lg 3 järgi, 2015, p. 170) Lisaks eelkuriteo aspektile on riigikohus välja toonud, et rahapesu peab oma tegevusega kahjustama riigi finants- ja majandussüsteemi usaldusväärset (Kriminaalasi S. S. süüdistuses KarS § 199 lg 2 p-de 4, 7 ja 8, § 394 lg 1 ning § 202 lg 2 p 2 järgi, 2010, p. 13).

Strasbourg'i konventsiooni ja Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise konventsiooni (edaspidi Palermo Konventsioon) kohaselt on riikidel kohustus muuta rahapesu kriminaalkorras karistatavaks teoks, kuid nagu eelnevalt on välja toodud, siis rahapesu eeldab kuritegelikul teel saadud tulu ehk õiguskaitseorganil on kohustus tuvastada kuritegelik tegevus. Isegi kui õiguskaitseorgan suudab tuvastada tegevuse, mis on riigis, kus raha puhastati, karistatav, siis ei pruugi sama tegu olla riigis, kust raha pärineb, kuritegelik või üldse seadusevastane (Unger, 2007, p. 7). Seetõttu võib kuritegelikul teel saadud vara defineerimine ning kindalaks tegemine riigiti olla erinev. Sellest tulenevalt on osades riikides rakendatud tüpoloogilist lähenemist, mis ei kohusta otseselt tuvastama eelkuritegu. Üks nendest riikidest on Läti. (Gise-Sproge, *et al.*, 2020, pp. 139, 150)

Eelnevalt on kirjeldatud, et rahapesu on oma olemuselt mitmeosaline. See tuleneb peamiselt asjaolust, et rahapesuga võivad olla seotud mitmed erinevad osapooled, sealhulgas erinevad toimepanijad ning samuti mitmed rahapesu tüpoloogiad. Lisaks on oluline välja tuua, et õiguskaitseorganid võivad tuvastada rahapesu erinevates etappides, mis lisab täiendavat väljakutset tõkestamisele ja tõendamisele. Rahapesu keerukusest

tulevalt, peavad õiguskaitseasutused kasutama rahapesu tõendamiseks laiahaardelist lähenemisviisi, arvestades kõiki võimalikke toimepanemise viise ja mehhanisme. (Maugeri, 2018, p. 94) Tänapäevaks on välja kujunenud võimalikud toimepanijad, kolm etappi ja mitmeid erinevaid tüpoloogiad. Magistritöös ei tooda välja kõiki rahapesu tüpoloogiaid, sest tüpoloogiate kirjeldamise eesmärk on üksnes anda ülevaadet rahapesu keerukusest. Muutuvas maailmas on tüpoloogiad pidevas muutuses, kuid FATF annab analüüside tulemusel ülevaate enim levinud rahapesu trendidest ja tüpoloogiatest, millest saavad riigid rahapesu uurimisel, tõendamisel ja tuvastamisel lähtuda. 2023. aastal avaldas FATF kolm raportit, kus on välja toodud viimase aja trendid ja tüpoloogiad (FATF, 2023). Üheks neist on virtuaalväeringute kaudu raha puhastamine (FATF, 2023).

Rahapesu toimepanijate alusel võib seda liigitada kolme põhikategooriasse: kolmanda osapoole poolt toime pandud rahapesu, isepesu ning eraldiseisev rahapesu. Oluline on märkida, et sõltumata kategooriast, puutuvad kõik toimepanijad kokku rahapesu mitme etapiga, alates ebaseadusliku tulu varjamisest kuni selle legaalsesse majandusse integreerimiseni. See aspekt rõhutab rahapesu uurimise ja ennetamise keerukust, kuna erinevad toimepanijad ja nende lähenemisviisid nõuavad õiguskaitseorganitelt laialdasi teadmisi ja paindlikkust. (Maugeri, 2018, p. 94)

Kolmanda osapoole poolt toime pandud rahapesu (*ingl. 3rd party money laundering*) tähendab, et isik, kes ei ole ise kuriteoga seotud, „puhastab“ ebaseaduslikult saadud tulu ning saab selle eest teatud hüvesid või puhastatud tulust mingi protsendi (Buisman, 2011, p. 150). Autonoomne/eraldiseisev rahapesu (*ingl. stand-alone/autonomous money laundering*) on rahapesu ilma eelneva kuriteoga, mis ei tähenda seda, et tegu ei ole toime pandud. Sisuliselt tähendab nimetatud lähenemine, et uurimisasutusel või prokuratuuril ei ole piisavalt tõendeid, et näidata eelkuritegu, kuid majandusliku käitumise osas on tugev kahtlus, et isiku vara on saadud ebaseaduslikult. (Gise-Sproge, *et al.*, 2020, p. 145)

Isepesu (*ingl. self-laundering*) puhul on tegemist olukorraga, kus isik ise paneb kuriteo toime ning seejärel kas siis integreerib legaalsesse majandusse või kasutab kriminaaltulu uute kuritegude toimepanemiseks. Omaenda ebaseaduslikult saadud tulu puhtaks pesemine on seotud kõigi rahapesu koosseisu osadega ehk isik paneb toime kuriteo, millega saab tulu, seejärel integreerib legaalsesse majandusse või omab saadud tulu ilma integreerimata. (Maugeri, 2018, p. 94)

Heinikoski & Hyttinen (2019, p. 816) toovad välja, et rahapesu eesmärk on ebaseadusliku tulu varjamine ning koosneb kolmest etapist, milleks on asetamine, puhastamine ja integreerimine (Kot, 2021, p. 80). Üldjuhul puutuvad järelevalve organisatsioonid ja õiguskaitseasutused kokku kõigi kolme rahapesu faasiga (Unger, 2007, p. 4). Paigutamine on rahapesu esimene etapp. Tavapäraselt tehakse seda kiirelt peale ebaseadusliku tulu saamist, et vähendada vahele jäämise riski (Schneider & Windischbauer, 2008, p. 393). Paigutamisel jagatakse raha mitmeks osaks ning kantakse erinevatele pangakontodele erinevate selgitustega (Schneider & Windischbauer, 2008, p. 394). Seda tehakse läbimõeldult ning eriti riikides, kus pangaülekandeid või sularaha sissemaksid peab põhjendama suuremate summade korral (Seymour, 2008, p. 375).

Puhastamine on rahapesu teine etapp, kus vähendatakse ülekannete summat (Schneider & Windischbauer, 2008, p. 395). Näiteks, kui varasemalt tehti ülekandeid 150 000 euro suuruses, siis nüüd jaotatakse see summa omakorda mitmeks osaks ning kantakse erinevatele pangakontodele (Schneider & Windischbauer, 2008, p. 395). Pangaülekande selgituseks on tihti fiktiivsed lepingud, mis vajadusel esitatakse pankadele või ametiasutustele (Schneider & Windischbauer, 2008, p. 395). Puhastamise etapis kasutatakse tihti vahendajaid, kes vastutavad ja teostavad ülekandeid isiku eest, kes ebaseaduslikku tulu teenis. Sellisel juhul on vahendajateks füüsilised isikud ja ettevõtted, kes liigutavad varasid, mis jäävad piirmäärast allapoole või teevad väiksemaid sularaha sissemaksid, et vähendada kahtluse tekkimist. (Starnini, *et al.*, 2021, p. 173)

Kolmas ning viimane etapp on integreerimine. Ebaseaduslikul teel saadud raha on kihistatud mitmeks osaks mitmes erinevas jurisdiktsioonis oleva arvelduskonto vahel. Raha integreerimine legaalsesse majandusse toimub ostude vormistamisena, näiteks ostetakse kinnisvara või sõidukeid, samuti võidakse vara kasutada igapäevaostudeks. (Schneider & Windischbauer, 2008, p. 395)

Chao, *et al* (2019, p. 1082) kohaselt on rahapesu viimase etapi enim levinud tüpologia mittelegaalsete vahendite segamine legaalsetega, mis võib toimuda mitmel erineval viisil. Selleks võib rahapesija kasutada investeerimist, ettevõtteid või sularaha. Samuti võidakse osta kinnisvara, kunsti, väärismetalle või sõidukeid (Chao, *et al.*, 2019, p. 1082). Viimasele etapile on samuti iseloomulik laenude võtmine (*ingl. loan-back method*), mida peetakse üheks keerukamas rahapesu tüpoloogiaks. Põhiliselt koosneb nimetatud meetod ühest isikust, kes loob enda, oma sõprade, tuttavate või võõraste inimeste nimel pangakontod.

Peale arveldusarve loomist võtab sama isik laenu ning laseb laenu kanda eelnevalt enda kasuks loodud arveldusarvele. Saadud laenusummat kasutab isik iseenda otstarbeks ehk integreerib uuesti legaalsesse majandusse ning laenu tagasimaksed toimuvad kriminaalsel teel teenitud tulust (Custers, *et al.*, 2019, p. 734)

Lisaks nimetatud tüpoloogiatele on rahapesu tüpoloogiad veel kaubanduspõhine, rahamuulade kasutamine ja *smurfing* (Chao, *et al.*, 2019, p. 1082), mis kõik iseloomustavad mingit kindlat rahapesu etappi. Esimesele rahapesu etapile on iseloomulik kaubanduspõhine tüpoloogia ja rahamuulade kasutamine. Rahamuulad on isikud, kes teadlikult või mõnel juhul mitteteadlikult, aitavad rahapesu toime panna kuritegelikel organisatsioonidel (Dunham, 2006, p. 6). Rahamuulade ülesanne on liigutada raha erinevate pankade ja pangakontode vahel, kuritegeliku organisatsiooni heaks. Lisaks ei pruugi rahamuulad olla seotud algse kuriteoga (Dunham, 2006, pp. 6-7).

Kaubanduspõhine tüpoloogia (*ingl. trade-based money laundering*) on põhiliselt fiktiivsete arvete või üle- ja alahinnatud arvete põhjal kaupade eest tasumine. Kaubanduspõhine rahapesu on integreeruv majanduses üha enam kasvavaks trendiks, mis omakorda põhjustab üha kiiremini kasvavaid hindasid. (Chao, *et al.*, 2019, p. 1083). Smurfimine tähendab sularaha sissemaksete või pangaülekannete tegemist. Smurfiks võib olla isik, kes ise pani toime eelkuriteo kui ka isik, kes pole eelkuriteoga seotud. Sularaha sissemakseid ning pangaülekandeid tehakse summades, mis jäävad pankade automatiseeritud lävendipõhisest monitooringust allapoole. Siiski on nende rahaülekannete lõppeesmärgiks ebaseaduslikult saadud tulu kasutamine või segamine legalsete vahenditega. (Vickers, 2005, p. 170)

Kõiki mainitud meetodeid on võimalik kasutada ka küberkuritegevusest saadud väärtuste, sealhulgas digitaalse valuuta ja krüptoraha puhastamisel. Ent küberkuritegevuses on peamiselt levinud rahamuulade kasutamine ja otsene raha kasutamine toodetele (Custers, *et al.*, 2019, p. 734). Handa & Ansari (2022, p. 80) nimetavad kübermaailmas toimepandud rahapesu küberpesuks. Rahapesu menetlemisel on küberpesu puhul tegemist veel keerulisema väljakutsega, kuna niigi keeruline on tõendada ülepiirilist kuritegevust ning nüüdseks peab tõendama tegevuse ka kübermaailmas (Handa & Ansari, 2022, p. 80). Otsese raha kasutamise kontekstis on mõeldud seda, et saadud tulu integreeritakse koheselt ausasse majandusse, eristudes seeläbi traditsioonilisest rahapesust, kus väärtusi kihistatakse mitme erineva arvelduskonto vahel (Custers, *et al.*, 2019, pp. 734, 737). Eesti siseselt

kvalifitseeritakse otsest raha kasutamist või pangakontode vahel raha kihistamist pigem kelmuseks (Kriminaalasi Tauri Partsi süüdistuses KarS § 209 lg 2 p 1, § 213 lg 1, § 214 lg 2 p 1 ja § 394 lg 2 p 2 järgi, 2011).

Alapeatükist järeldeb, et rahapesu on keeruline ja mitmest tegevusest koosnev tegu, mille eesmärk on varjata ebaseaduslikult saadud tulu päritolu. Kuriteoliik on tihedalt seotud majanduskuritegevusega ning on muutunud üha keerulisemaks tänu globaliseerumisele ja tehnoloogia arengule. Rahapesu uurimisel on oluline mõista eelkuriteoga seotud detaile ning võimalust tõendada kuritegeliku tegevuse olemasolu ja saadud tulu päritolu. Kuigi on loodud mitmeid rahvusvahelisi konventsioone ja riiklike seadusi rahapesu vastu võitlemiseks, esinevad endiselt väljakutsed, eriti seoses kiire kübermaailma arenguga. Kokkuvõttes võib öelda, et rahapesu jääb aktuaalseks ja keeruliseks probleemiks, mis nõuab pidevat tähelepanu, rahvusvahelist koostööd ning tõhusaid meetmeid selle vastu võitlemiseks.

1.2. Rahvusvaheline koostöö ja regulatsioonid rahapesu valdkonnas.

Käesolevas alapeatükis antakse ülevaade rahvusvahelisest koostööst ning selle kujunemisest. Täpsemalt keskendutakse rahvusvahelisele koostööle rahapesu uurimisel ja tõkestamisel, sellegipoolest antakse ka ülevaade, miks riikidel on vajadus teha koostööd ning kuidas koostöö toimib. Alapeatükis antakse ülevaade olulisematest konventsioonidest, direktiividest ja koostöölepingutest, mis mõjutavad rahapesu tõendamist. Alapeatükis ei tooda välja kõiki lepinguid eraldi, vaid kirjeldatakse üldist koostöö toimimist.

1.2.1. Kriminaalkoostöö vajalikus, kujunemine ja üldine toimine

Rahapesu ennetamisel, tõkestamisel ja menetlemisel on rahvusvaheline koostöö põhielement (Levi, 2006, p. 347). Seetõttu on välja töötatud mitmeid konventsioone, direktiive ja organisatsioone, mis tõhustavad rahapesu uurimist. Valitsuste vaheline koostöö on oluline, sest ebaseadusliku tulu integreerimine ausasse majandusse ei mõjuta üksnes riiki, kus seda tehakse, vaid maailma üleüldiselt. Seda nii majanduslikult kui ka eelkuriteo võtmes. Raha liikumise jälgimine ja tõendamine on rahapesu koosseisu oluline osa, kuid seoses arengutega maailmas on võimalik raha liigutada mitmes erinevas valuutas, pangas ja jurisdiktsioonis, mis muudab vara algallika või lõpp-punkti tuvastamise keeruliseks. (Levi, 2006, p. 347)

Casino, *et al* (2022, p. 1) toob välja, et interneti arenguga väheneb riigipiiri mõiste kriminaalvaldkonnas. Piiriülese kuritegevuse uurimisega kaasnev põhiprobleem on, et tõendid asuvad enamasti välisriigis (Casino, *et al.*, 2022, p. 1). Mitut riigipiiri ületavale kuritegevusele aitab kaasa ka tehnoloogia areng, mis võimaldab kiiremini ja kergemini teha pangaülekandeid või luua endale arvelduskonto pangas, mis asub teises riigis (Levi, 2006, p. 293). Lisaks tavapärase pangakonto loomisele on maailmas mitmeid maksevahendajaid, mille abil on võimalik teostada makseid läbi rahvusvahelise finantssüsteemi. Magistritöös ei tooda välja kõiki olemasolevaid rahvusvahelisi maksesüsteeme. Valitud näited on esitatud eesmärgiga anda ülevaade, kuidas majanduse integreerimine ning tehnoloogilised arendused esitavad väljakutse rahapesu tõkestamisele.

Kiireks rahvusvaheliseks makseks on loodud mitmeid erinevaid võimalusi nagu näiteks *Ülemaailmse Pankadevahelise Finantstelekommunikatsiooni Selts* (ingl. *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*, edaspidi SWIFT), SEPA, T2 ja Hawala. (Seymour, 2008, p. 375) SWIFT on 1973. aastal asutatud rahvusvaheline turvaline finantssõnumiteenuse pakkuja (Seymour, 2008, p. 377). Hawala on Pakistanis kasutatav mitteametlik meetod rahaliste vahendite liigutamiseks, mida laialdaselt rakendatakse Lõuna-Aasias, Lääne-Aafrikas ja Lähis-Idas (Haq, *et al.*, 2022, p. 267). Hawala on eriti atraktiivne terroristide rahastajatele, sest see väldib pankade kasutamist, mis muudab raha liikumise jälgimise keeruliseks (Faith, 2011, pp. 25, 27).

Lisaks sellele, et maailmas on mitmeid maksevahendajaid, kaasnes 2020. aastal alguse saanud Covid-19 pandeemiaga üha suurem huvi investeringute, eriti krüptoinvesteringute vastu (Bee, *et al.*, 2022, p. 2), millest üks võimalik investeringu viis on krüptoraha Bitcoin (edaspidi BTC). Krüptoraha turule tulek seadis õiguskaitseorganisatsioonidele väljakutse. BTC on teatud määral pseudonüümne, mis aitab varjata vara ebaseaduslikku päritolu. Plokiahelaid on võimalik avalikult jälgida, mille tõttu isikud, kes soovida oma tulu varjata, loovad mitu rahakotti ning teevad mitmeid ülekandeid erinevate rahakottide vahel. Lisaks kasutatakse detsentraliseeritud vahetusplatvorme või krüptosegisteid. Selline tegevus muudab keeruliseks algse allika leidmise. Lisaks kasutavad mitmed osavamad küberkurjategijad tehingute tegemiseks VPN ühendusi või mõnda muud tehnoloogiat, mis võimaldab jääda anonüümseks. (Custers, *et al.*, 2019, pp. 740-741)

Virtuaalväeringute probleem seisneb selles, et tehingud on detsentraliseeritud ja ei allu ühelegi kesksüsteemile. Lisaks toimuvad digitaalse valuutaga seotud tehingud väljaspool traditsioonilist pangandussüsteemi, muutes keeruliseks tuvastada tehingu sooritaja andmed. Seetõttu on ka õiguskaitseasutustel keerulisem tuvastada ja tõendada rahapesu. (Hellvig & Constantin, 2023, p. 92). Sellest tulenevalt andis ka FATF välja uuema suunise, kuidas ennetada, avastada ja jälgida virtuaalrahasse suunatud kuritegelikku tulu (Hellvig & Constantin, 2023, p. 92). FATF soovitude kohaselt peaksid riigid väljastama riskipõhiselt virtuaalväeringutega seotud tegevuslubasid ning rohkem reguleerima krüptoraha platvorme (FATF, 2023, p. 78).

Ebaseaduslikult saadud tulu liigutatakse kiirelt mitme panga, maksevahendaja, pangakonto ja jurisdiktsiooni vahel, kuid isik, kes raha liigutab, on sageli ühes asukohas. Enamjaolt kasutatakse raha liigutamiseks vale identiteeti, VPN või avalikku internetiühendust. Lisaks füüsilise asukoha tuvastamisele on keeruline tuvastada ka isikut, kes ülekandeid tegi. Ülekannete sooritaja tuvastamise üheks viisiks on IP-aadressid, mille kasutajat saaks kindlaks teha IP-aadresse analüüsid, omavahel võrreldes ning lõpuks tuvastades. Paraku on tihti peale IP-aadresside teenusepakkujad omakorda teises jurisdiktsioonis. (Handa & Ansari, 2022, pp. 82-83)

Läbi maksevahendajate, pankade ja krüptoraha platvormide toimub ülemaailmselt mitmeid seaduslikke tehinguid ning ebaseadusliku raha kihistamine võib jääda märkamatuks. Üksnes ühele või isegi kahele ebaseaduslikule tehingule peale vaadates on keeruline eristada ebaseadusliku tulu seaduslikust tulust (Seymour, 2008, p. 382). Võrreldes tänapäeva pankade regulatsioone krüptoraha platvormide regulatsioonidega, on võimalik selgelt eristada, et viimane ei ole piisavalt reguleeritud, et enamikel juhtudel oleks võimalik tuvastada raha päriolu või lõpp-punkt (Hellvig & Constantin, 2023, p. 92). Seetõttu on ka lihtsam ebaseaduslikku tegevust toime panna teise riigi jurisdiktsioonis olevas küberruumis (Tang, 2020, p. 522).

Tulenevalt eeltoodust saab öelda, et rahapesu on rahvusvaheline kuritegu, mille mõju ei ole mitte ainult riigile endale, vaid kogu majandussektorile üldiselt. Samuti nähtub, et integreeruva maailma tõttu ei ole vara „puhastamisega“ seotud ainult üks riik. Sellest tulenevalt on ka rahvusvaheline koostöö rahapesu valdkonnas äärmiselt oluline. (Steblianko, *et al.*, 2020, pp. 218-219) Griffiths, *et al* (2008, p.1) kohaselt sõlmivad riigid koostöölepinguid, et kaitsta end võimalike rünnakute eest oma territooriumile, kuid

koostöö toimib ainult juhul, kui koostöölepinguid on sõlmitud mõlemale osapoolele kasulikel tingimustel (Barnett, 1999, p. 519). Nii rahvusvaheline kui ka riigisisene kriminaalkoostöö hõlmab endas mitmeid tahke, mis on omavahel seotud (Arnell, *et al.*, 2021, p. 267).

Lähenedes teoreetiliselt rahvusvahelise koostöö alustele, võib koostööd kõrvutada mänguteooriaga (*ingl. Game Theory*), mis põhineb ratsionaalse valiku teooria (*ingl. Rational Choice Theory*) aluspõhimõtetel. Riigid kui ratsionaalsed toimijad püüavad maksimeerida oma huve ja ennustada teiste riikide tegevust. Kuigi see lahendus ei ole ideaalne, aitab mänguteooria mõista praegust olukorda ja hinnata erinevate koostöömeetodite edu- ja kitsaskohti. (Tang, 2020, p. 523)

Ratsionaalse valiku teooria kujunes välja 1970. aastate alguses, kui õiguskaitseorganid ei olnud enam suutelised tegelema üksnes tagajärgedega, vaid oli vaja leida viise, kuidas neid ennetada. Teooria kohaselt võtavad riigiesindajad vastu otsuseid vastavalt ratsionaalsele mõtlemisele. Rahvusvahelise koostöö võtmes tähendab see seda, et koostöölepingu või mõne muu koostöövormi loomisel kaalutakse võimalikke tagajärgi, olgu need siis negatiivsed või positiivsed. Tagajärgedest sõltuvalt tehakse otsus ning kui koostöö kasu kaalub üle kahju, siis sõlmivad riigid koostöölepingu. (Burke, 2009, pp. 49-50)

Mänguteooria rakendamise eeldus on, et kõik osapooled on ratsionaalsed ja suudavad ette näha teise osapoole eelistusi ja huve. Teooria kohaselt tehakse otsuseid, võttes arvesse teise riigi võimalikke tegevusi. Ehkki mänguteooriat on rahvusvahelistes suhetes ammu kasutatud, on see hiljuti jõudnud ka rahvusvahelise õiguse valdkonda. Mänguteooria võib näidata, millised meetodid, ühepoolne seadusandlus, kahepoolne või mitmepoolne lähenemine, võiksid olla kõige tõhusamad, arvestades koostöö soovitavaid tulemusi teiste riikidega. Mänguteooria kohaselt ei ole soovitatav, et riigid ühepoolset muudaksid oma siseriiklikke seadusi, et pakkuda rahvusvahelist kriminaalkoostööd teiste riikidega. (Tang, 2020, pp. 528-529)

Ühepoolne lähenemine ei pruugi tuua oodatud hüvesid ja võib riigi jätta riskantsesse olukorda. Samuti on teadlased arvamusel, et vastastikuse abistamise meetod pole piisavalt tõhus ning koostöö efektiivsus tuleneb rahvusvahelistest lepingutest, mis lahendavad suhtlemise ja kohustuse puudumise probleemi. Lepingutes võivad küll esineda puudused, kuid see pole põhimõtteline takistus, sest kui leping on vastu võetud, siis on suurem

töenäosus saada abi. Sellegipoolest võib mitmepoolse lepinguga läbirääkimiste etapis kaasneda probleeme, kuid seda saab leevendada rahvusvaheliste organisatsioonide kaasabil ja koostööstandardite vähendamisega. Kuigi see võib kaasa tuua mingil määral kahjulikke kompromisse, siis isegi madalamal tasemel koostöö on parem kui koostöö puudumine. (Tang, 2020, p. 548)

Piiriülese kuritegevuse ja traditsioonilise kuritegevuse vastu võitlemine on riikide jaoks olnud katsumus läbi ajaloo (Gerspacher, 2008, p. 169). Iga riik soovib säilitada enda suveräänsust, kuid siiski on jõutud arusaamisele, et piiriülese kuritegevuse tuvastamisel ja tõkestamisel sõltuvad riigid üksteisest (Gerspacher, 2008, p. 169), sest üksnes oma riigi territooriumil rahapesu vähendamine ei vähenda kuritegevust maailmas (Casino, *et al.*, 2022, p. 4).

Esmased teadaolevad kriminaalkoostöö vormid Euroopa riikides pärinevad 1848. aastast, kui üha enam ühtlustuvas maailmas hakkasid Euroopa riikide politseiorganisatsioonid üksteisega rohkem infot jagama. Algse rahvusvahelise politseikoostöö eesmärk oli jagada informatsiooni tagaotsitavate kohta või luua isiklike kontakte teise riigi politseis töötavate ametnikega. Kirjeldatud koostöö oli esmane rahvusvaheline koostöövorm, mis oli koordineeritud ning toimus kindlate regulatsioonide alusel. (Deflem, 2002, p. 47)

Tänapäevale sarnane rahvusvaheline kriminaalkoostöö sai alguse 1960. aastate lõpus, mis sarnaselt rahapesu menetlemisega, püüdis esmalt piirata narkootikumidega seotud kaubandust. Lõplikult kujunes välja, et rahvusvaheline kriminaalkoostöö toimub eri riikide prokuratuuride ja politseiorganisatsioonide vahel (Andreas & Nadelmann, 2008, p. 9).

Rahvusvaheline kriminaalkoostöö on riikide vahel toimunud juba alates 17. sajandist, kuid koordineeritud koostöö rahapesu vastu võitlemisel algas 20. sajandil. Rahvusvahelise rahapesu vastase võitluse algataja oli USA, kes mõistis, et ainuüksi riigisiseste seaduste muutmine ei lahenda rahapesu probleemi, vaid võib seda lihtsalt teise riiki liigutada. (Stessens, 2000, p. 93) Lisaks enda riigi arendamisele kasutas USA enda poliitilist mõjuvõimu, mille tulemusel 1970. aastal võeti Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) päevakorda rahapesu menetlemise kasu narkokaubanduse vähendamiseks (Duyne, *et al.*, 2018, p. 4). Nüüdseks on Euroopa Liit ja USA rahvusvahelise rahapesu tõkestamise poliitikakujundajad ja koostöö arendamise eestvedajad. Mõlemad institutsioonid on laiendanud oma tegevust mitmetele erinevatele koostöövaldkondadele ning tegelevad aktiivselt, et võidelda rahapesuga. Koostöö muudavad keeruliseks

erinevused andmekaitstes, eraelu puutumatus printsiipides ja siseriiklikes seadustes. (Kingah & Zwartjes, 2015, p. 345) Casino, *et al* (2022, p. 7) läbiviidud uuringus nimetati kokkuvõtvalt, et rahvusvahelise kriminaalkoostöö efektiivsust takistavad järgnevad praktilised kitsaskohad:

- andmete säilitamine, asukoht ja kontroll andmete üle;
- tõendite õigeaegne kogumine, analüüsimine ja jagamine;
- protokollide ja tõendite nõuded ei ole ühtsed;
- puudulik otsene koostöö teenusepakkujaga;
- üldised erinevused jurisdiktsioonide vahel;
- puuduvad automaatsed mehhanismid taotluste kogumiseks ja nende edastamiseks.

Õiguslikud alused tõhustavad koostööd (Andreas & Nadelmann, 2008, p. 9), kuid maailmas on mitmeid riike, kes tulenevalt geograafilisest asukohast, riigis elavate inimeste isikuomadustest või ajaloolistest põhjustest ei ole motiveeritud koostööst teiste riikidega (Levi, 2006, p. 347). Igale taotlusele vastab füüsiline isik ning seetõttu sõltub vastuse saamise kiirus ning vastuse iseloom paljuski just taotlusele vastavast isikust. Motivatsiooniteooria kohaselt tuleneb inimese motivatsioon midagi ära teha mitmest erinevast tegurist. Orobosa & Chukwuyem (2023, p. 34) sõnul on kaks erinevat motivatsiooni allikat: sisemine ja välimine. Sisemise motivatsiooni korral mõjutab inimese töö tegemist üksnes tema enda tunnetus, kas töö on oluline või huvitav. Samas välimise motivatsiooniteooria kohaselt on võimalik inimest motiveerida positiivsete stiimulitega nagu näiteks preemia ja kiituse, kuid ka negatiivsete meetoditega nagu kriitika, palga vähendamine ja disiplinaarkaristus. Sellegipoolest on nii sisemine kui ka välimine motivatsioon seotud. Väliste tegurite mõjul võib inimene leida sisemise motivatsiooni. Isegi kui töö ei paku huvi, siis kõrgema palga ootus või palga vähendamise hirm võib tekitada piisava sisemise motivatsiooni. (Orobosa & Chukwuyem, 2023, p. 35)

Ühtepidi ütleb motivatsiooniteooria, et inimesed teevad tööd efektiivsemalt, kui neil on sisemine tahe, kuid sama teooria möönab ka, et välised tegurid on olulised. Inglismaal läbiviidud uuringus selgus, et töötajate suhtes järelevalve teostamine mõjutab töö efektiivsust positiivselt. (Ravalier, *et al.*, 2023, p. 1945) Samas motivatsiooniteooria alateooria X ja alateooria Y väljatöötanud McGregor'i kohaselt on iga inimene erinev ning töö efektiivsus sõltub just isikuomadustest. X ja Y teooria kohaselt saab töötajaid jagada kahte kategooriasse: üks, kes vajab pidevat tunnustust ja järelevalvet ning teine, kes töötab

efektiivsemalt ilma pideva kontrollita. Täpsemalt toob X teooria välja, et keskmisel inimesel on töö tegemine vastuolus ehk isik väldib seda igal juhul. Selleks, et X teooria kategooriasse kuuluvad isikud teeksid oma tööd efektiivselt, peab neid pidevalt jälgima ning suunama. Samas toob Y teooria välja, et töötaja on motiveeritud töötama, kui organisatsiooni ja indiviidi eesmärgid on integreeritud. (Kopelman & Prottas, 2013, pp. 874-875).

Olenemata, et igale taotlusele vastab konkreetne inimene, on koostöölepinguid sõlmitud siiski valitsuste vahel. See tähendab, et koostööst rääkides ei räägita konkreetsest inimesest, vaid riigist. Motivatsiooniteooria aitab küll mõista, et konkreetse inimese töö tegemise tulemusel tekivad kitsaskohad koostöös, kuid ei anna ülevaadet, miks ebaõnnestuvad koostööalased pingutused konkreetsete riikidega järjepidevalt. Seega võib juba eelnevalt kirjeldatud mänguteooria põhjal mõista, miks võivad koostööalased pingutused ebaõnnestuda. Mänguteooria näitab, et koostöö efektiivsus on tagatud siis, kui kõik osapooled panustavad võrdselt. Ootused teise osapoole panustamisele tuginevad tavaliselt kogemustel. Rahvusvahelisel tasandil võib kogemuse puudumine olla sageli probleemiks, kuid õiguslikud mehhanismid võivad selle lahendada. Õigusnormid võivad kohustada osapooli teabe kogumiseks ja jagamiseks ning nende plaanide läbipaistvuse tagamiseks. (Hirsch, 2015, pp. 504-507)

1.2.2. Õiguslikud alused

Rahvusvahelise õiguse põhimõtete kohaselt on riikidel suveräänsus oma territooriumi üle, mis tähendab, et ühe riigi valitsus või selle ametnikud ei saa oma ametialaseid ülesandeid teostada teise riigi jurisdiktsioonis ilma vastava riigi nõusolekuta. Seetõttu peavad prokurörid ja uurijad tegema vastava taotluse välisriiki. (Andreas & Nadelmann, 2008, p. 9) Menetlustoimingu tegemiseks ja tõendite kogumiseks esitatakse taotlus prokuratuuri vahendusel (Deflem, 2022, p. 4.). Samas kui soovitakse üksnes teavet, mitte tõendit, siis võib taotluse esitada ka läbi riigi keskasutuse (Eestis Keskkriminaalpolitsei), Rahvusvahelise kriminaalpolitseiorganisatsiooni (edaspidi Interpol) või Euroopa Liidu Õiguskaitsekoostöö Ameti (edaspidi Europol) (Deflem, 2022, p. 4.). Üksnes erandkorras toimub infopäringu edastamine prokuratuuri vahendusel (Heinikoski & Hyttinen, 2019, p. 822). Nii Europoli kui ka Interpoli eesmärk on ülemaailmselt suurenda politseiorganisatsioonide koostööd (Deflem, 2022, p. 4.). Lisaks kiirendab rahvusvahelist koostööd ka Euroopa Liidu Kriminaalõigusalase Koostöö Amet (edaspidi Eurojust), mille

eesmärgiks on liikmesriikide vaheliste otsekontaktide kaudu soodustada ning tõhustada õiguslast koostööd (Monar, 2013, p. 341).

Teise riiki taotluse tegemine on ajamahukas ning selleks ajaks, kui taotlus jõuab läbi riigi kontaktpunkti teise riigi teenusepakkujani, võib juhtuda, et andmed ei ole enam säilinud või selgub, et teenusepakkuja ei säilita andmeid. Uuringute kohaselt on keskmine taotlustele vastamise aeg 10 kuud. (Hayes & Barkle, 2018) Euroopa Liidu liikmesriigid on teinud ettepanekuid, et teenusepakkujad peaksid säilitama kõigi e-kirjade, telefonikõnede ja veebilehe külastuste andmed, kuid mitte nimetatud tegevuste sisu. ÜRO rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastane konventsioon määratles juba 2000. aasta alguses, et riigid peavad karmistama nõudeid andmete säilitamise osas. (Alweqyan, 2022, p. 229)

Euroopa Liidus võeti andmete säilitamise kohustus vastu 2004. aastal Euroopa Nõukogu direktiiviga, mille suunitlus oli terrorismi rahastamise tõkestamine. Kohustus andmeid säilitada aitab küll õiguskaitseasutusi, kuid direktiiv ei määratle selgelt, kuidas ning kui kaua peab andmeid säilitama. (Bonnici, 2007, p. 165) FATF soovitusel peaksid finantsasutused andmeid säilitama vähemalt viis aastat (FATF, 2023, p. 15). Olenemata direktiivist ja soovitustest otsustavad riigid ise enda jurisdiktsiooni ning andmete säilitamise üle (Rojszczak, 2022, p. 1001). Seetõttu ei saa olla kindel, et kolmandasse ning mõningal juhul ka Euroopa riikidesse edastatud taotlus tagab ka vajaliku tulemuse.

Lisaks andmete säilitamise kohustusele on liikmesriikidel kohustus omada infot ettevõtete tegevuse kohta. Euroopa Parlament ja Nõukogu kohustas direktiiviga (EL) 2015/849 ettevõtete tegevuse üle järelevalve pidamise, mille kohaselt peab iga riik omama territooriumil tegutseva äriühingu osas ajakohast ja täpset teavet (Dimitrijević, 2018, p. 20). Üksnes äriühingu kohta info omamine ei aita rahapesu tõendada, sest nagu juba eelnevalt on kirjeldatud, on rahapesu koosseisu tõendamisel oluline raha liikumise tuvastamine. Sellest tulenevalt on oluline Euroopa Nõukogu Varssavi konventsioon, mille kohaselt peavad liikmesriigid tagama ligipääsu arvelduskonto omaniku või tegeliku kasusaaja andmetele (Dimitrijević, 2018, p. 18).

Väljaspool Euroopa Liitu, näiteks USA-s, on samuti finantsasutustel kohustus kohaldada hoolsusmeetmeid ning pangad peavad rakendama rahapesu tõkestamise programmi „Tunne oma klienti“ (*ingl. Know your client*). Lisaks ei tohi USA finantsasutused teostada tehinguid välismaa pankadega, mis ei asu füüsiliselt jurisdiktsioonis, kus nad on

registreeritud. (Haq, *et al.*, 2022, pp. 266-267) Sellest saab järelda, et nii Euroopa Liidu siseselt kui ka USA-st on võimalik saada asjakohast ja täpset infot äriühingute kohta, mis omavad kriminaalmenetluses olulist tähendust. Siiski peab arvestama, et mitmed riigid ei oma riigiülest registrit, kus kajastub kogu vajaminev informatsioon.

Taotluse saanud riik edastab päringu teenusepakkujale, asutusele või mõnele muule organisatsioonile. Selleks, et teha päring teenusepakkujale, on vaja teada, millise teenusepakkujaga on tegu. Isegi juhul, kui taotlus saadetakse teise jurisdiktsiooni, sest taotlus on samasuguse põhimõttega nagu otsene päring teenusepakkujale. (Rojszczak, 2022, pp. 1003-1004) Tulenevalt riigi seadustest sõltub, kuidas, mis aja jooksul ning millisel alusel andmeid väljastatakse. Näiteks Eestis on Kriminaalmenetlusseadustiku § 215 kohaselt uurimisasutusel õigus küsida kõikide füüsiliste ja juriidiliste isikute arveldusarvete väljavõtteid, kuid ei ole reguleeritud, mitme päeva jooksul peab päringule vastama (Kriminaalmenetluse seadustik, 2003, § 215). USA-s omakorda on finantsasutustel kohustus päringule vastata 120 tunni jooksul (Haq, *et al.*, 2022, p. 267), kuid Hispaanias on õigus andmeid välja küsida üksnes kohtu loal (Jefatura del Estado, 2023). Seetõttu võib mõnest riigist vastus saabuda päringu saatnud riiki pika aja möödudes.

Eesti kontekstis ei ole ühtepidi aeg probleemkohaks, sest rahapesu on I astme kuritegu (Karistusseadustik, 2001, § 394), kuid teistpidi on praktika näidanud, et üldmenetluses on lõplik otsus tulnud mitme aasta möödudes. See tähendab, et isegi, kui tegu on alles toime pandud, on vajadus võimalikult mõistliku ajaga eeluurimine lõpule viia ning seetõttu on ka vajadus esimesel võimalusel saada informatsiooni teisest riigist. Kui vaadata erinevaid Euroopa Liidu meetmeid, on selgelt domineeriv põhimõte koostöö: tugev rõhuasetus on vastastikusel tunnustamisel, mis kiirendab ja tõhustab koostööd piiriülese kuritegevuse valdkonnas, vältides samal ajal vajadust ühtlustada riiklikke süsteeme ja regulatsioone. (Monar, 2013, p. 343)

Riigid, kes on liitunud Strasbourgi konventsiooniga on kohustatud üksteist võimalikult laiaulatuslikult aitama. Abistamisest keeldumine on võimalik üksnes siis, kui esineb oht riigi avalikule korrale, suveräänsusele, julgeolekule või on muud huvid, millest tulenevalt ei saa abipalve saatnud riiki abistada (Unger, 2007, p. 16). Strasbourgi konventsiooni on täiendatud 2005. aasta Euroopa Nõukogu konventsiooniga rahapesu, kriminaaltulu, läbiotsimise, arestimise ja konfiskeerimise ning terrorismi rahastamise kohta (edaspidi Varssavi konventsioon) (Euroopa Komisjon, 2023).

Ühtepidi kohustab konventsioon riike abipalvele vastama, kuid teistpidi on neil ka õigus sellest keelduda (Unger, 2007, p. 16). Selleks, et taotlust esitada ühtlustatud vormiga (Rojszczak, 2022, p. 998), mis on juba tunnustatud ja usaldusväärne (Casino, *et al.*, 2022, p. 4), võeti Euroopa Liidus vastu direktiiv 2014/41/EU, mis reguleerib Euroopa uurimismäärust (edaspidi EIO) ning kohustab riike seda täitma 120 päeva jooksul (Rojszczak, 2022, p. 998). Siiski on erinevates uuringutes välja toodud, et EIO ei ole kõige efektiivsem koostöö vorm, kuna taotlusele vastuse saamine on läinud üle tähtaja või riigid on keeldunud abistamisest. (Casino, *et al.*, 2022, p. 4)

Euroopa uurimismääruse pikaajalise saatmis- ja vastamisaja tõttu lõi Euroopa Komisjon e-tõendi (*ingl. E-evidence*) algatuse, mille eesmärk on kiirendada rahvusvahelist koostööd. Täpsemalt kaasneb algatusega asjaolu, et Euroopa Liidu riigid saavad otse teenusepakkujale või esindajale esitada päringu. E-tõend koosneb kahest peamisest osast. Esimene on Euroopa andmeesitamise määrus, mis määrab päringule vastamise reageerimisaja. Reageerimisaeg on maksimaalselt 10 päeva ning hädaolukorras kuni 6 tundi. Teine e-tõendi osa on Euroopa säilitamismäärus, mis sisuliselt tähendab seda, et üks liikmesriik palub teise liikmeriigi teenusepakkujal säilitada konkreetseid andmeid kuni saadetakse vajalik taotlus. (Casino, *et al.*, 2022, p. 4) Lisaks jurisdiktsioonide erinevusele, tekib rahvusvahelise e-tõendi loomisel küsimus, kes haldab andmebaasi ja kes kontrollib andmete õigsust (Rojszczak, 2022, p. 1025).

Selleks, et saada tõendeid väljaspool Euroopa Liitu, on vaja koostada õigusabitaotlus (edaspidi ÕAT) ning Palermo konventsiooniga liitunud riigid on kohustatud ÕAT-le vastama (Betti, 2003, p. 154). Palermo konventsiooni ratifitseerimine eeldab, et riigid rakendaksid sätteid väga hoolikalt (Betti, 2003, p. 154). Lisaks annavad riikide rahvusvahelisele koostööle aluse ka ÜRO Viini konventsioon (Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon, 1969) ja ÜRO korrupsioonivastane konventsioon (United Nations, 2003). Olenemata vastamise kohustusest, on uurimisasutustel menetlusarvude mahu tõttu koormus suur. Seetõttu võivad taotluste vastused aega võtta mõnest nädalast kuni mõne kuuni või vastus jääb saamata. Täpsemalt seisneb ÕAT probleem selles, et päring võib seisma jääda riigis, kuhu taotlus saadeti ehk vastus saabub päringu saatnud riiki pika aja möödudes, mis keskmiselt on 10 kuud. See on ka põhjus, miks ollakse arvamusel, et ÕAT ei ole kõige efektiivsem tõendite kogumise viis välisriigist. (Casino, *et al.*, 2022, pp. 1, 4)

Euroopa Liidus loodud e-tõendile, on sarnane lahendus (*Cloud Act*) loodud ka USA-s. 2022. aastal ei olnud *Cloud Act* lahendus veel täies mahus rakendunud, kuna USA õigussüsteem ei olnud piisavalt kooskõlas Euroopa Liidu õigusega. Juhul kui Euroopa Liidu liikmesriik esitab päringu USA jurisdiktsioonis asuvale teenusepakkujale ning teenusepakkuja väljastab andmed eelnevalt väljatoodud koostöö raames, siis see pole kooskõlas USA salastatud suhete seadusega. Teistpidi vaadates ei ole USA päringule vastamine kooskõlas Euroopa Liidu üldise andmekaitsemäärusega. (Casino, *et al.*, 2022, p. 4) Tänapäevaks on erinevustele leitud lahendused ning *Cloud Act* lahendus on käivitunud (U.S Department of Justice, 2023).

Sellegipoolest peavad riigid endiselt suuremal määral esitama taotlused läbi keskasutuste. EIO raames taotluse esitamine on võimalik üksnes Euroopa Liidu piires, kuid ÕAT võib saata igasse riiki. Vastamine sõltub paljuski riigist, kuigi kõik eelnimetatud konventsioonid kohustavad riike tunnustama ja vastama taotlustele, on mõlema dokumendi puhul tegemist raamlepinguga. See tähendab, et efektiivsema koostöö saavutamiseks peavad riigid sõlmima koostöölepinguid, mis sätestavad täpsemalt, kuidas ning millisel viisil taotlusi esitatakse ning kuidas neile vastatakse. Lisaks taotlustele peavad riigid paljudel juhtudel läbirääkimisi pidama konkreetsetel teemadel. Näiteks ühise uurimisrühma moodustamine, eritehnika jagamine, meetmed tunnistajate ümberpaigutamiseks ja isikute väljaandmine. Sellised kokkulepped on vajalikud ja tõhustavad kriminaalmenetlust, kuid need toimivad ainult siis, kui riigid suudavad ja on valmis rakendama konventsioonide aluspõhimõtteid, hoolimata sellest, kas läbirääkimised toimuvad ülemaailmsel, piirkondlikul või kahepoolisel tasandil. (Betti, 2003, p. 158)

Euroopa Liidu sisesed lepingud on kõigile Euroopa Liidu riikidele ühtsed ning täitmiseks kohustuslikud. Eraldi on Eesti sõlminud vastastikuse koostöö välislepinguid Norra, Ameerika Ühendriikide, Valgevene, Kasahstani, Hiina ja Ukrainaga. Kõikide sõlmitud lepingute oluline asjaolu on see, et taotlust esitades võib edastada ka isikuandmeid. Ilma konfidentsiaalsuse sätteta oleks riikidel raskendatud esitada taotlus isiku ülekuulamiseks või taustainfo saamiseks. Teine oluline ühine säte kõigis lepingutes on asjaolu, et kõik, mida küsitakse seaduses ettenähtud taotluse vormiga, ei vaja hiljem legaliseerimist ehk tegemist on tõendiga. Üldiselt lepinguid lugedes on lepingutel sarnased alused koostöök ning infovahetuseks. (Pere, 2019, lk 9-10)

Siiski on lepingutes erinevusi nii infovahetuse kiiruse kui ka info väljastamise aluste osas. Näiteks Hiina Rahvavabariigi ja Eesti vahelise välislepingu artikkel 5 kohaselt peavad riigid vastama taotlusele viivitamatult, kuid kooskõlas siseriiklike seadustega (Eesti Vabariigi ja Hiina Rahvavabariigi vaheline leping vastastikusest õigusabist kriminaalasjades, 2011). Euroopa Liidu ja USA vahelise koostöö lepingu kohaselt peavad riigid vastama taotlusele ka siis, kui tegu ei ole karistatav taotluse saanud riigis (Pere, 2019, p. 9). Eesti ja Kasahstani Vabariigi välislepingu artiklis 2 on välja toodud konkreetsed kuriteoliigid, mis annavad riikidele võimaluse koostööks (Eesti Vabariigi ja Kasahstani Vabariigi valitsuste vaheline organiseeritud kuritegevuse ja muude kuriteovormide vastu võitlemise koostöö leping, 2012). Valitsuste vahelistes koostöölepingutes ei ole reguleeritud ajalist piirangut, millal peab riik teise riigi taotlusele vastama. Seetõttu sõltuvad vastamise ajad siseriiklikest regulatsioonidest või konventsioonidest, millega riigid on liitunud.

Lisaks USA-le on Euroopa Liit sõlminud mitme teise riigiga koostöölepinguid. Üks oluline koostööleping on Euroopa Liidu ja Suurbritannia (edaspidi UK) vaheline kaubandus- ja koostööleping. Seda seetõttu, et UK on geograafiliselt ning ühiskonna arengult riik, kus võidakse kasutada rahapesu toimepanemiseks isikuid või ettevõtteid. Euroopa Liidu ja UK vahel sõlmitud lepingu kolmas osa sätestab õiguskaitse- ja õigusalast koostööd kriminaalasjades. Leping ei erine olulisel määral teistest sarnastest koostöölepingutest Euroopa Liidu väliste riikidega. Siiski on probleemkohaks asjaolu, et UK otsustas Euroopa Liidust väljudes nõustuda ainult teatud EU-siseste direktiividega. Peale Euroopa Liidust väljumist olid liikmesriigid kohustatud UK-le saatma EIO asemel ÕAT, mis uurimisasutusele tähendab, et vastamise aeg pikenes. Seetõttu UK lahkumine Euroopa Liidu sisesest kriminaalõiguslikust ühtsusest raskendas õiguskaitseasutuste tööd. UK on väljendanud soovi tõhustada kriminaalkoostööd, kuid tegemist on aeganõudva protsessiga. (Mitsilegas & Guild, 2023, p. 2523)

Kõik eelnimetatud rahvusvahelised ja riiklikud regulatsioonid hõlmavad raamistikku, mille eesmärk on rahapesu vastu võitlemine. Lisaks nimetatud regulatsioonidele on ka mitmeid konventsioone ja direktiivne, mis seavad kohustused erinevatele äriühingutele ja organisatsioonidele, mille kaudu on võimalik ebaseaduslik tulu kihistada. Äriühingutele kehtestatud hoolsuskohustus on oluline osa rahapesu tõkestamises, sest ilma füüsilise isiku koostööta on raskendatud rahapesu tõendamine ja tõkestamine. Seehulgas on äärmiselt

oluline, et kõik rahapesuga kokkupuutuvad organisatsioonid (finantsasutused, riiklikud asutused, erasektor) vahendaksid kiirelt infot. (Hellvig & Constantin, 2023, p. 94)

1.2.3. Rahvusvahelised ja siseriiklikud organisatsioonid

Üks olulisemaid koostööpartnereid on RAB, mis on keskpunkt riigi õiguskaitseasutuste ja füüsiliste isikute vahel. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi (EL) 2015/849 kohaselt peab igal riigil olema RAB, mis omab andmebaasi, milles kogutakse ning vahetatakse infot teiste riikidega. Selleks, et RAB saaks teise riigi RAB infot, peavad nad esitama taotluse, kuid taotluse välja saatmiseks ei ole vajadust kaasata riigi keskasutusi ega koostada EIO-t. (Dimitrijević, 2018, p. 20) RAB-i laekub info kohustatud isikutelt või teisest riigist. Enim laekub RAB-i infot sularaha ja pangapälekannete kohta, summad sõltuvad riigis kehtestatud regulatsioonidest.

Euroopa Liidu siseselt muudeti 2018. aastal sularaha sissemaksete ülene kontroll rangemaks Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiviga (EL) 2018/1673. Hetkel on Eestis kohustus teavitada RAB-i alates 10 000 euro sularaha sissemaksest ja alates 32 000 euro suuruse pangatehingu sooritamisel (Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus, 2017, § 49). Ameerika Ühendriikides on pankadel kohustus säilitada üle 10 000 dollari suuruse sularahatehingu aruandlus ning kui üle 5000 dollari sularaha toodi USA-sse sisse või viidi välja, siis on kohustus esitada sularaha aruanne. (Duyne, *et al.*, 2018, pp. 43-44).

Riikide rahapesu andmebürood tegutsevad eraldiseisvalt teistest riigi õiguskaitseasutustest vastavalt 2018. aastal vastu võetud Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivile (EL) 2018/1673 (Heinikoski & Hyttinen, 2019, p. 824). Selle tulemusel eraldati ka 2019. aastal RAB Politsei-ja Piirivalveametist. RAB on küll eraldiseisev asutus, kuid koostöö on siiski kohustuslik, sest vastavalt Rahapesu ja terrorismi rahastamistõkestamise seaduse § 60 lg 2 kohaselt on RAB kohustatud väljastama andmeid uurimisasutusele, prokuratuurile ja kohtule (Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus, 2017, § 60). Eestis kehtivate seaduste kohaselt on õigus andmeid küsida ning neid ka kasutada tõendamisel, kuid FATF soovitude kohaselt peaks RAB edastatud informatsioon olema konfidentsiaalne ning kasutamine on võimalik üksnes kokkuleppel Rahapesu Andmebürooga (FATF, 2023, p. 107).

Andmeid, mis on RAB andebaasis, peab oskama menetleja ise välja küsida või edastatakse info omaalgatuslikult. See tähendab, et siseriiklikult puudub ühtne andmebaas, kus saaksid mõlemad osapooled vajaliku informatsiooni, olenemata, et algselt loodi spetsiaalsed üksused selleks, et aidata uurimisasutusi ja kohtuid. (Daudrikh, 2022, p. 24) Tuginedes eelnevalt välja toodud kitsaskohtadele, võib öelda, et selline lahendus ei taga, et uurimisasutusel on olemas kogu informatsioon, mis aitaks tõendada rahapesu toimepanemist. Isegi, kui uurimisasutusel on olemas vajalik info, ei taga see, et rahapesu oleks võimalik tõendada ka kohtus, sest EIO või ÕAT ei saa vastust. RAB olemasolu aitab küll ennetada ja tõkestada rahapesu ja terrorismi rahastamist, kuid kui tegu on toime pandud, on uurimisasutusel ja prokuratuuril raskendatud tõendada tegevust ka kohtus. Üleüldiselt on RAB siiski siseriiklikult oluline rahapesu vastase võitluse organisatsioon, mille kaudu on võimalik saada informatsiooni. Rahvusvahelisel tasemel on olulisteks organisatsioonideks FATF, Interpol ja Euroopa Liidu õiguskaitsealase koostöö agentuur (edaspidi Europol). FATF on suunav, kuid teised kaks on rohkem infovahetusele suunatud.

FATF on oluline rahapesu vastase võitluse kujundaja ning tänaseks päevaks on FATF standarditega liitunud mitmed riigid üle maailma (FATF, 2023). Eesti ei ole ametlikult liitunud FATF standarditega, kuid jälgib neid enda tegevuses. FATF soovitusi on arvestatud mitme konventsiooni ja direktiivi koostamisel. Lisaks juba mainitud direktiividele arvestati ka 2012.a Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiivi (EL) 2015/849, mille eesmärk on liikmesriikide koostöö tõhustamine koostades FATF poolt antud soovitusi, millest peamine oli, et igal riigil peab olema riiklikul tasemel rahapesu riskihinnang. (Dimitrijević, 2018, p. 20) Riskihinnang annab võimaluse ennetada rahapesu toimepanemist ehk see otseselt ei seostu tõendamisega, kuid siiski on oluline osa rahapesu vastases võitluses. Riskihinnangus tuuakse välja nii riigid, finantsasutused kui ka muud asutused, mis soodustavad rahapesu toimepanemist. Samuti tuuakse välja aktuaalsed rahapesu trendid ja tüpoloogiad. (Daudrikh, 2022, p. 24)

Lisaks kohustatud isikutele ja FATF soovitustele aitab rahapesu toimepanemist tõendada ka Europol. Europoli vahendusel on võimalik õiguskaitseasutustel korraldada kohtumisi ja jagada omavahel infot läbi turvalise sidekanali. Kohtumised on tavapärasel viisil, kui mõlemad riigid on huvitatud samadest füüsilistest ja/või juriidilistest isikutest. Kohtumised kiirendavad koostööd ning riikidel on ka suurem tõenäosus infot saada, kuid koostöö suurendamine eeldab, et mõlemal riigil on samad huvid. (Osmani & Avizu, 2020, p. 148)

Sellegipoolest tuleb enne infovahetust koostada EIO, mis vastavalt kokkulepetele on vaja tõlkida selle riigi keelde, kuhu taotlus saadetakse (European Union law, 2014, p. art. 5)

Euroopa Liidu siseselt on loodud Europoli turvaline teabevahetusvõrk (*ingl. Secure Information Exchange Network Application*) (edaspidi SIENA), mis võimaldab kiirelt saada informatsiooni teisest riigist. SIENA-ga on liitunud ka mõned Euroopa Liidu välised riigid nagu näiteks Austraalia ja USA. SIENA on üleüldiselt üles ehitatud konfidentsiaalsusele. Seetõttu ei ole võimalik käesoleval hetkel öelda, kas läbi nimetatud teabevahetuse saadud andmeid on võimalik kasutada kriminaalmenetluses tõendina. (Europol, 2022)

Tangi (2020, p. 522) kohaselt ei ole traditsiooniline territoriaalne kohtusüsteem enam piisavalt tõhus, et toimepandud süütegu kindlaks teha ja tõendada kohtus. Riikide jurisdiktsioonid ning huvid on erinevad ja sellest tulenevalt on ka raskendatud koostöö, mis omakorda võib viia selleni, et rahapesu toimepanemine jääb tõendamata (Tang, 2020, pp. 522-524).

Alapeatükis on välja toodud erinevad rahvusvahelised ja siseriiklikud õiguslikud regulatsioonid. Samuti on kirjeldatud erinevaid organisatsioone, mis väiksemal või suuremal määral tõhustavad rahapesu vastast võitlust. Sellegipoolest on oluline mõista, et rahapesu on oma olemuselt rahvusvaheline kuritegu ning võrreldes näiteks isikuvastase kuritegevusega on enamikel rahapesu juhtumite tõendamisel vaja koguda tõendeid teisest riigist.

2. EESTI POLITSEIUURIJATE JA PROKURÖRIDE RAHVUSVAHELINE KOOSTÖÖ RAHAPESU TÕENDAMISEL

Magistritöö teises peatükis antakse ülevaade läbiviidud uuringust. Esimeses alapeatükis on kirjeldatud uuringu läbiviimise meetodikat. Samuti tuuakse välja valimi kujunemine ja lõplik valim. Teises alapeatükis kirjeldatakse läbiviidud intervjuude tulemusi. Kolmandas alapeatükis ühendatakse teooria ja uuringu tulemused ning viimases alapeatükis tehakse järeldusi ja ettepanekuid.

2.1. Metoodika

Magistritöö raames viiakse läbi kvalitatiivne empiiriline uuring ning uurimisstrateegia on fenomenograafiline, mis võimaldab mõista inimeste arusaama fenomenist (Larsson & Holmström, 2007, p. 56). Uuringu läbiviimiseks on valitud kvalitatiivne uuring. Uuringus ei soovita koguda statistilisi andmeid. Pigem soovitakse mõista, kuidas uuritavad tunnetavad ning milline on nende kogemus rahvusvahelise koostööga rahapesu tõendamisel. (Hammersley, 2013, p. 1)

Uuringus on kaks kesket küsimust: „miks“ ja „kuidas“. Küsimustele vastust otsides saadakse teada, miks on uuritavatel tekkinud vastav arusaam fenomenist ning kuidas see on tekkinud. (Larsson & Holmström, 2007, p. 56) Rahvusvahelise koostöö valdkonnas on välja antud mitmeid suuniseid, konventsioone, direktiive ja lepinguid, mis kujundavad rahvusvahelist koostööd rahapesu menetlemisel. Sellest tulenevalt võib koostööd objektiivselt vaadeldes öelda, et rahvusvaheline koostöö edendab, lihtsustab ja kiirendab rahapesu menetlust. Sellegipoolest on mitmes uuringus selgunud, et rahvusvahelises koostöös esineb probleeme. Fenomenograafilises uuringus kogutakse andmeid, uurides inimeste kogemust, mis aitab üles leida kitsaskohad rahvusvahelises koostöös rahapesu tõendamise valdkonnas Eesti politseiuurijatel ja prokuröridel (Larsson & Holmström, 2007, p. 62).

Andmekogumise meetodina kasutatakse poolstruktureeritud intervjuud, mis on fenomenograafilises uuringus enim kasutatav meetod, sest kõige parema ülevaate inimeste arusaamadest fenomeni kohta saadakse, kui intervjuueeritavad ise jutustavad enda

kogemust. Poolstruktureeritud intervjuus on avatud küsimused, mis annavad intervjuueeritavale võimaluse vastata oma sõnadega. Sõltuvalt intervjuust küsitakse vajadusel lisaküsimusi. (Larsson & Holmström, 2007, pp. 56-57)

Andmeanalüüsimetodina kasutatakse sisuanalüüsi, mis aitab intervjuude analüüsimisel keskenduda teksti peamisele tähendusele. Sisuanalüüsiga püütakse saada ülevaade tekstist kui tervikust. (Stemler, 2001, p. 1) Uuringu tulemuste esitlemisel moodustatakse kategooriad ja koodid. Kategooriad on omavahel hierarhilises järjestuses, mis sisuliselt tähendab seda, et esimene kategooria kirjeldab üldist taset rahvusvahelise koostöö ja rahapesu menetlemise valdkonnas ning järgnevad kategooriad on spetsiifilisemad (Larsson & Holmström, 2007, p. 56). Täpsemalt antakse ülevaade kategooriatest ja koodidest järgmises alapeatükis.

Fenomenograafilises uuringus keskendutakse nii grupi kui ka indiviidi kogemusele (Stolz, 2020, p. 1081). Käesolevas uuringus intervjuueeritakse politseiuurijaid ja prokuröre, kes vastavad küsimustele individuaalselt. Sellegipoolest saab uuringus ka ülevaate grupi kogemusest. Magistritöö teema keskendub rahapesu tõendamisele, seega kaasatakse uuringusse üksnes prokurörid ja politseiuurijad, kes on viimase viie aasta jooksul uurinud Karistusseadustik § 394 järgi kvalifitseeritavat kuritegu – rahapesu. Käesoleval hetkel on Eestis kokku 192 prokuröri (Prokuratuur, 2023) ning politseiuurijate arv ei ole avalikkusele kättesaadav.

Selleks, et intervjuud läbi viia, võeti ühendust Ringkonnaprokuratuuri personalitöötajaga, kes edastas rahapesu prokuröride kontaktid. Edastatud nimede hulgas ei olnud Lõuna Ringkonnaprokuratuuri. Intervjuude läbiviimiseks võeti ühendust rahapesu prokuröridega ning intervjuus oli nõus osalema üks Lääne Ringkonnaprokurör, kolm Põhja Ringkonnaprokuröri ja üks nõunik. Valimisse kaasati ka nõunik, sest tema tegeleb samuti rahvusvahelise koostööga rahapesu menetlustes ning on teadlik valdkonnas esinevatest kitsaskohtadest. Samuti võeti ühendust kahe Riigiprokuratuuri riigiprokuröriga, kes mõlemad olid nõus intervjuus osalema. Lõplik prokuröride arv oli seitse.

Avalikest andmetest ei ole võimalik kindlaks teha, kui palju on politseiuurijaid, kes tegelevad rahapesu uurimisega. Seetõttu esitati taotlus Politsei-ja Piirivalveametile, et leida valimile vastavad uurijad. Luba uuringu läbiviimiseks väljastati 29.01.2024 kirjaga nr 1.1-

14/15-2. Intervjueeritavate leidmiseks võeti ühendust Keskkriminaalpolitsei ja kõigi nelja prefektuuri talituse või büroo juhiga.

Lääne Prefektuuris võeti ühendust kahe uurijaga, kes mõlemad vastasid, et nad on küll ühe korra rahapesu uurinud, kuid neil puudub piisav kogemus, et uuringus osaleda. Lõuna ning Ida prefektuuris võeti ühendust menetlustalitusjuhiga. Lõuna Prefektuurist tuli vastuseks, et uurijatel ei ole esinenud kokkupuudet rahapesu koosseisu uurimisega. Ida Prefektuurist vastust ei laekunud. Lisaks võeti ühendust Keskkriminaalpolitsei korrupsioonikuritegude bürooga. Korrupsioonikuritegude bürood ei kaasatud lõplikku valimisse, sest nad ei ole lähima viie aasta jooksul menetlenud rahapesu koosseisu. Keskkriminaalpolitseist kaasati üks endine majanduskuritegude talituse uurija. Lõputöö lõplik valim koosneb kolmest Põhja Prefektuuri ja ühest Keskkriminaalpolitsei uurijast (tabel 1).

Eeltoodust tulenevalt on uuringu valim **mittetõenäosuslik eesmärgipärane** (*ingl. nonprobability purposive*) (Rai & Thapa, 2015, p. 4). Lõplik valim koosneb 10 intervjueeritavast, mis on fenomenograafilises uuringus piisav, et mõista erinevaid arusaamasid fenomenist (Larsson & Holmström, 2007, p. 56).

Tabel 1. Lõplik valim piirkonna põhiselt (autori koostatud)

Tööpiirkond	Intervjueeritav	Intervjuu läbiviimise aeg	Kogemus seoses rahapesu ja rahvusvahelise koostööga
Riigiprokuratuur	Jürgen Hüva	25.03.2024	2 aastat
	Alar Lehesmets	25.03.2024	6 aastat
Põhja Ringkonnaprokuratuur	Mariana London	30.01.2024	4 aastat
	Marika Reintop	26.01.2024	1 aasta
	Piia Enno	06.03.2024	7 aastat
	Intervjueeritav 4	30.01.2024	17 aastat
Lääne Ringkonnaprokuratuur	Helga Adamssoo	24.01.2024	17 aastat
Põhja Prefektuur	Intervjueeritav 1	12.02.2024	15 aastat
	Intervjueeritav 2	20.02.2024	5 aastat
Keskkriminaalpolitsei	Intervjueeritav 3	11.03.2024	5 aastat

Igale intervjueeritavale selgitati intervjuu alguses uuringu eesmärki ning valimisse kaasamise põhjust. Lisaks paluti luba intervjuu salvestada ning selgitati võimalust jääda anonüümseks. Intervjuud salvestati uuringu läbiviija isiklikus telefonis oleva „Voice

Record“ programmiga. Läbiviidud intervjuud transkribeeriti, milleks kasutati veebipõhist kõnetuvastust „*Advanced Rich Transcription System for Estonian Speech*“ (Alumäe & Tilk, 2018, p. 1). Prokuröridest soovis anonüümsust üks ning politseiuurijate puhul on anonüümsuse tagamine kohustuslik, arvestades asjaolu, et nende ametikoht on üksnes asutusesiseseks kasutamiseks.

Intervjuu koosnes kahest osast, kus esimeses osas küsiti demograafilisi andmeid ning teises osas teemakohaseid küsimusi. Demograafiliste andmete põhjal selgus, et intervjuueeritavate keskmine kogemus seoses rahapesu uurimise ja rahvusvahelise koostööga oli 10 aastat. Prokuröride keskmine kogemus oli 7 aastat ning politseiuurijate keskmine kogemus oli 8 aastat. Kõige vähem oli kogemust Põhja Ringkonnaprokuratuuri prokuröril. Kõige rohkem oli kogemust kahel ringkonnaprokuröril – 17 aastat. Enamusel intervjuueeritavatest oli rahapesu tõendamise valdkonnas kogemust alla kümne aasta. Rohkem kui kümme aastat kogemust oli üksnes kolmel intervjuueeritaval. Oluline on märkida, et olenemata kogemuse erinevusest olid intervjuueeritavate vastused sarnased.

2.2. Tulemused

Alapeatükis kirjeldatakse poolstruktureeritud intervjuude tulemusi. Intervjuu tulemuste põhjal koostati kategooriad ja koodid. Igale uurimisküsimusele vastab üks kategooria, mille all on eraldi koodid (tabel 2). Tulemuste alapeatükis tuuakse kategooriate all koodid välja hierarhilises järjestuses, mitte esinemissageduse järgi (käesolev töö lk 33). Kõik kategooriad, koodid ja seos uurimisküsimustega on leitavad koodipuu ning see on esitatud tabelina lisa 3 all.

Tabel 2. Uurimisküsimuste seos kategooriatega (autori koostatud)

Uurimisküsimus	Kategooria
Millised olemasolevad õiguslikud alused ja rahvusvahelised organisatsioonid tõhustavad rahapesu tõendamist?	Koostöö
Millised rahapesu olemusest ja rahvusvahelisest koostööst tingitud kitsaskohad esinevad rahapesu tõendamisel?	Kitsaskohad
Kas ja mida tuleb parandada rahvusvahelisel ja siseriiklikul tasandil rahapesu tõendamise tõhustamiseks?	Ettepanekud

2.2.1. Koostöö

Esimene kategooria annab vastuse uurimisküsimusele „Millised olemasolevad õiguslikud alused ja rahvusvahelised organisatsioonid tõhustavad rahapesu tõendamist?“ Esimeses kategoorias tuuakse välja intervjuude läbiviimisel selgunud rahvusvahelise koostöö olulisus rahapesu tõendamisel ja õiguslikud alused koostöö toimimiseks. Samuti kirjeldatakse, kuidas ning millised rahvusvahelised institutsioonid on aidanud tõhustada ja kiirendada rahapesu tõendamist ning viimasena tuuakse täpsemalt välja, millised on tõendite kogumise võimalused rahvusvahelisel tasemel.

Kategooria kirjeldab rahvusvahelise koostöö keskset rolli rahapesu tõkestamisel, rõhutades õiguslikke aluseid ja organisatsioone, mis võimaldavad Eestil koostööd teha teiste riikidega. Samuti on kategooria raames määratletud konkreetne tõendite kogumise võimekus rahvusvahelisel tasandil, mis on fundamentaalseks aluseks piiriülese kuritegevuse tõhusaks uurimiseks. Kategoorias „koostöö“ kujunes kokku neli koodi (tabel 3). Esimeses kategoorias esines kõige sagedamini „koostöö vajadust“ (kood 1), kuid enamikes intervjuudes esines „tõendite kogumise võimalusi“ (kood 4). Kõige vähem esines „rahvusvahelised õiguslikud alused“ (kood 2).

Tabel 3. Koostöö (autori koostatud)

Kategooria 1: Koostöö	Allikas	Sagedus
Kood 1. Koostöö vajadus	7	19
Kood 2. Rahvusvahelised õiguslikud alused	6	14
Kood 4. Organisatsioonid	4	13
Kood 4. Tõendite kogumise võimalused	8	16

Esimene oluline tegur on koostöö vajadus (kood 1). Intervjuudes selgus, et rahvusvaheline koostöö on rahapesu uurimise kontekstis hädavajalik. Seda seetõttu, et rahapesu on oma olemuselt rahvusvaheline kuritegu. Samuti seetõttu, et koostöö võimaldab tõendusmaterjalide tõhusamat kogumist, tagades samal ajal, et õiguskaitseasutustel on olemas vajalikud vahendid ja toetus rahvusvahelise kriminaalõiguse rakendamiseks. Läbiviidud uuringus selgus, et suur osa rahapesujuhtumitest on seotud majanduskuritegudega, eriti investeerimis- ja arvutikelmustega ning enamus rahapesujuhtumite korral on Eesti transiitriigiks. Rahapesu juhtumid hõlmavad sageli keerukaid skeeme, kus eelkuriteod pannakse toime ühes riigis, kuid kriminaaltulu liigutatakse läbi mitme riigi jurisdiktsiooni.

Samuti peeti rahvusvahelist koostööd oluliseks, sest see ei ole piiratud ainult teabevahetusega, vaid hõlmab ka ressursside ja teadmiste jagamist. Intervjueeritavate kogemuse põhjal selgus, et peamiselt toimub koostöö Euroopa Liidu siseselt. Sellegipoolest on rahapesu uurimisel vajalik laiem rahvusvaheline koostöö. Euroopa Liidu sisene koostöö ei tulene mitte niivõrd suuremast rahapesujuhtumite arvust Euroopa Liidus, vaid pigem sellest, et mitmed kolmandad riigid ei pruugi piisavalt panustada rahvusvahelisse kriminaalkoostöösse.

Intervjueeritavad rõhutasid koostöö vajadust ka seetõttu, et koostöö puudumisel on õiguskaitseasutused juba süüteoteate saamisel sunnitud otsustama, et menetlust ei saa alustada puuduliku koostöö tõttu. Täpsemalt selgitasid intervjueeritavad, et tehniliste võimekuste ja ressursside puudujäägi tõttu võivad õiguskaitseasutused või kohustatud isikud tuvastada rahapesu kahtluse, kuid kui eelkuritegu on toime pandud riigis, mis ei soovi teha efektiivset rahvusvahelist koostööd, siis ei saa ka õiguskaitseasutused enda piiratud ressursi suunata rahapesu tõendamiseks, mille suhtes on juba algfaasis näha, et koostöö eelkuriteo riigiga puudub.

- *„Taotluseid meie asjades läheb nii paljudesse riikidesse, et kui sa igalt poolt saad mingi infokillu, et siis lõpuks paneb nii-öelda selle terviku kokku“ (Intervjuu 1, 2024).*
- *Reaalsus on see, et kui seda rahvusvahelist poolt ei ole, siis menetlused ei jõua ka väga mitte kuhugi. Ühe juhtumi puhul tuli meil endal kasuks see, et teised riigid olid teinud meile EIO ja seeläbi sai menetluse raames seda materjali kasutada“ (Intervjuu 2, 2024).*
- *„Me saame ikkagi oma fookuse sinna seada, kus me ka teame, et meil on võimalik ära tõendada kuriteo koosseis, just rahapesu eelkuritegu, et meil ei olegi niivõrd probleemi nagu jälitada rahasid, aga probleemid on pigem eelkuritegude tõendamisel“ (London, 2023).*
- *„Kõige keerulisem rahapesu asjades on ikkagi eelkuriteo tõendamine ja alati ei pruugi saadud tõendid olla piisavad, et lugeda veel kuritegu tõendatuks. Eriti keeruliseks lähebki siis kui kuritegu on toime pandud Venemaal“ (Hüva, 2024).*
- *„Rahvusvahelises mõõtmes ongi, et me alati otsime eelkuritegu, et vahet ei ole, kui meil siin Eestis on kahtlane raha. Vahet pole, kust on varade kohta info tulnud, et siis me alati hakkame otsima eelkuritegu, kuna meil seadus nõuab seda.“ (Intervjuu 3, 2024).*

Teiseks oluliseks teguriks on rahvusvahelised õiguslikud alused (kood 2). Rahvusvahelisi õiguslikke aluseid tõid välja enim prokurörid, mis on arusaadav, arvestades nende kesksel rollil rahvusvahelises koostöös tõendite kogumisel ning aktiivses menetluses vahetavad infot enamasti just politseiorganisatsioonid. Mitmes intervjuus tõid uuritavad välja, et rahvusvahelise koostöö aluseks on vastastikune usaldus riikide õiguskaitseasutuste vahel ning asjaolu, et rahapesu on ülemaailmselt kriminaalkorras karistatav. Intervjuudes rõhutati vajadust selgelt määratletud regulatsioonide järele, mis võimaldaksid tõhusat rahvusvahelist koostööd. Konventsioonid ja direktiivid loovad olulise raamistikku, mis võimaldab riikidel koordineeritult tegutseda rahapesujuhtumite tuvastamisel, tõendamisel ning kohtumenetluste läbiviimisel. Sellised regulatsioonid hõlmavad juriidilist koostööd, mis väljendub väljaandmislepingutes, vastastikusel õigusabis ning teabe vahetamises.

Uuringu tulemused toovad esile, et politseiuurijate hinnangul ei paku rahvusvaheline õigus otseseid lahendusi, vaid pigem lihtsustab teatud määral koostööd. Rahvusvahelised õiguslikud alused on kahtlemata olulise tähtsusega, kuid prokurörid tõid ka välja, et ilma olemasolevate siseriiklike regulatsioonideta ei oleks rahvusvaheline koostöö efektiivne. See toob esile rahvusvahelise ja siseriikliku õigusraamistiku vastastikuse sõltuvuse ja tähtsuse, kusjuures mõlema tasandi regulatsioonid on hädavajalikud tõhusa ja toimiva rahvusvahelise koostöö saavutamiseks.

- „Eesti on sõlminud koostöölepingud teiste riikidega, mis võimaldavad kiiret ja tõhusat koostööd rahapesu juhtumite uurimisel ja tõendite kogumisel. Sellised lepingud võivad hõlmata vastastikust õigusabi ja teabevahetust“ (Reintop, 2024).
- „Ma ei tea, kas nad on aidanud, nad on võib-olla lihtsustanud. Aga ma arvan, et need igasugused koostöölepingud ja ütleme siis, et nende rahvusvaheliste organisatsioonide omavaheline koostöö“ (Intervjuu 1, 2024).
- „Meie õigusnormid hõlmavad erinevaid meetmeid ja vahendeid rahapesu juhtumite tõendamiseks“. (Reintop, 2024)

Järgmine oluline tegur on organisatsioonid (kood 3). Intervjuude põhjal tõid nii prokurörid kui ka politseiuurijad esile, et Eurojust ja Europol on olulisimad koostööpartnerid rahapesu juhtumite uurimisel ja tõendamisel. Prokurörid tõid välja, et Eurojust toetab liikmesriikide prokuratuure, võimaldades tõhusat õiguskaitsekoostööd ning praktilist abi raske piiriülese kuritegevusega, sealhulgas rahapesu vastu võitlemisel. Eurojusti rolli rõhutati eriti seoses tõendite kogumisega ja ühiste uurimisrühmade loomisega. Europol seevastu toimib

peamiselt informatsioonivahetuse kanalina, mis soodustab liikmesriikide politseijõudude vahelist koostööd, pakkudes võimalusi operatiivinfo jagamiseks. Kuigi Europol ja Interpol on tõhustanud infovahetust, toodi välja, et nende kaudu saadud infot ei saa üldjuhul kohtumenetluses tõendina kasutada.

Lisaks toodi esile FATF, mis seab standardi rahapesu ja terrorismi rahastamise vastases võitluses. Samuti toodi intervjueeritavate poolt välja Euroopa Prokuratuuri positiivset mõju rahvusvahelises koostöös, eriti Euroopa prokuratuuri menetlustes, kus kiirendatud toimingud ja operatsioonid on näidanud märkimisväärset efektiivsust. Intervjuudest selgub, et kuigi mitmed rahvusvahelised organisatsioonid, sealhulgas Euroopa Komisjon ja Euroopa Kohus, on olulised regulatiivsete raamistike arendamisel ja selgitamisel, ei eksisteeri ühtegi organisatsiooni, mis otseselt tegeleks rahapesujuhtumite tõendamisega. Tõendamisstandardid tulenevad peamiselt FATF standarditest, Euroopa Liidu õigusest ja kohtupraktikast.

- *„Minu kõige lähim partner on Eurojust, et põhimõtteliselt ilma Eurojustita nagu väga midagi mina näiteks enda asjades ei tee, sest reeglina ikkagi eelkuriteod kuskil teises riigis, päris palju on Euroopa Liidu riikides. Sellest tulenevalt Eurojust on väga hea nii-öelda info vahendaja ja kui on vaja näiteks mingeid koosolekuid pidada, et siis Eurojust aitab korraldada, viib omavahelisi osapooli kokku“ (London, 2024).*
- *„FATF, mis seab standardid rahapesu ja ka terrorismi rahastamise vastu võitlemiseks ja hindab riikide jõupingutusi nende standardite täitmiseks“ (Reintop, 2024).*
- *„Eurojust ja Europol. Näiteks seesama info liikumise kiirus, kui kuskile midagi takerdub, et seal on kontaktisikud, kes siis suhtlevad vastava riigiga, ütleme siis nende poolse kontaktisikuga, et kiirendada näiteks mingi päringule vastuse saamist või JIT pinnalt tehakse otse infovahetusi, et kõik oleks ühes infoväljas“ (Intervjuu 1, 2024).*

Viimane oluline tegur on tõendite kogumise võimalused (kood 4). Intervjueeritavad tõid välja, et rahvusvahelise iseloomuga kriminaalmenetluses on tõendite kogumine ja analüüsimine võtmekomponendiks, mis aitab tuvastada ja tõkestada rahapesu. Eri riikide õigussüsteemide ja -praktikate mitmekesisus esitab siiski olulisi väljakutseid tõendite kogumisel ja kasutamisel. Intervjueeritavad nimetasid, et õigusliku poole pealt ei ole seatud takistusi tõendite kogumisel. Taotlusega saab küsida kõiki vajalikke tõendeid. Taotlustega on küsitud näiteks finantsdokumente, pangatehinguid, lepinguid ja muid varadega seotud dokumente. Nimetatud dokumendid võivad sisaldada jälgi ebatavalistest tehingutest või

varjatud raha liikumisest, mis omakorda võivad viidata kuritegevusele. Samas pidasid intervjuueeritavad oluliseks ära märkida, et erinevate riikide pangandus- ja ärisaladuse seadused võivad piirata juurdepääsu teatud tüüpi finantsandmetele. Lisaks võimaldab nii siseriiklik- kui ka rahvusvaheline õigus teostada jälitustegevust teise riigi territooriumil. Siiski, jälitustegevuse läbiviimine erinevates jurisdiktsioonides toob esile vajaduse kohtumääruste vastastikuse tunnustamise ja koostöö järele, et tagada tegevuse seaduslikkus ja tõendite legitiimsus erinevates õigussüsteemides.

Uuringus osalejad tähendasid, et Euroopa Liidu liikmesriikide vahelise koostöö nurgakiviks on vastastikuse tunnustamise põhimõte, mis põhineb liikmesriikide õigussüsteemide vahelisel usaldusel. Põhimõte lihtsustab olulisel määral piiriüleseid menetlusi ja tõendite kogumisega seotud tegevusi. Teoreetiliselt on rahvusvaheline koostöö ja tõendite kogumine võimalik ja efektiivne. Näiteks otsekontaktid, õigusabi taotlused ja Euroopa uurimismäärused on osutunud tõhusateks vahenditeks rahvusvahelises koostöös. Sellegipoolest toodi välja, et siiski esineb praktilisi väljakutseid nagu keelebarjäärid, erinevad õigus- ja halduspraktikad ning vajadus kohalike kontaktide järele.

- „No tegelikult kõike mida meil vaja on, et mingisuguseid piiranguid väga ei ole. Et kui vaja, saab isegi jälitusmenetlusele tõendeid koguda. Mul hetkel niimoodi löö ette, et oleks midagi, mis ei tohiks koguda või saaks“ (Enno, 2024).
- „Otseseid probleeme tõendite kogumisega ei ole. Küsimus on nüüd, millisel kujul need tõendid on, sest seal tekib mitu probleem. Me saame koguda teises riigis tõendi sellisel kujul, nagu sealne riigi õigus ette näeb“ (Aadamsoo, 2024)
- „Ma tean, et küsida võib kõike, teine asi on see, kas vastatakse“ (Intervjuu 2, 2024)

Uuringu esimeses kategoorias toodi välja koostöö vajadus ja võimalused. Kategoorias kirjeldati intervjuueeritavate vastuste põhjal teoreetilist lähenemist rahvusvahelisele koosööle. Uuringu teises kategoorias selgitatakse peamisi kitsaskohti, mis takistavad efektiivset ja tõhusat koostööd riikide vahel.

2.2.2. Kitsaskohad

Uuringu teine kategooria „kitsaskohad“ vastab uurimisküsimusele „Millised rahapesu olemusest ja rahvusvahelisest koostööst tingitud kitsaskohad esinevad rahapesu tõendamisel?“ Nimetatud kategoorias eristati Eesti prokuröride ja politseiurijate kogemuse põhjal olulisemad kitsaskohad rahvusvahelises koostöös rahapesu tõendamisel.

Analüüsi käigus kujunes viis koodi, millest esimene kirjeldab üldiseid kitsaskohti ning ülejäänud neli koondavad enda alla konkreetse kitsaskoha.

Kategoorias „kitsaskohad“ kujunes kokku viis koodi (tabel 4), mis on ka ühtlasi uuringu suurim kategooria. Kõige enam esines koodi „aeg“ (kood 4) ning kõige vähem esines „selgitamise kohustus“ (kood 3). Kümnest intervjuust üheksas esines koodi „tõendite kogumise takistused“ (kood 1).

Tabel 4. Kitsaskohad (autori koostatud)

Kategooria 2. Kitsaskohad	Allikas	Sagedus
Kood 1. Tõendite kogumise takistused	9	21
Kood 2. Tõendite väljastamine	8	22
Kood 3. Selgitamise kohustus	4	7
Kood 4. Aeg	8	30
Kood 5. Tõendamine Eestis	6	20

Esimene oluline tegur oli tõendite kogumise takistused (kood 1). Koodi all kujunes välja kolm üldist takistust rahvusvahelises koostöös rahapesu tõendamisel. Nendeks on tehnoloogia mõju rahapesule, rahvusvaheline koostöö ja takistused. Rahvusvahelises koostöös esinevad rahapesu tõendamisel mitmed olulised takistused ja väljakutsed, millest olulisemad on seotud tõendite kogumise, õiguslike erinevuste, tehnoloogiliste arengute ning kultuuriliste ja keeleliste erinevustega. Rahvusvaheline koostöö toob esile ka kultuurilised ja keelelised erinevused, mis võivad suhtlemist ja informatsiooni jagamist mõjutada. Näiteks võib tekkida vajadus tõlkida dokumendid teise riigi keelde ja kinnitada tõlke õigsust. Selge on see, et eesti keeles ei saa taotlust välja saata, kuid näiteks Araabia Ühendemiraadid on väljendanud soovi, et menetleja peab tõlke õigsust kinnitama. Selline lähenemine läheb vastuollu Eestis kehtivate seadustega, millega on kehtestatud tõenditele nõuded.

Üks peamine kitsaskoht on vajaliku informatsiooni täpsus ja detailid, eriti kui on vaja pankadelt andmeid saada. Informatsiooni saamiseks peab sageli teadma väga täpseid detaile nagu mis osariigi pangaga on tegemist ja konkreetset arvelduskonto numbrit. Lisaks sellele ei pruugi teiste riikide pangad ilma õigusabi taotluse või Euroopa uurimismääruseta informatsiooni väljastada, mille tõttu saadakse vajalikke andmeid pika aja möödudes. Samas peab välja tooma, et virtuaalväeringud ja krüptorahad võimaldavad anonüümseid

tehinguid. Varasemalt välja toodud näited on intervjueeritavate sõnul tehnoloogilisest arengust tingitud muudatused, mis muudavad rahapesu tõkestamise keerulisemaks.

- „Näiteks kui pankadest küsida andmeid, et kui sa soovid näiteks USA pangast andmeid saada, siis sa pead teadma osariigi pank ja konkreetset kontonumbrit, ühesõnaga, kui sa panga täisnime ja kontonumbrit ei tea, siis sisuliselt ei saa mitte midagi“ (London, 2024).
- „Lätlastega on keeruline teha ühiseid uurimisrühmasid, sest nad ei ole üldse aldid koostööks“ (Aadamsoo, 2024).
- „Krüptorahad, mis muudavad rahapesu tuvastamise keerulisemaks, kuna nad võimaldavad ka selliseid anonüümseid tehinguid“ (Reintop, 2024).
- „Mõnikord öeldakse, et ei vastata mingitel põhjustel või siis soovitatakse mujalt sama riigi kontaktidelt küsida, kuid ei põhjenda miks.“ (Enno, 2024).

Teine oluline tegur on „tõendite väljastamine“ (kood 2). Intervjueeritavad tõid välja, et isegi, kui on vastavad rahvusvahelised regulatsioonid ja koostöölepingud, siis ei väljastata neile tõendeid. Probleem ei ole otseselt keeldumises, vaid asjaolus, et taotluse saanud riik ei vasta taotlusele. Enamjaolt toodi välja, et probleemid esinevad kolmandate riikidega, kuid nimetati ka Lõuna- Euroopa riike, nagu näiteks Hispaania ja Itaalia. Sellegipoolest kirjeldati, et suurem probleem esineb kolmandate riikidega, kes küll vastavad taotlusele, kuid küsivad pidevalt lisainfot ning lõpuks siiski keelduvad info väljastamisest.

Samuti tõid intervjueeritavad välja, et neil on esinenud probleeme näiteks Ukraina, USA, Šveitsi, Türgi ja Iisraeliga. Probleemiks on olnud erinevad nõuded ja protseduurid, mis võivad olla vajalikud info saamiseks, näiteks kohtuload ja tõlkimisnõuded. Kolmandate riikidega on probleemkohaks ka asjaolu, et puuduvad vastavad lepingud, mis aitaks koostööle kaasa. Intervjuudes selgus veel, et pidevalt tuleb ette ka olukordi, kus taotlusele küll vastatakse ning edastatakse ka andmed, kuid osad andmed, mida paluti edastada, jäetakse vastusest välja. Sellest tulenevalt peab tegema uue taotluse.

- „Ma ei teagi, kas otseselt keeldutud on, pigem ei väljastata sulle üldse informatsiooni, no Venemaa on, meil on ju ehe näide, mis on nagu läbi aastate olnud, noh, ta lihtsalt ei tee koostööd“ (Intervjuu 1, 2024).
- „Itaalia ja Hispaania vastus võib-olla tuleb, aga võib-olla tuleb kahe aasta pärast või kolme aasta pärast“ (Intervjuu 1, 2024).

- „On tulnud nüüd ette olukordi, kus kolmandad riigid ei vasta.“ (Intervjuu 2, 2024).
- „Araabia Ühendemiraadid tõid välja, et Eesti vabariigil ja Araabia Ühendemiraatidel puudub kahepoolne vastastikune koostööleping“ (Reintop, 2024).
- „Šveitsile tegime, meil oli üks pangapäring Šveitsi pank ja muudkui küsisid juurde. Ma saatsin ja saatsin aga lõpuks küsin nende käest, kas neil on üldse plaanis täita, sest mul ei ole mõtet saata muidu. Tegelikult aus vastus oligi, et tegelikult nad ei plaani seda täita“ (Adamsoo, 2024).

Kolmas tegur on selgitamise kohustus (kood 3). Tegemist on kõige vähem esinenud teguriga, kuid on siiski oluline kitsaskoht rahvusvahelises koostöös. Intervjueeritavad tõid välja, et olenemata, et EIO-s ja ÕAT-s on välja toodud kõik asjaolud ning miks just neid andmeid küsitakse, toovad taotluse saanud riigid siiski tihedalt välja, et päringud ei ole piisavalt põhjendatud. Näiteid toodi nii Türgi kui ka Inglismaa kontekstides, kus esines probleeme andmevahetuse ja vastastikuse mõistmise osas.

Intervjuudes rõhutati, et tihti tõstatavad taotluse saanud riigid küsimusi seoses andmekaitsega. Enamasti soovitakse täiendavat kinnitust, et andmeid ei avalikustata kolmandatele osapooltele. Samuti on esinenud probleeme näiteks rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise õigusaktidest arusaamisega. Mainiti ka väljakutseid seoses eelkuritegude määratlusega. Üldiselt toodi välja, et praktikas esineb endiselt kommunikatsioonitõkkeid ja tõlgendamise erinevusi.

- „Riik alati vaatab üle ja kui riik leiab, et sa ei ole piisavalt andnud teavet selle kohta, ta saaks aru, et seal on tegemist kuriteoga, siis ta ei tarvitse seda taotlust õigusabi saamiseks täita“ (Adamsoo, 2024).
- „Hästi palju tuuakse välja ka andmekaitse ja privaatsuse küsimust. Peame välja tooma, et kuidas, kuidas me ikkagi tagame andmekaitse ja privaatsuse, seda nagu hästi rõhutatakse“ (Reintop, 2024).
- „EIO-s ja ÕAT-s pead neile tegelikult näitama ära, mis on eelkuritegu. Aga tegelikkus on see, et kui me neid taotlusi teeme, et ega meil endal ei ole ka täit ülevaadet sellest, mis eelkuritegu täpselt on“ (Intervjuu 2, 2024).
- „On lükatud tagasi ja tahetud, et me kirjutaks rohkem lahti, milles eelkuritegu seisneb. Türgiga näiteks, kus me ise ka ei teadnud, mis eelkuritegu on, et me nägime, et kahtlased rahad liiguvad, et sellised näilised tehingud ja olekski vaja just saada neilt infot. Me täiendasime taotlust pidevalt“ (Reintop, 2024).

Teise kategooria neljas tegur on aeg (kood 4). Tegemist on ka kõige rohkem esinenud teguriga. Koostöökiiruse ja informatsiooni vahetuse aeglus, eriti seoses õigusabi taotlustega, on peamine väljakutse, mis mõjutab kuritegude ning eriti rahapesuga seotud menetluste efektiivsust. Mõned riigid nagu Soome, Läti ja Leedu on intervjueeritavate kogemuse põhjal tuntud oma kiirete vastuste poolest, kuid Vahemere piirkonna ja Lõuna-Euroopa riigilt võib vastuste saamine võtta ebamääraselt kaua aega. Ajaline aspekt ei ole piiratud ainult teatud riikide või regioonidega, vaid on märgatav ka suuremates ja tehnoloogiliselt arenenumates jurisdiktsioonides nagu Ühendkuningriik, kus õigusabi taotluste töötlemine võib olla aeganõudev ning lõpliku vastuse saamine on alati küsimärgi all.

Intervjueeritavad tõid ka välja, et olenemata asjaolust, et nii Eestis kui ka maailmas on kehtiv põhimõte, et kuritegevus ei tohi ära tasuda, on probleemkohaks asjaolu, et sellel hetkel, kui uurimisasutus tuvastab, kuidas raha liikus, on sama raha juba edasi liigutatud ehk arestimiseks peab tegema omakorda uued taotlused. Lõpuks võidakse raha edasi kanda krüptorahakottidesse, kus lõpp-punkti on keeruline tuvastada või varad on liialt palju segunenud legaalsete varadega ning pole võimalik enam tõendada, et vara on omandatud õigusvastase tegevusega.

- *„Kiirus on põhiprobleem. Suhtlemise küsimus, täitjad võiksid julgemalt suhelda“* (Enno, 2024).
- *„Infovahetus võiks olla parem just selles mõttes, et kui sa ootad üks aasta kuskilt mingit vastust, saad selle vastuse, siis saad järgmisesse riiki päringu, siis sa võib-olla ootad veel aasta. Et see koostöö, infovahetus ja õigusabitaotlustele vastamine peaks kindlasti meie vaates kiirem olema“* (London, 2024).
- *Kuigi jah, EIO-de puhul on reguleeritud maksimaalne tähtaeg, mille jooksul peab riik vastama siis tegelikkuses, ega see päris nii lihtne ei ole, et ega sa ei pruugi selle aja jooksul saada vastust. Õigusabi taotluste puhul, kuna seda maksimaalset aega ei ole sätestatud ning kui aasta jooksul saad midagi, siis oled ka päris õnnelik“* (Intervjuu 2, 2024).
- *Näiteks UK-sse saates sa võidki seda vastust ootama jääda või mul on olnud juhtum, kus siis praktiliselt aasta aega hiljem siis küsisid, et olete ikka kindlad, et teil ikka jätkuvalt on seda vaja“* (Intervjuu 3, 2024).

- *„Mina olen alati öelnud, oled ise kärsitu, helista, väsitab ise ära, kuid kui kümme korda küsitakse teed ära, siis üks väsitab teise ka ära, kui ta lõpuks telefoni vastu võtab“* (Aadamsoo, 2024).

Viies oluline tegur on tõendamine Eestis (kood 5) ning keskendub tõendamisprotsessile Eesti jurisdiktsioonis. Tegur on oluline rahvusvahelise tõendite kogumise praktikate ja sellega seonduvate kitsaskohtade kontekstis. Koodi all tuuakse välja intervjueeritavate kogemus, kuidas ja milliseid tõendeid on vajalik koguda rahapesu koosseisu tõendamiseks. Intervjueeritavad pidasid ühiselt kõige olulisemaks eelkuriteo tõendamist. Enim toodi välja, et koostöö teiste riikidega on sageli keeruline, eriti kui eelkuritegu on seotud Venemaaga, kus õigusvastast tegu ei ole võimalik ametlike kanalite kaudu tõendada, sest koostöö nimetatud riigiga puudub. Erilist tähelepanu pöörati rahaliste vahendite liikumise jälgimisele ja kahtlaste tehingute tuvastamisele. Eelkuriteo tõendamise kohustus paneb süüdistusele suure koorma, ning selle puudumisel ei saa kohus juhtumit sisuliselt arvesse võtta.

Samuti mainisid intervjueeritavad korduvalt, et kohtupraktika on nende hinnangul liialt jäik. Uuringus osalejate kogemuse kohaselt on riigikohus seadnud liiga ranged kriteeriumid rahapesu tõendamisele. Täpsustavalt lisati, et kahtlustatava õigused on küll olulised, kuid seejuures ei tohiks unustada kanntanu õigusi. Seetõttu selgitasid intervjueeritavad ka, et kuigi rahapesu on keeruline tõendada, esinevad peamised kitsaskohad pigem riigisisese õiguses ja kohtupraktikas kui rahvusvahelises koostöös, mis üldiselt toimib hästi.

Intervjueeritavad väljendasid vajadust riigisisese seadusandluse muutmiseks, et paremini toime tulla rahapesu tõendamisega, eriti seoses eelkuriteo tõendamisega. Samuti nimetati, et prokurörid ja kohtunikud ei tõlgenda kõiki kuritegusid ühtemoodi. Räägiti raskustest, mis kaasnevad küberkuritegevuse ja krüptorahadega, sest need teevad teo toimepanijal jälgede segamise lihtsamaks. Rahapesu tõendamine moodustub tihtipeale üksikutest detailidest, mis jätab lüngad, kuid kogumina vaadates on näha nii tüpoloogiat kui ka ebakõla isiku varalises seisundis.

- *„Kuskilt ei nähtu, et ta sissetulekud on sellised, et sellist vara saaks soetada ja kui veel sellele järgneb raha keerutamine, siis kõik viitab sellele, et isik ikkagi tegeleb rahapesuga. Kui me paneme sinna näiteks juurde veel selle, et Hollandi Belgia mudelis, et isikul oli elatustaseme erinevus pluss varasemalt narkomüügis süüdi mõistetud ehk*

siis, kui isik on pikemat aega tegelenud narkomüügiga, pluss tuvastatavate allikatest pärit vara ja siis keerutad seda vara siis võiks ikkagi ka meie kohtupraktika aktsepteerida seda“ (London, 2024).

- *„Ma arvan, et meie jaoks kõige olulisem ja mis on seesama see informatsioon eelkuriteo kohta“ (Intervjuu 1, 2024).*
- *„Seadusandluses iseenesest nagu mingisugust otsust takistust ei ole. Välja arvatud, et eelkuritegu peab olema. Raha jälgimisega on võimalik nagu kuhugi jõuda, aga eelkuriteo tõendamise on keerulisem. Tegelikult võiks olla, et kui sul ikkagi ei ole legaalseid sissetulekuid, siis sa ei saa endale kolme maja ehitada ja kümme luksusautot omada ja sul peab olema kohustus öelda, kust sa need vahendid said ja kui sa neid ette ei näita ja seda ei ütle, siis me võime eeldada, et sa oled selle saanud ebaseaduslikult, ükstapuha millise ebaseadusliku tegevusega või ütleme siis mitte lubatud tegevusega“ (Aadamsoo, 2024).*

Uuringu teise kategooria all toodi välja peamised kitsaskohad, mis on seotud rahvusvahelise koostööga. Koodide alla koondati intervjueritavate vastuste põhjal praktikas enim esinenud takistused seoses rahapesu menetlemisega. Järgnevas kategoorias tuuakse välja, milliseid lahendusi näevad intervjueritavad nimetatud probleemidele.

2.2.3. Ettepanekud

Kolmas kategooria „ettepanekud“ (tabel 5) vastab uurimisküsimusele: „Kas ja mida tuleb parandada rahvusvahelisel ja siseriiklikul tasandil rahapesu tõendamise tõhustamiseks?“ Järgnevalt esitatakse intervjueritavate poolt pakutud võimalikud lahendused, mis hõlmavad nii praeguste praktikate täiustamist kui ka uute tehnoloogiate kasutusele võtmist, mis mõjutavad rahapesu tõendamist ja riikidevahelist koostööd. Ettepanekute kategoorias kirjeldatakse vähesel määral kitsaskohti, et paremini mõista, miks nimetatud ettepanekud on tehtud.

Analüüsitud andmete põhjal eristati kolm peamist koodi: "lahendused" (kood 3), "tehnoloogia" (kood 2) ja "kohtumenetlus" (kood 1). Enim esines koodi „lahendused“. Kõige vähem esines koodi „kohtumenetlus“.

Tabel 5. Ettepanekud (autori koostatud)

Kategooria 3: Ettepanekud	Allikas	Sagedus
Kood 1. Kohtumenetlus	3	17
Kood 2. Tehnoloogia	8	22
Kood 3. Lahendused	7	26

Esimene tegur on kohtumenetlus (kood 1). Eelmises kategoorias kirjeldati, et rahapesu tõendamise kitsaskohad ei pruugi asuda niivõrd rahvusvahelisel tasandil, kuivõrd Eesti kohtupraktikas, viidates vajadusele sisemiste menetluslike ja tõendamisstandardite üle vaatamisele. Politseiuurijad ja prokurörid pöörasid erilist tähelepanu rahapesu koosseisu tõendamisele, ennekõike toodi välja, et optimaalne oleks tugineda tüpoloogiale, mitte rangelt eelkuriteo tuvastamisele. See lähenemine võimaldaks paindlikumalt ja sisulisemalt analüüsida ja tõendada rahapesu juhtumeid, vähendades ülemäärast sõltuvust eelkuriteo tuvastamisest. Sellega seoses pakuti välja, et Eesti võiks kaaluda Hollandi ja Belgia mudeli rakendamist, mis võimaldaks paremini tuvastada ja tõendada rahapesu toimepanemist.

Veel üheks tõstatatud probleemiks on erinevused riikide õigussüsteemides, näiteks olukorrad, kus teise riigi seadused lubavad isiku ülekuulamist telefoni teel, ent Eesti kohtusüsteem seda ei aktsepteeri. See piirang raskendab rahvusvahelist koostööd ja mõjutab rahapesu juhtumite menetlemise tõhusust.

Samuti kirjeldasid intervjuueeritavad, et teatud õiguskaitseorganisatsioonidele mõeldud rahvusvahelistest andmevahetusplatvormidest nagu SIENA või RAB saadud informatsiooni võib Eesti õigussüsteemis kasutada üksnes infona, mitte aga otsese tõendina kohtumenetluses. See piirang loob olulise takistuse rahapesu tõendamise protsessis, kuna piirab andmeallikate praktilist väärtust.

Lisaks pakuti välja, et Eestis võiks rahapesu koosseisu puhul kehtestada pööratud tõendamiskohustuse. Selline lähenemine looks rahapesu juhtumite puhul eelduse, et kahtluse alla sattunud isikud peavad ise tõendama oma varade seaduslikku päritolu, mis omakorda aitaks tõhustada rahapesuvastast võitlust ning lihtsustaks ja kiirendaks kohtumenetlusi.

- „Rootsis kuulati isikut üle telefoni teel. Seal ei pandud nii-öelda küsitluse protokollid politsei poolt üldse andmeid, et oli ainult nimi seal ei olnud sünniaega. Isikukoodi, mitte midagi ja siis nad ei allkirjastanud neid protokolle ja siis ma üritasingi kohtus need

hiljuti üle anda ja tekkiski probleem kaitsjatega, kes kohe vastu olid, et see on allkirjastamata. Neid tõendeid üle ei saanud anda“ (London, 2024).

- *„Rahapesu on nii raske kuritegu, siis leitakse, et see pööratud tõendamiskohustus on põhjendatud selle kuriteo puhul. Paljudes riikides, minu teada ka Ameerikas on võimalik rahapesu menetleda, isikut karistada ka siis, kui ei ole tuvastatud seda eelnevat kuritegelikku tegevust ehk siis ühelegi kuriteokoosseisule vastavat tegevust“ (Aadamsoo, 2024).*
- *„Arvan, et senine kohtupraktika läheb rahapesu eelkuriteo tõendamisstandardi osas kooskõlas EL õigusega leebemaks. See tähendab, et EL õigus ei nõua konkreetse eelkuriteo tuvastamist, vaid kui meil on näiteks välisriigi kannatanult saadud teave selle kohta, et temalt mingi asi varastati või peteti välja rahasumma ning suudame näidata, et neid vahendeid meil keerutatakse, saame selle põhjal juba öelda, et kuritegelik tegevus on aset leidnud ning saame rääkida rahapesust. Taolise EL õigusest lähtuva standardi juurutamisega meie kohtupraktikas võib väheneda ka rahvusvahelise õiguslase koostöö vajadus kriminaalmenetluses ning sellega muutuda kriminaalmenetlus efektiivsemaks, kiiremaks“ (Lehesmets, 2024).*

Teine oluline tegur on tehnoloogia (kood 2). Koodi all tuuakse välja õiguskaitseasutuste tehnoloogilised lahendused, mis aitavad rahapesu uurida ja tõendada kui ka teo toimepanija tehnoloogilised lahendused, mis omakorda muudavad keerulisemaks uurimise ja tõendite kogumise. Koodi all keskendutakse peamiselt võimalikele lahendustele nimetatud valdkonnas.

Intervjueeritavad tõid välja, et Eestis on juba rakendatud uuenduslikke lähenemisi, nagu kiirendatud päringute süsteemid pankadele, mis on oluliselt tõhustanud rahapesu uurimist. Siiski rõhutati vajadust laiendada nimetatud lahendusi üle Euroopa, et suurendada rahapesuvastase võitluse tõhustust ja riikidevahelist koostööd. Samuti kirjeldasid uuringus osalejad, et toimepanijad kasutavad tehnoloogilisi lahendusi nagu krüptoraha ja valeidentiteedid, mis on muutnud rahapesu uurimise keerukamaks. Samuti kirjeldati, et sotsiaalmeedia võimaldab isikutel, kes soovivad ebaseaduslikult saadud tulu puhastada, üha kiiremini leida inimesi, kes nende eest toimingud ära teevad. Intervjueeritavate sõnul nõuavad kirjeldatud muudatused maailmas õiguskaitseasutustelt pidevat kohanemist ja tehnoloogilise võimekuse suurendamist.

Intervjueeritavate poolt pakutud lahendused hõlmavad nii õiguskaitseasutuste tehnoloogilise võimekuse suurendamist kui ka rahvusvahelise ja riikliku õigusraamistiku ajakohastamist, et paremini toime tulla tehnoloogilistest arengutest tulenevate väljakutsetega. Politseiuurijad ja prokurörid ütlesid, et on selge, et tehnoloogilise innovatsiooni edasine integreerimine õiguskaitsepraktikatesse on kriitilise tähtsusega. Samuti nagu ka rahvusvahelise koostöö ja standardite arendamine, mis toetaksid tehnoloogiliste lahenduste rakendamist laiemalt ja tõhusamalt rahapesu tõkestamisel.

- „Tehnoloogia areng on oluliselt mõjutanud rahapesuskeemide tuvastamist ja uurimist, sest kasutusele on võetud ka juba meil andmeanaliütika“ (Reintop, 2024).
- „Platvormid, läbi mille saaks Euroopa Liidu liikmesriikidega või kolmandate riikidega infot ametlikult vahetada, sealhulgas pangakontosid kiiremini kätte saada“ (Intervjuu 2, 2024).
- „Täna sellist klassikalist rahajälge, et nüüd me kontodelt näeme, et seda täna enam vist ei olegi, et pigem on seda jälge väga lihtne kaotada. On ju need täiesti erinevad vormid, et kas siis kriipto ja kuld näiteks“ (Intervjuu 4, 2024).

Kolmas oluline tegur on lahendused (kood 3). Intervjueeritavad pakkusid välja, et rahvusvahelise koostöö ja üldiselt rahapesu tõendamise efektiivsuse tagamiseks oleks vaja kogu ühiskonnas suurendada teadlikkust seoses rahapesuga. Koolituste poole pealt pakuti veel lahendusena välja, et rahapesu temaatika paremaks mõistmiseks ja tõendamiseks peaksid uurijad, kohtunikud ja prokurörid saama valdkonnaga seotud spetsialiseeritud ühiskoolitusi.

Õigusliku poole pealt mainiti, et rahapesu vastaste regulatsioonide ajakohastamine vastavalt rahvusvahelistele standarditele ning õigusabi lepingute sõlmimine kolmandate riikidega, parandab rahvusvahelist koostööd. Lisaks avaldati soovi, et õiguskaitseasutustel võiks olla võimalus pöörduda eeluurimiskohtuniku poole, et saada enne ametliku taotluse esitamist tagasisidet tõendite osas. Selline mehhanism võimaldaks ametiasutustel saada varajases staadiumis tagasisidet tõendusmaterjali piisavuse kohta ja vajadusel ka vastavad suuniseid täiendavate tõendite kogumiseks, mis omakorda suurendaks menetluslike toimingute tõhusust ja õiguspärasust. Samuti vähendaks nimetatud lahendus eeluurimise aega ja kohtunike koormust.

- „Infovahetusplatvormide arendamine, et luua rahvusvahelised infovahetusplatvormid, mis võimaldaksid erinevate riikide vahel jagada kiiresti ja turvaliselt teavet rahapesu juhtumite kohta“ (Reintop, 2024).
- „Eelkuriteo tõendamine ei ole enam põhipoint, ikkagi rahapesuskeemi tüpoloogiat vaja ära tõendada“ (Enno, 2024).
- „Infona on vastused olemas, kuid me ei saa õigusabitaotlusele vastust või tuleb väga-väga suure hilinemisega see info“ (Reintop, 2024).

Uuringu kolmas kategooria kirjeldas intervjuude tulemusi, mis käsitlesid, milliseid lahendusi on vaja ellu viia, et tõhustada rahapesu uurimist. Eelkõige olid tähelepanu all praegused võimalused ning kitsaskohad rahvusvahelises koostöös, kuid uuringus osalejate vastuste põhjal toodi välja ka muudatusettepanekud, mida on vaja teostada siseriiklikult.

Magistritöö alapeatükk 2.2. keskendus rahvusvahelise koostöö aspektidele rahapesu tõendamisel, tuginedes Eesti politseiuurijate ja prokuröride kogemustele. Antud alapeatükk sisaldas kategoriseeritud ja kodeeritud intervjuude tulemuste analüüsi. Intervjuude sisuanalüüs oli süstematiseeritud kategooriateks, milles igäihe puhul on välja toodud peamised tegurid ja nende vastastikused seosed, andes ülevaate praktilistest väljakutsetest rahvusvahelisel tasandil.

2.3. Analüüs, järeldused ja ettepanekud

Käesolevas alapeatükis analüüsitakse uuringu tulemusi ning seostatakse need teoreetiliste lähtekohtadega. Samuti tehakse ettepanekuid rahvusvahelise koostöö ning rahapesu tõendamise tõhustamiseks.

Esmalt on oluline välja tuua, et läbiviidud empiirilise uuringu tulemused näitavad, et rahapesu tõendamisel on rahvusvaheline koostöö hädavajalik ning ilma selleta ei oleks võimalik tõendada rahapesu toimepanemist. Seda kinnitab ka teoreetiline raamistik, millest nähtub, et enamasti asuvad vajalikud tõendid välisriigis (käesolev töö lk 22-23). Intervjueeritavate sõnul on rahvusvaheline koostöö liialt aeglane ning seetõttu võib juhtuda olukord, kus pole võimalik enam tõendada, et vara on omandatud õigusvastase tegevusega. Teooria rõhutab, et õiguskaitseasutus ei ole suuteline sammu pidama tänapäeva tehnoloogiliste lahendustega, mis võimaldavad kiiremaid ja kergemaid rahaülekandeid. Selle tulemusel integreeritakse kriminaalsel teel saadud tulu legaalsesse majandusse ja kahjustatakse üldist maailma majandust (käesolev töö lk 6 ja 32). Seetõttu töid

intervjueeritavad ka välja, et põhimõtte „kuritegu ei tohi ära tasuda“ ei leia rahapesu vaates kinnitust, kuna õiguskaitseasutused ei ole suutelised kuriteoga teenitud tulu konfiskeerima. Nimetatud kitsaskoht selgus ka teoreetilises osas. Nimelt suudavad õiguskaitseasutused konfiskeerida üksnes kaks protsenti kogu kuriteoga teenitud tulust (käesolev töö lk 11).

Magistritöö esimene uurimisküsimus oli: „Millised olemasolevad õiguslikud alused ja rahvusvahelised organisatsioonid tõhustavad rahapesu tõendamist?“ Intervjueeritavad tõid välja, et rahvusvahelised õiguslikud alused, nagu konventsioonid ja direktiivid, loovad raamistiku, mis võimaldab riikidel koordineeritult tegutseda rahapesu tuvastamisel, tõendamisel ning kohtumenetluste läbiviimisel. Samuti rõhutasid uuringus osalejad, et Euroopa Liidu liikmesriikide vahelise koostöö nurgakiviks on vastastikuse tunnustamise põhimõtte, mis lihtsustab piiriüleseid menetlusi ja tõendite kogumisega seotud tegevusi. Tulemusi kinnitab ka teoreetiliste aluste peatükk, kus on toodud välja, et Euroopa Liidu üheks põhimõtteks on vastastikune usaldus (käesolev töö lk 30).

Intervjueeritavate kohaselt aitab rahapesu tõendamisele suuremal määral kaasa asjaolu, et rahapesu on ülemaailmselt kriminaalkorras karistatav. Sellegipoolest on kohustus muuta nimetatud tegu kriminaalkorras karistatavaks üksnes riikidel, kes on liitunud Palermo, Strasbourgi või Varrsavi konventsiooniga (käesolev töö lk 18 ja 30). Intervjueeritavad tõid välja, et kui taotlus on juba teele saadetud ning teine riik on ka taotluse täitnud, siis andmete edastamisega ei ole esinenud probleeme. Samuti ei ole uuringus osalejate sõnul esinenud olukordi, kus EIO või ÖAT kogutud tõendid ei oleks usaldusväärsed või teise riigi koostatud protokolle ei saaks Eesti kohtumenetluses kasutada. Nimetatud tulemused ei lähe kokku teoorias selgunud rahvusvahelise koostöö kitsaskohtadega. Nimelt selgus teoorias, et takistused tulenevad asjaolust, et protokollide nõuded ei ole ühtsed, puudub kontroll andmete üle, puuduvad automaatsed mehhanismid taotluste kogumiseks ja edastamiseks (käesolev töö lk 27).

Rahvusvahelised organisatsioonid nagu Eurojust ja Europol on olulised partnerid rahapesu uurimisel ja tõendamisel. Prokurörid pidasid enda kõige olulisemaks ja vajalikumaks partneriks Eurojusti ning uurijad nimetasid oluliseks Europoli. Märkimisväärne tulemus uuringus on, et osalejad ei nimetanud Interpoli kui võimalust rahvusvaheliseks koostööks. Olenemata, et Interpol on samuti oluline rahvusvaheline organisatsioon (käesolev töö lk 28). Lisaks rõhutasid intervjueeritavad, et rahapesu vaatest on oluline roll FATF-il, mis seab standardi rahapesu ja terrorismi rahastamise vastases võitluses ning hindab riikide

jõupingutusi nende standardite täitmiseks. FATF olulisust toob välja ka teooria (käesolev töö lk 29 ja 35).

Uuringus selgus, et kuigi rahvusvahelised organisatsioonid ja õiguslikud alused pakuvad olulist raamistikku ja toetust rahapesu tõendamisele, on siiski väljakutseid, mis seinevad jurisdiktsioonide erinevuses kui ka õiguspraktikas. Seda nii eelkuriteo osas (käesolev töö lk 12) kui ka arvelduskontode väljastamise osas (käesolev töö lk 30).

Eeltoodust tulenevalt või järeldada, et rahvusvaheline koostöö ja tõendite kogumine on võimalik, kuid see nõuab pidevat pingutust ja koostööd erinevate riikide ja organisatsioonide vahel. Olemasolevad õiguslikud alused ja rahvusvahelised organisatsioonid on olulised rahapesu tõendamiseks. Teoreetiliselt on Eesti politseiuurijatel ja prokuröridel võimalus koguda kõiki tõendeid, mida on vaja, et tõestada rahapesu toimepanemist. Lisaks on teoreetiliselt, tulenevalt õiguslikest alustest ja loodud rahvusvahelisest organisatsioonidest tingitult võimalik tuvastada raha liikumine ning kriminaaltulu konfiskeerida. Sellegipoolest selgus, et rahapesu tõendamisel esinevad kitsaskohad, mis on tingitud nii selle olemusest kui ka rahvusvahelisest koostööst.

Teine uurimisküsimus oli: „Millised rahapesu olemusest ja rahvusvahelisest koostööst tingitud kitsaskohad esinevad rahapesu tõendamisel?“ Intervjueeritavate sõnul ei esine õiguslike aluste poolest suuri puudujääke. Peamised kitsaskohad esinevad praktilisel tasemel. Rahvusvahelise koostöö suurimaks kitsaskohaks pidasid intervjueeritavad ajalist aspekti. Teooria kohaselt on käesoleval hetkel välisriigist võimalik tõendeid koguda üksnes EIO või ÕAT vahendusel (käesolev töö lk 30-31). Täpsemalt selgus uuringus, et EIO ja ÕAT ei ole kõige efektiivsemad võimalused tõendite kogumiseks, sest tihti ei pea riigid vastamistähtajast kinni ning ÕAT ei ole ajaliselt reguleeritud. Tähtaegadest mitte kinnipidamine ja nende puudumine aeglustab kriminaalmenetlust, mis lõpuks võib viia selleni, et kohtumenetlus ei jõua lõpule kuriteo aegumise tõttu (käesolev töö lk 30).

Intervjueeritavad rõhutasid, et nende kogemuse põhjal on ÕAT vastamise keskmine aeg üks aasta. Nimetatud tulemus erineb teooriast, kus selgus, et keskmine vastamise tähtaeg on 10 kuud (käesolev töö lk 28). Uuringus osalejad ütlesid, et kui teiste riikidega oleks eraldi koostöölepingud, siis oleks ilmselt vastuse saamine kiirem ja täpsem. Seda kinnitab ka teooria, mis rõhutab, et isegi, kui koostööleping on mingil määral kahjulik, on see siiski rohkem kasulik kui igasugune koostöölepingu puudumine (käesolev töö lk 25).

Lisaks ajalisele kitsakohale ja koostöölepingute puudumisele selgus uuringust, et probleemkohaks on ka teiste riikide võimalik keeldumine informatsiooni jagamisest või mitmete lisaküsimuste esitamine, kus esialgse kiire vastuse saamine on äärmiselt oluline. Intervjueeritavate sõnul esitatakse lisaküsimusi läbi ametlike kanalite, mis teooria kohaselt on ajamahukas (käesolev töö lk 28). Uuringus osalenud prokurörid tõid välja, et taotluse saanud riigi ametnikud võiksid julgemalt suhelda taotluse saatnud uurija või prokuröriga. Kirjeldatud uuringu tulemus kinnitab teorias selgunud asjaolu, et koostöö efektiivsus sõltub osapoolte motiveeritusest ning sisemisest ja välisest motivatsioonist (käesolev töö lk 27).

Samuti selgus läbiviidud intervjuudes, et virtuaalväeringud nagu näiteks krüptoraha on muutnud rahapesu tõendamise keerulisemaks. Tulemust kinnitab ka teooria, millest selgus, et virtuaalvaluutade detsentraliseeritus ja nendega seotud tehingute teostamine väljaspool traditsioonilist pangandussüsteemi teeb tehingute tuvastamise ja tõendamise raskemaks (käesolev töö lk 22). Lisaks, uuringus osalenute ning ka teoreetilise raamistiku kohaselt, (käesolev töö lk 23) võimaldab krüptoraha anonüümseid tehinguid, mis muudab keeruliseks vara omaniku või lõpp punkti tuvastamise.

Intervjueeritavate sõnul esineb kitsakohti ka siseriiklikul tasemel. Täpsemalt rõhutasid intervjueeritavad, et Eestis keskendutakse rahapesu tõendamisel sageli üksikutele detailidele, mis võib jätta lünki, kuid kogu pildi vaatlemisel on näha tüpoloogiat ja ebakõla isiku varalises seisundis. Tõendite kogumi olulisust kinnitab ka teorias selgunud asjaolu, et sageli puuduvad füüsilised tõendid ja selged tagajärjed rahapesu uurimisel (käesolev töö lk 6). Lisaks tõid uuringus osalejad välja, et Eesti kohtupraktika on liialt jäik eelkuriteo tuvastamise suhtes. Eelkuriteo tõendamine osutub keeruliseks, eriti olukordades, kus rahvusvaheline koostöö teatud riikidega puudub. Uuringus osalenud prokuröride ja politseiurijate sõnul on kriminaalmenetlusi lõpetatud seetõttu, et ei ole suudetud tuvastada eelkuritegu, hoolimata asjaolust, et finantsvahendite kihistamine ja varjamine viitavad selgelt rahapesu tüpoloogiale. Kitsaskohta kinnitab ka teoreetiline peatükk, milles selgus, et näiteks Läti on kasutusele võtnud tüpoloogilise lähenemise, mis ei kohusta detailselt tõendama eelkuritegu (käesolev töö lk 18).

Vastates kokkuvõtvalt teisele uurimisküsimusele võib öelda, et kõikide kitsaskohtade ühine probleemkoht on asjaolu, et rahvusvahelises koostöös esineb puudujääke. Sellest tulenevalt ei saa uurijad ja prokurörid efektiivselt tõendada rahapesu ja konfiskeerida kriminaaltulu.

Rahvusvaheline koostöö ei ole piisavalt kiire ning mõningal juhul ei väljastata tõendeid üldse. Konkreetse eelkuriteo puudumine ei võimalda koostada süüdistusakti, et minna kohtusse. Kuid arvestades asjaolu, et Eesti on enamuse kordadel transiitriik, siis võibki raha pärineda riigist, kellega koostöö puudub. Selle tulemusel integreeritakse kuritegelik vara ausasse majandusse, millega kahjustatakse üldist maailmamajandust (käesolev töö lk 6).

Toetudes nii olemasolevale teoreetilisele raamistikule kui ka empiirilisele uuringule, selgus, et kehtivates regulatsioonides ei ole vajalik teostada märkimisväärseid muudatusi. Siiski tuvastati nii regulatsioonides kui ka praktikas aspekte, mis nõuavad detailsemat analüüsi ja võimalikku ülevaatamist, eriti seoses vastamise tähtaegadega. Praktilisel tasemel sõltub koostöö mitmest erinevast aspektist. Teoreetilise raamistiku ja empiirilise uuringu sünteesi tulemused näitavad, et rahvusvahelises koostöös esineb kitsaskohti ning seetõttu on vajadus uuendada ja täiustada rahapesu tõendamise siseriiklike standardeid ja rahvusvahelist koostööd.

Kolmas uurimisküsimus oli „Kas ja mida tuleb parandada rahvusvahelisel ja siseriiklikul tasandil rahapesu tõendamise tõhustamiseks?“ Tulenevalt eeltoodust ja vastates kolmandale uurimisküsimusel tehakse neli ettepanekud erinevatele tasanditele ja valdkondadele, seda seetõttu, et rahapesu tõendamine nõuab mitme erineva tasandi koostööd. Kokkuvõtvalt on ettepanekud järgmised:

Ettepanek Euroopa Liidu Komisjonile:

- Kehtestada Euroopa Liidu sisene järelevalve mehhanism.

Käesolevas uuringus ei uuritud, miks teatud riikidega on koostöö puudulik või mis põhjustel Lõuna-Euroopa riigid ei pea kinni konventsioonis määratud tähtaegadest. Sellegipoolest rõhutab teoreetiline raamistik, et inimese tahe tööd teha sõltub mitmest erinevast tegurist ning inimese iseloomust. Teoorias selgus, et on inimesi, kes teevad tööd efektiivsemalt, kui nende suhtes kohaldatakse järelevalvet. Järelevalve efektiivsust kinnitab ka mänguteooria, mille kohaselt võivad regulatsioonid vähendada kitsaskohtade esinemist. (käesolev töö lk 27-28) Seega tehakse ettepanek rakendada Euroopa Liidu tasandil süsteemset järelevalvet, mis keskenduks EIO tähtaegade järgimisele ning selle mittejärgimise põhjuste analüüsimisele ja kõrvaldamisele. Mehhanism peaks olema suunatud liikmesriikide tegevuse monitoorimisele, et tagada vastamise tähtajast kinnipidamine ning tuvastada ja käsitleda vastamata jätmise põhjuseid.

Samuti tehakse kaks ettepanekut Justiitsministeeriumile ja Siseministeeriumile:

- Eesti ja teiste riikide valitusvaheliste koostöölepingute üle vaatamine ning vajaduse põhiselt uute sõlmimine.

Selleks, et tagada riikidevahelises õigusabitaotluses vastastikune usaldus ning kindlustunne taotlustele vastamise osas, tuleb arvestada, et praegune ÕAT vorm on üldine mudel, mille rahvusvaheline reguleerimine kujutab endast keerukat ülesannet. Seetõttu on vajadus, et Justiitsministeerium ja Siseministeerium viiksid vastavalt oma pädevusele läbi täiendava analüüsi, et tuvastada riigid, kellele saadab Eesti ÕAT ning vastused on jäänud saamata või on keeldunud vastamast. Selline analüüs võimaldaks ministeeriumitele hinnata ja vajadusel kohandada või sõlmida uusi koostöölepinguid, et tagada taotluste tõhusam käsitlemine. Koostöölepingute sõlmise osas tehakse veel täpsustav ettepanek, et lepingutes peaks olema selgelt määratletud ajalised raamid, mis aja jooksul on riigid kohustatud esitatud taotlusele vastama või andma põhjendatud tagasilükkamise otsuse. Koostöölepingute ning nendes oleva täpse ja konkreetse sõnastuse vajadust kinnitab ka teooria (käesolev töö lk 25). Selline lähenemine mitte ainult ei suurendaks läbipaistvust ja efektiivsust, vaid aitaks tugevdada riikidevahelist koostööd ja usaldust õigusabi valdkonnas (käesolev töö lk 32).

- Korraldada ühiskoolitusi kohtunikele, uurijatele ja prokuröridele.

Uuringus osalejad töid kitsaskohana välja, et rahapesu tõendamise eripära mõistetakse erinevalt. Intervjueeritavate sõnul ei tulene erinevus sellest, et mõistetakse seaduse sõnastust erinevalt, vaid nagu ka teooria kinnitab, ongi rahapesu tõendamine erinev teistest kuritegudest (käesolev töö lk 13). Seetõttu on vajadus, et prokurörid, uurija ja kohtunikud saaksid ühtselt tõendamise aspektidest ja rahapesu eripärast aru. Ühine arusaam vähendaks olukorda, kus rahapesu uurimist on läbiviidud mitmeid aastaid, kuid kohtusse ei saa pöörduda, sest kohtunikud on eriarvamusel rahapesu koosseisu eripärast.

Viimane ettepanek tehakse Justiitsministeeriumile, kuid täpsemalt prokuröridele ja kohtunikele:

- Rakendada tüpoloogilist lähenemist rahapesu tõendamisel.

Intervjueeritavad tõi välja, et tüpoloogiline lähenemine võimaldab elatusstandardi erinevuse (seaduslikud tulud vs muud tulud) ning isiku tausta (varasem narkootikumide käitlemine, kelmus) ja tüpoloogia kogumi abil toimepanijaid vastutusele võtta ning

kuritegelikult teel saadud varasid konfiskeerida. Kui kõigi kolme kogumil ei ole võimalik öelda, et isik sai vara seaduslikult, siis on tegemist ebaseaduslikult saadud varaga.

Intervjueeritavate sõnul vähendaks tüpoloogiline lähenemine rahapesu tõendamise sõltuvust rahvusvahelisest koostööst. Seda kinnitab ka teooria, mis toob välja, et rahapesu eelkuritegu on sageli teises riigis ning raha puhastatakse omakorda kolmandas riigis (käesolev töö lk 22-23). See tähendab, et kui menetluse käigus selgub, et informatsiooni teisest riigist ei saada, siis ei oleks rahvusvahelise koostöö puudulikus põhjus, miks peab menetluse lõpetama ning kuriteo toimepannud isik ei saaks vastavat karistust. Sellegipoolest, kui arvestada Eesti kohtupraktikat, siis tuleks seaduses väljend „kuritegelikult teel saadud vara“ muuta „süüteoga saadud vara“ (käesolev töö lk 17). Kuid isegi kui sõnastust ei muuda, on võimalik tüpoloogilist lähenemist kasutada. Näiteks aktsepteerida tsiviilkohtu lahendeid või avalike allikaid. Tüpoloogiline lähenemine vastab ka teoorias kirjeldatud rahapesu toimepanijale, milleks on autonoomne rahapesu (käesolev töö lk 19).

Praegusel juhul ei sea seadus piire, et rakendada tüpoloogilist lähenemist (käesolev töö lk 16). Seega võiks juba praegu prokuratuur kaaluda tüpoloogial alusel süüdistusakti koostamist. Praeguseks on teada, et riigid rakendavad seda (käesolev töö lk 18) ning seetõttu on ka Eestil võimalus paluda teistelt riikidel näiteid, kuidas ning millisel määral on see muutnud rahapesu tuvastamist ja teo toimepanija vastutusele võtmist, arvestades asjaolu, et õiguskaitseasutuste koostöö on suunatud ka parimate praktikate vahendamisele (käesolev töö lk 28). Tüpoloogilist lähenemist saaks rakendada juba praeguses õigusruumis. Sellegipoolest kinnitab ka teooria, et praegune traditsiooniline kohtusüsteem ei ole piisavalt tõhus, et tõendada majanduslikult integreerivas maailmas süütegu (käesolev töö lk 36).

Kokkuvõttes, ühendades teoreetilise raamistiku ja uuringu tulemused, võib järeldada, et rahapesu uurimine ja tõendamine on keeruline mitte ainult juhtumite korral, mis on toime pandud üksnes Eesti jurisdiktsioonis, vaid ka rahvusvahelisel tasandil. Rahapesu tõendamine on hädavajalik, et hoida ära kuritegeliku vara integreerimist ausasse majandusse ning vähendada üldist kuritegevust. Rahapesu tõendamine sõltub rahvusvahelisest koostööst ning rahvusvaheline koostöö omakorda teoreetiliselt sõltub regulatsioonidest ning kokkulepetest. Koostöövormid tagavad efektiivse infovahetuse ja koordineerimise erinevate riikide vahel.

Olemasolevad õiguslikud alused ja rahvusvahelised organisatsioonid mängivad olulist rolli rahapesu tõendamise tõhustamisel, pakkudes raamistikku ja vahendeid rahvusvahelisele koostööle ning tõendite kogumisele. Oluline on märkida, et rahapesu on rahvusvaheline kuritegu ning seetõttu on rahvusvaheline koostöö hädavajalik. Euroopa Liit on oluline partner rahapesu uurimisel, kuid laiem rahvusvaheline koostöö on samuti vältimatu, eriti kui rahapesujuhtumid hõlmavad mitme riigi jurisdiktsiooni.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli selgitada välja „Eesti politseiuurijate ja prokuröride rahapesu tõendamisega seonduvad rahvusvahelise koostöö alused Eesti ja teiste riikide vahel, võimalikud koostööd takistavad tegurid ning koostöö tõhustamise võimalused“. Seatud eesmärkide saavutamiseks analüüsiti käesoleval hetkel olemasoleva teaduskirjanduse põhjal, kuidas on välja kujunenud rahapesu kriminaalõiguslik olemus ja kuidas on see ajas arenenud. Samuti analüüsiti teoreetiliste allikate põhjal, millised on rahvusvahelise koostöö võimalused, seda nii regulatsioonide kui ka organisatsioonide poole pealt. Lisaks selgitati, milline on Eesti politseiuurijate ja prokuröride kogemus seoses rahvusvahelise koostööga, et tõendada rahapesu toimepanekut. Kvalitatiivse uuringu uurimisstrateegiaks oli fenomenograafiline uuring ning andmete kogumiseks kasutati poolstruktureeritud intervjuud.

Eesmärgi saavutamiseks seati kolm uurimisülesannet, millest esimene oli seotud rahvusvahelise koostöö aluste ja rahapesu kriminaalõigusliku olemuse määratlemisega. Nimelt rahapesu on protsess, mille käigus varjatakse kuritegelikult teel saadud tulu päritolu, et muuta see näiliselt legaalseks. Rahapesu on tihedalt seotud majanduskuritegevusega ja on muutunud keerukamaks majanduse integreerumise ning tehnoloogia arengu tõttu. Rahapesu hõlmab kolme peamist etappi: asetamine, puhastamine ja integreerimine, mille käigus raha liigutatakse läbi erinevate kanalite, et vähendada selle jälgitavust ja integreerida see lõpuks legaalsesse majandusse. Rahapesuga võivad olla seotud mitmesugused toimepanijad, sealhulgas mitmed isikud ja organisatsioonid, kes pole algse kuriteoga üldse otseselt seotud. Eelkuriteo tuvastamine ja tõendamine on rahapesu uurimisel keskne väljakutse, kuna kriminaaltulu päritolu varjamiseks kasutatakse keerukaid skeeme.

Rahapesu tõkestavad rahvusvahelised ja riiklikud seadused ning regulatsioonid, konventsioonid ja direktiivid. Samas rahapesu vastu võitlemine nõuab pidevat tähelepanu ja rahvusvahelist koostööd. Arvestades küberkuritegevuse kiiret arengut, on see veel eriti oluline. Rahvusvahelise koostöö efektiivsus sõltub suuresti vastastikuse abistamise meetmetest ja rahvusvahelistest lepingutest. Lepingute sõlmimine aitab ületada koostöö kitsaskohti. Euroopa Liit ja muud rahvusvahelised organisatsioonid on välja töötanud mitmeid konventsioone ja direktiive, mis seavad raamistiku rahapesu uurimiseks ja tõkestamiseks. Tehnoloogiliste lahenduste kasutamine võimaldab kiiremat ja turvalisemat infovahetust riikide vahel, mis on oluline rahapesu uurimisel.

Teine uurimisülesanne oli läbi viidud intervjuude põhjal kirjeldada ja analüüsida rahapesu tõendamise võimalusi, kitsaskohti ja senist praktikat. Tihtipeale jäävad õiguskaitseasutused võimetuks konfiskeerima kuriteost teenitud tulu, mis viib põhimõtte "kuritegu ei tohi ära tasuda" ebaõnnestumiseni. Rahvusvaheline koostöö on kriitilise tähtsusega rahapesuga võitlemisel. Selleks on sõlmitud erinevaid koostööleppeid ja õiguslikke aluseid, mis võimaldavad riikidel koordineerida oma jõupingutusi rahapesujuhtumite uurimisel ja tõendamisel. Selliste lepete ja alustega kaasnevad väljaandmislepingud, vastastikune õigusabi ning teabevahetus.

Olulist rolli mängivad rahvusvahelised organisatsioonid nagu FATF, Eurojust ja Europol, kes soodustavad ülemaailmset koostööd ja teabevahetust. Üldjoontes on väljakutseks rahvusvahelise koostöö puudulikkus, mis aeglustab tõendite kogumist ja rahapesu tõendamist. Eri riiklike õigusraamistike erinevused võivad tekitada takistusi teabevahetuses ja koostöös erinevate riikide vahel. Seetõttu on vajalikud täiendavad regulatsioonid ja koostöölepingud, et ületada taotluste menetlemise ajalisi piiranguid ning tagada tõhusam teabevahetus ja koostöö erinevate riikide uurimisasutuste vahel.

Magistritöö kolmas uurimisülesanne oli sünteesida teoreetilise kirjanduse ja empiirilise uuringu tulemused, et teha ettepanekuid rahvusvahelise koostöö parandamiseks rahapesu tõendamisel, keskendudes Eesti politseiuurijate ja prokuröride vaatele. Ettepanekud on suunatud läbipaistvuse, efektiivsuse ja usaldusväärsuse suurendamisele õigusvaldkonnas ning rahapesu tõhusamale tõendamisele. Esimene ettepanek hõlmab järelevalve kohaldamist EIO täitmise osas. Teine ettepanek hõlmab olemasolevate koostöölepingute põhjalikku läbivaatamist, et tagada efektiivsem ja kiirem koostöö teiste riikidega. Selle käigus tuleks kaaluda vajadust uuendada olemasolevaid ning sõlmida uusi lepinguid.

Kolmas ettepanek käsitleb ühiskoolituste korraldamist politseiuurijatele ja prokuröridele, et suurendada nende teadmisi ja oskusi rahapesu tõendamise valdkonnas. Sellised koolitused võimaldaksid paremat arusaamist rahapesu tõendamise aspektidest ja erisustest. Viimane ettepanek soovitas rakendada tüpoloogilist lähenemist rahapesu tõendamisel. Tüpoloogilise lähenemise kasutuselevõtt võimaldab olla efektiivsem rahapesu tõendamisel.

Magistritöö uurimisküsimus oli: „Millised võimalused on Eesti politseiuurijatel ja prokuröridel rahapesu tõendamiseks lähtuvalt rahvusvahelise koostöö praktikast ja õiguslikest alustest?“ Eesti politseiuurijatel ja prokuröridel on nii rahvusvahelisel kui ka siseriiklikul tasandil

mitmeid võimalusi rahapesu tõendamiseks. Rahvusvahelised õiguslikud alused, nagu konventsioonid ja direktiivid, loovad raamistiku riikide koordineeritud tegevuseks rahapesujuhtumite uurimisel ja tõendamisel. Lisaks mängivad olulist rolli rahvusvahelised organisatsioonid, kes soodustavad ülemaailmset koostööd kriminaalmenetlustes. Siseriiklikul tasandil on Eestis kehtestatud regulatsioonid, mis võimaldavad politseil ja prokuröridel tõendada rahapesu toimepanemist.

Kuigi rahvusvahelisel ja siseriiklikul tasandil on olemas mitmeid võimalusi rahapesu tõendamiseks, esineb siiski mitmeid kitsaskohti. Kitsakohad esinevad enamjaolt rahvusvahelises koostöös ning sellest tulenevalt ei ole Eesti prokurörid ja politseiurijad piisavalt efektiivsed, et tõendada rahapesu. Rahvusvaheline koostöö on aeglane ning mingil määral ei ole osad riigid huvitatud koostööst. Kokkuvõttes näitavad nii teoreetiline raamistik kui ka empiiriline uuring, et rahapesu uurimine ja tõendamine on keeruline protsess, mis nõuab nii siseriiklikku kui ka rahvusvahelist koostööd ning võib esineda mitmeid väljakutseid, eriti seoses raha päritolu tuvastamise ja rahvusvahelise koostöö puudulikkusega. Seetõttu on oluline täiustada nii siseriiklikke standardeid kui ka rahvusvahelist koostööd, et tagada efektiivne rahapesu vastu võitlemine.

Tulevased uurimistööd peaksid keskenduma konkreetsete rahapesujuhtumite põhjalikule analüüsile. See hõlmab suurte rahapesuskeemide uurimist, nende tuvastamise meetodeid, tõendamisprotsessi ning saavutatud tulemusi. Juhtumipõhised uuringud on olulised, kuna need pakuvad sügavuti mõistmist selle kohta, kuidas teoreetilisi kontseptsioone praktikas rakendatakse. Lisaks peaks uurimistöö laienema ennetus- ja tõkestamise valdkonda. Siin tuleks detailsemalt kirjeldada, kuidas finantsasutused ja valitsused tegelevad rahapesu ennetamise ja tõkestamisega, sisaldades sisekontrolli mehhanisme, teavitamiskohustusi ning koostööd rahvusvahelisel tasemel. Sellise lähenemisviisi eesmärk on mitte ainult tuvastada ja analüüsida olemasolevaid rahapesu tõkestamise praktikaid, vaid ka hinnata nende tõhusust ja soovitada võimalikke lahendusi.

Samuti peaks tulevased uurimistööd keskenduma käesolevas magistritöös selgunud kitsaskohale, et enim esineb probleeme Lõuna-Euroopa riikidega. Järgnevad tööd võiks lähemalt uurida, miks esineb puudusi just nimetatud riikidega. Uuringust tulenevalt on võimalik efektiivsemalt selgunud probleemkohta lahendada.

SUMMARY

The aim of the master's thesis was to clarify "the foundations of international cooperation between Estonian police investigators and prosecutors in proving money laundering, the potential obstacles hindering cooperation, and the possibilities for enhancing cooperation." To achieve the set goals, the current scientific literature was analysed to understand the criminal law nature of money laundering and its development over time. The theoretical sources were also analysed to explore the possibilities of international cooperation, both in terms of regulations and organizations. Additionally, the experiences of Estonian police investigators and prosecutors regarding international cooperation in proving money laundering were examined. A phenomenographic study was chosen as the research strategy for the qualitative study, and semi-structured interviews were used for data collection.

Three research tasks were set to achieve the objective, the first of which was related to defining the foundations of international cooperation and the criminal law nature of money laundering. Money laundering is a process that hides the origin of illegally obtained income to make it appear legal. It is closely linked to economic crime and has become more complex due to economic integration and technological development. Money laundering involves three main stages: placement, layering, and integration, during which money is moved through various channels to reduce its traceability and eventually integrate it into the legal economy. Various perpetrators can be involved in money laundering, including multiple individuals and organizations not directly connected to the original crime. Detecting and proving the predicate offense is a central challenge in money laundering investigations, as complex schemes are used to hide the origin of criminal proceeds.

International and national laws and regulations, conventions, and directives combat money laundering. However, fighting money laundering requires constant attention and international cooperation. Given the rapid development of cybercrime, this is particularly important. The effectiveness of international cooperation largely depends on mutual assistance measures and international agreements. Signing agreements helps overcome the bottlenecks of cooperation. The European Union and other international organizations have developed several conventions and directives that set the framework for investigating and preventing money laundering. Using technological solutions enables faster and more secure information exchange between countries, which is crucial in money laundering investigations.

The second research task was to describe and analyse the possibilities, challenges, and current practices of proving money laundering based on conducted interviews. Often, law enforcement agencies fail to confiscate the proceeds of crime, leading to the principle "crime must not pay" failing. International cooperation is critical in fighting money laundering. Various cooperation agreements and legal bases have been signed to enable countries to coordinate their efforts in investigating and proving money laundering cases. Such agreements and bases include extradition treaties, mutual legal assistance, and information exchange.

International organizations like FATF, Eurojust, and Europol play a significant role in promoting global cooperation and information exchange. Overall, the challenge lies in the lack of international cooperation, which slows down evidence collection and proving money laundering. Differences in national legal frameworks can create obstacles in information exchange and cooperation between different countries. Therefore, additional regulations and cooperation agreements are needed to overcome time constraints in processing requests and ensure more efficient information exchange and cooperation between different countries' investigative bodies.

The third research task was to synthesize theoretical literature and empirical research results to make proposals for improving international cooperation in proving money laundering, focusing on the perspective of Estonian police investigators and prosecutors. The proposals aim to increase transparency, efficiency, and reliability in the legal field and to prove money laundering more effectively. The first proposal involves applying supervision in executing the European Investigation Order (EIO). The second proposal involves thoroughly reviewing existing cooperation agreements to ensure more effective and faster cooperation with other countries. This should include considering the need to update existing agreements and enter into new ones.

The third proposal addresses organizing joint training for police investigators and prosecutors to enhance their knowledge and skills in proving money laundering. Such training would provide a better understanding of the aspects and specifics of proving money laundering. The final proposal suggested applying a typological approach to proving money laundering. Implementing a typological approach allows for more effective proof of money laundering.

The research question of the master's thesis was: "What are the possibilities for Estonian police investigators and prosecutors to prove money laundering based on the practice and legal

foundations of international cooperation?" Estonian police investigators and prosecutors have several possibilities for proving money laundering at both international and national levels. International legal foundations, such as conventions and directives, create a framework for coordinated actions by countries in investigating and proving money laundering cases. Additionally, international organizations play a significant role in promoting global cooperation in criminal proceedings. Nationally, Estonia has established regulations that enable the police and prosecutors to prove money laundering offenses.

Although there are several possibilities for proving money laundering at the international and national levels, there are still many challenges. These challenges mainly occur in international cooperation, resulting in Estonian prosecutors and police investigators not being sufficiently effective in proving money laundering. International cooperation is slow, and some countries are somewhat uninterested in cooperation. Overall, both the theoretical framework and empirical research show that investigating and proving money laundering is a complex process that requires both national and international cooperation and can face several challenges, especially in identifying the origin of the money and the lack of international cooperation. Therefore, it is essential to improve both national standards and international cooperation to ensure effective combat against money laundering.

Future research should focus on a thorough analysis of specific money laundering cases. This includes investigating large money laundering schemes, methods of detection, the process of proving, and the outcomes achieved. Case-based studies are essential as they provide an in-depth understanding of how theoretical concepts are applied in practice. Additionally, research should expand into prevention and deterrence. This should describe in detail how financial institutions and governments deal with preventing and deterring money laundering, including internal control mechanisms, reporting obligations, and international cooperation. The aim of this approach is not only to identify and analyse existing anti-money laundering practices but also to assess their effectiveness and suggest possible solutions.

Future research should also focus on the issue identified in this master's thesis, where problems are most prevalent with Southern European countries. Subsequent studies could investigate why shortcomings occur specifically with these countries. By understanding these issues, it would be possible to address the identified problem areas more effectively.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Achim, M., V.L., V., Borlea, S. & Florescu, D., 2021. The Impact of the Development of Society on Economic and financial crime. Case study for European Union member states. *Risks*, 9(5), pp. 1-20.

Actico, 2021. *Combating Money Laundering Using an All-Crimes Approach. New Law in Germany Aims to Improve the Fight Against Money Laundering.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.actico.com/blog-en/combating-money-laundering-in-germany-using-an-all-crimes-approach-new-law-improves-aml/> [Kasutatud 12.03.2024].

Alumäe, T. & Tilk, O., 2018. Advanced rich transcription system for Estonian speech. *IOS Press*, pp. 1-8.

Alweqyan, D., 2022. The Security Council's Role in Combating Money Laundering to Finance Terrorism. *Journal of East Asia & International Law*, 15(2), pp. 221-249.

Andreas, P. & Nadelmann, E., 2008. *Policing the globe: Criminalization and crime control in international relations.* New York: Oxford University Press.

Arnell, P., Block, S., Davies, G. & Wörner, L., 2021. Police cooperation and exchange of information under the EU–UK Trade and Cooperation Agreement.. *New journal of European criminal law*, 12(2), pp. 265-276.

Barnett, S., 1999. A Theory of Full International Cooperation. *Journal of Theoretical Politics*, 11(4), pp. 519-541.

Bee, T. S., Wasiuzzaman & Sukumaran, S., 2022. Cryptocurrency as an Investment: The Malaysian Context. *Risks*, 10(4), pp. 1-20.

Betti, S., 2003. New prospects for inter-state co-operation in criminal matters: The Palermo Convention.. *International Criminal Law Review*, 3(2), pp. 151-167.

Bonnici, J. P. M., 2007. Recent European Union Developments on DataProtection . . . in the Name of Islam or 'CombatingTerrorism'. *Information & Communications Technology Law*, 16(2), pp. 161-175.

Buisman, S., 2011. The influence of the european legislator on the national criminal law of member states: it is all in the combination chosen. *Utrecht Law Review*, 7, pp. 137-155.

Burke, R. H., 2009. *An introduction to criminological theory*. 3 toim. London: Willan Publishing.

Casino, F., Pina, C., López-Aguilar, P., Batista, E., Solanas, A., Patsakis, C., 2022. SoK: cross-border criminal investigations and digital evidence. *Journal of Cybersecurity*, 8(1), pp. 1-18.

Chao, X., Kou, G., Peng, Y. & Alsaadi, F. E., 2019. . Behavior monitoring methods for trade-based money laundering integrating macro and micro prudential regulation: a case from China.. *Technological and Economic Development of Economy*,, 25(6), pp. 1081-1096.

Custers, B. H., Pool, R. L. & Cornelisse, R., 2019. eucBanking malware and the laundering of its profits. *European Journal of Criminology*, 16(6), pp. 728-745.

Daudrikh, Y., 2022. IV. AML Directive: Problems related to exchange of information between Financial Intelligence Units. *Institutiones Administrationis-J. Admin.*, 2, pp. 23-35.

Deflem, M., 2002. *Policing World Society: Historical Foundations of International Police Cooperation*. Oxford: Oxford University Press.

Deflem, M., 2022. The Declining Significance of Interpol: Policing International Terrorism After 9/11. *International Criminal Justice Review*, 34(1), pp. 1-15.

Dimitrijević, D., 2018. *Money laundering and terrorist financing on international and national legal level*. Belgrad: Academy of Criminalistic and Police Studies.

Dunham, K., 2006. Money Mules: An investigative view.. *Information Security Journal*, 15(1), pp. 6-11.

Duyne, P. C. v., Harvey, J. H. & Gelemerova, L. Y., 2018. *The Critical Handbook of Money Laundering: Policy, analysis and myths*. London: Palgrave Macmillan.

Eesti Pank, 2024. *Makstavad maksed makseviisi ja kliendigrupi lõikes*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://statistika.eestipank.ee/#/et/p/965/r/4492/4241> [Kasutatud 22.02.2024].

Eesti Pank, 2024. *Makstavad piiriülesed maksed riikide lõikes*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://statistika.eestipank.ee/#/et/p/965/r/4432/4180> [Kasutatud 22.02.2024].

Eesti Vabariigi ja Hiina Rahvavabariigi vaheline leping vastastikusest õigusabist kriminaalasjades (2011) RT II, 04.11.2010, 6.

Eesti Vabariigi ja Kasahstani Vabariigi valitsuste vaheline organiseeritud kuritegevuse ja muude kuriteovormide vastu võitlemise koostöö leping (2012) RT II, 12.04.2012, 1.

ERR, 2023. *Algas kohus Danske Eesti filiaali ekstootajate üle*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.err.ee/1609163599/algas-kohus-danske-eesti-filiaali-ekstootajate-ule>
[Kasutatud 12. 01.2024].

ERR, 2024. *Saksa parlament hääletas kanepi legaliseerimise poolt*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.err.ee/1609262520/saksa-parlament-haaletas-kanepi-legaliseerimise-poolt> [Kasutatud 11.05.2024].

Eurojust, 2022. *Money laundering cases registered at Agency doubled in last 6 years according to Eurojust's new report*. [Võrgumaterjal] Leitav:
<https://www.eurojust.europa.eu/news/money-laundering-cases-registered-agency-doubled-last-6-years-according-eurojusts-new-report> [Kasutatud 01.03.2024].

Euroopa Komisjon, 2020. *Confiscation and asset recovery*. [Võrgumaterjal]
Leitav: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:5776f170-a4b5-11ea-bb7a-01aa75ed71a1.0008.02/DOC_1&format=PDF [Kasutatud 09.05.2024].

Euroopa Komisjon, 2022. *Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures, Estonia*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://rm.coe.int/moneyval-2022-11-mer-estonia/1680a9dd96> [Kasutatud 21.07.2023].

Euroopa Komisjon, 2023. *Konfiskeerimine rahvusvahelisel tasandil*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://e-justice.europa.eu/94/ET/confiscation> [Kasutatud 04.03.2024].

European Union law, 2014. *Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0041> [Kasutatud 13.12.2023].

Europol, 2022. *Secure Information Exchange Network Application (SIENA)*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/services-support/information-exchange/secure-information-exchange-network-application-siena>
[Kasutatud 02.01.2023].

Faith, D. C., 2011. The Hawala system. *Global Security*, 2(1), pp. 23-33.

FATF, 2023. *Countering Ransomware Financing*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Methodsand Trends/countering-ransomware-financing.html> [Kasutatud 09.05.2024].

FATF, 2023. *International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation*. Paris: FATF.

FATF, 2023. *Methods and Trends*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.fatf-gafi.org/en/topics/methods-and-trends.html> [Kasutatud 09.05.2024].

FATF, 2023. *Who we are*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.fatf-gafi.org/en/the-fatf/who-we-are.html> [Kasutatud 28.08.2023].

Finantsinspektsioon, 2021. *Rahapesu tõkestamisest üldiselt*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.fi.ee/et/finantsinspektsioon/rahapesu-tokestamisest-uldiseelt> [Kasutatud 12.02.2024].

Gerspacher, N., 2008. The history of international police cooperation: a 150-year evolution intrends and approaches. *Global Crime*, 9(1), pp. 169-184.

Gise-Sproģe, I., Liodorova, J., Mūrniece, K. & Voronova, I., 2020. Money laundering Investigation: The Case of Latvia. *Social Sciences Bulletin/Socialo Zinatnu Vestnesis*, 31, pp. 137-155.

Griffiths, M., O'callaghan, T. & Roach, S. C., 2008. *International relations: the key concepts*. London: Taylor & Francis.

Haas, M. D., 2021. Punishing white-collar crime in Canada: Issues with the economic model of crime and punishment.. *Alberta Law Review*, 59(1), pp. 201-224.

Hammersley, M., 2013. *What is Qualitative Research?*. London: Bloomsbury Publishing Plc.

Handa, R. K. & Ansari, R., 2022. Cyber-laundering: An Emerging Challenge for Law Enforcement. *Journal of Victimology and Victim Justice*, 5(1), pp. 80-99.

Haq, I., Shahat, I. E., Abatamarco, M. & Bates, C., 2022. The Impact of 9/11 on Money Laundering. *American Behavioral Scientist*, 0(0), pp. 261-273.

Hayes, J. & Barkle, G., 2018. *Overseas Production Orders – The Answer to the Cross-Border Data Problem?*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.bcl.com/overseas-production-orders-the-answer-to-the-cross-border-data-problem/> [Kasutatud 06.05.2024].

Heinikoski, S. & Hyttinen, T., 2019. Justification of supranational criminal law – Analysis of collective securitization in the EU-level harmonization of money laundering provisions. *Maastricht Journal of European andComparative Law*, 26(8), pp. 815-832.

Hellvig, R. C. & Constantin, A. B., 2023. Impact of globalization on money laundering. *SEA-Practical Application of Science*, 32, pp. 91-95.

Helm, U., 2006. *Erinavate institutsioonide koostöö rahapesu tõkestamisel. Bakalaureusetöö*. Tallinn: Tartu Ülikooli õigusinstituut,.

Hirsch, M., 2015. Game Theory and International Environmental Cooperation. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, 27(3), pp. 503-510.

History, 2022. *Watergate Scandal*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.history.com/topics/1970s/watergate> [Kasutatud 28.08.2023].

Jefatura del Estado, 2023. *Ley 10/2010, de 28 de abril, de prevención del blanqueo de capitales y de la financiación del terrorismo..* [Võrgumaterjal]
Leitav; <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2010-6737> [Kasutatud 12.12.2023].

Justiitsministeerium, 2023. *Õiguskaitse prioriteetid*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/oiguskaitse-prioriteetid> [Kasutatud 08.10.2023].

Jõgi, T., 2022. *Takistused jälitustoimingute teostamisel õigusabitaotluste alusel. Magistritöö*. Tallinn: Tartu Ülikool.

Jäärats, E., 2022. *Krediidiasutuste omavaheline infovahetus rahapesu tõkestamise eesmärgil vaadelduna isikuandmete kaitse perspektiivist. Magistritöö*. Tallinn: Tartu Ülikool.

Kahtlustatava H. K. vara arestimine (2015) 1-17-4924/15.

Karistusseadustik (2001) RT I 2001, 61, 364.

Kingah, S. & Zwartjes, M., 2015. Regulating money laundering for terrorism financing: EU-US transnational policy networks and the financial action task force.. *Contemporary Politics*, 21(3), pp. 341-353.

Kopelman, R. E. & Prottas, D. J., 2013. Theory X and Theory Y published in the Sage Encyclopedia of Management Theories. rmt:: 1, toim. *Encyclopedia of Management Theories*. Los Angeles: SAGE Publications, Inc, p. 1056.

Kot, M., 2021. Money Laundering as Major Risk to the Stability of Banking Industry. *Wroclaw University of Economics and Business*, 65(4), pp. 77-93.

Kriminaalasi S. S. süüdistuses KarS § 199 lg 2 p-de 4, 7 ja 8, § 394 lg 1 ning § 202 lg 2 p 2 järgi (2010) 3-1-1-68-10.

Kriminaalasi Tauri Partsi süüdistuses KarS § 209 lg 2 p 1, § 213 lg 1, § 214 lg 2 p 1 ja § 394 lg 2 p 2 järgi (2011) 3-1-1-21-11.

Kriminaalmenetluse seadustik (2003) RT I 2003, 27, 166.

Laats, M., 2017. *Piiriüleste jälitustoimingute läbiviimine digitaalkeskonnas. Magistritöö.* Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Larsson, J. & Holmström, I., 2007. Phenomenographic or phenomenological analysis: does it matter? Examples from a study on anaesthesiologists' work. *International Journal of Qualitative Studies on Health*, 2(1), pp. 55-64.

Levi, M., 2006. Money laundering. *Crime and justice*, 34(1), pp. 289-375.

Levi, M. & Soudijn, M., 2020. Understanding the laundering of organized crime money. *Crime and Justice*, 49(1), pp. 579-631.

Lubis, F., 2020. The analysis of criminal law policy on advocate reporting in preventing and assisting money laundering crime in Indonesia. *The Lawyer Quarterly*, 10(4), pp. 361-380.

Masciandaro, D., 2017. *Global financial crime: terrorism, money laundering and offshore centres.* New York: Taylor & Francis.

Maugeri, A. M., 2018. Self-laundering of the proceeds of tax evasion in comparative law: Between effectiveness and safeguards. *New Journal of European Criminal Law*, 9(1), pp. 83-108.

Mitsilegas, V. & Guild, E., 2023. Police and criminal justice co-operation after Brexit. *Journal of European Public Policy*, 30(11), pp. 2519-2539.

Monar, J., 2013. Eurojust and the European Public Prosecutor Perspective: From Cooperation to Integration in EU Criminal Justice?. *Perspectives on European Politics & Society*, 14(3), pp. 339-356.

Moneyval, 2022. *Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures Estonia.* [Võrgumaterjal] Leitav: <https://rm.coe.int/moneyval-2022-11-mer-estonia/1680a9dd96> [Kasutatud 13.12.2023].

Orobosa, I. & Chukwuyem, J. A., 2023. Abraham Maslow's Hierarchy of Needs and Frederick Herzberg's Two-Factor Motivation Theories: Implications for Organizational Performance.. *Romanian Economic Journal*, 85, pp. 31-48.

Osmani, A. & Avizu, Q., 2020. The New Strategic Definitions of Europol. *Vizione*, 35, pp. 147-158.

Pai, U., 2013. *Kaugkontrolli rakendamise rahapesu andmebüroo järevalvetegevuses, Magistritöö*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Pere, A., 2019. *Kriminaalmenetlusõiguse revisjon*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.just.ee/oigusloome-arendamine/kriminaalmenetlusoiguse-revisjon#i-etapi-komisjon>- [Kasutatud 01.10.2023].

Pol, R. F., 2020. Anti-money laundering: The world's least effective policy experiment? Together, we can fix it. *Policy design and practice*, 3(1), pp. 73-94.

Prokuratuur, 2023. *Töötajate kontaktandmed*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.prokuratuur.ee/kontaktid/kontakt/tootajate-kontaktandmed> [Kasutatud 03.01.2024].

Rahapesu Andmebüroo, 2023. *Sularahaga seotud rahapesu ja terrorismi rahastamise riskid Eestis*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://fiu.ee/aastaraamatud-ja-uuringud/uuringud#sularahaga-seotud-ra> [Kasutatud 21.07.2023].

Rahapesu ja terrorismi rahastamise tõkestamise seadus (2017) RT I, 17.11.2017, 2.

Rahvusvaheliste lepingute õiguse Viini konventsioon (1969) RT II 2007, 15,.

Rai, N. & Thapa, B., 2015. *A study on purposive sampling method in research*. Kathmandu: Kathmandu School of Law.

Ravalier C., Jermaine M., Wegrzynek, P., Mitchell, A., McGowan, J., Mcfadden, P., Bald, C., 2023. A Rapid Review of Reflective Supervision in Social Work. *British Journal of Social Work*, 53(4), pp. 1945-1962.

Rojszczak, M., 2022. e-Evidence Cooperation in Criminal Matters from an EU Perspective. *Modern Law Review*, 85(4), pp. 997-1028.

Romerio, F. & Müller, L., 2023. *In brief: money laundering offences in Switzerland*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=4a9e9bbe-a128-4345-8ad6-6f0792da0a63> [Kasutatud 05.12.2023].

Rossel, L., Unger, B., Batchelor, J. & Koningsveld, J. v., 2021. *Combating Fiscal Fraud and Empowering Regulators: Bringing tax money back into the COFFERS*. Oxford: Oxford University Press.

Sampson, E., 2023. *Money-laundering criminals are adapting to new technology faster than authorities can keep up, EU report says*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.icij.org/investigations/fincen-files/money-laundering-criminals-are-adapting-to-new-technology-faster-than-authorities-can-keep-up-eu-report-says/> [Kasutatud 15.01.2024].

Sater, S., 2020. Do We Need KYC/AML: The Bank Secrecy Act and Virtual Currency Exchanges. *Law Review*, 73(2), pp. 397-423.

Schlarb, D. D., 2022. Rethinking anti-money laundering supervision: The Single Supervisory Mechanism - a model for a European anti-money laundering supervisor?. *New Journal of European Criminal Law*, 13(1), pp. 69-90.

Schmidt, K., 2017. *Bitcoin'ide kasutamise kuritegelikel eesmärkidel*, Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Schneider, F. & Windischbauer, U., 2008. Money laundering: some facts. *European Journal of Law and Economics*, 26, pp. 387-404.

Seymour, B., 2008. Global money laundering. *Journal of Applied Security Research*, 3(3-4), pp. 373-387.

Siseministeerium, 2020. *Siseturvalisuse arengukava 2020-2030*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.siseministeerium.ee/stak2030> [Kasutatud 21.07.2023].

Sootak, J., 2003. *Õigusvastatus. Süü*. Tallinn: Juura.

Soudijn, M. R. J., 2014. Using strangers for money: a discussion on money-launderers in organized crime. *Trends in organized crime*, 17(3), pp. 199-217.

Starnini, M., Tsourakakis, C., Zamanipour, M., Panisson, A., Allasia, W., Fornasiero, M., Puma, L., Ricci, V., Ronchiadin, S., Ugrinoska, A., Varetto, M., Moncalvo, D., 2021. Smurf-

Based Anti-money Laundering in Time-Evolving Transaction Networks. *Springer International Publishing.*, 21, pp. 171-186.

Steblianko, A.V., Chernadchuk, T.O., Kravchenko, I.O., Andriichenko, N.S., Rudanetska, O.S., 2020. International law enforcement cooperation against money laundering. *Cuestiones Politicas*, 37(65), pp. 218-230.

Stemler, S., 2001. An overview of content analysis. *Practical assessment, research, and evaluation*, 7(17), pp. 1-17.

Stessens, G., 2000. *Money Laundering: A New International Law Enforcement Model*. Cambridge: Cambridge University Press.

Stolz, S. A., 2020. Phenomenology and phenomenography in educational research: A critique. *Educational Philosophy and Theory*, 52(10), pp. 1077-1096.

Tang, Z., 2020. International Judicial Cooperation in Game Theory. *Journal of International Dispute Settlement*, 11(4), pp. 522-548.

U.S Department of Justice, 2023. *CLOUD Act Resources*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://www.justice.gov/criminal/cloud-act-resources> [Kasutatud 01.04.2024].

Unger, B., 2007. *The Scale and Impacts of Money Laundering*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.

United Nations, 2003. *United Nations Convention against Corruption*. [Võrgumaterjal]
Leitav: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf [Kasutatud 01.03.2024].

Vickers, A., 2005. Protection from money laundering with minimum impact. *Business information review*, 22(3), pp. 166-171.

TABELITE LOETELU

Tabel 1. Lõplik valim piirkonna põhiselt (autori koostatud).....	39
Tabel 2. Uurimisküsimuste seos kategooriatega (autori koostatud).....	40
Tabel 3. Koostöö (autori koostatud).....	41
Tabel 4. Kitsaskohad (autori koostatud).....	46
Tabel 5. Ettepanekud (autori koostatud).....	52

LISA 1. Uurimisinstrument

Tere, olen Sisekaitseakadeemia Sisejulgeoleku instituudi tudeng Kristiina Raagmets ning kirjutan magistritööd teemal „“. Magistritöö eesmärk on selgitada välja rahapesu menetlemisega seonduvad rahvusvahelise koostöö põhimõtted Eesti ja teiste riikide vahel, võimalikud koostööd takistavad õiguslikud, kultuurilised ja poliitilised tegurid ning koostöö tõhustamise võimalused. Sellest tulenevalt intervjuueerin politseiuurijaid ja prokuröre, kes puutuvad kokku rahapesu tõendamisega. Intervjuu esimeses osas küsin Teilt üldiseid andmeid ning teises osas räägime Teie kogemusest seoses rahvusvahelise koostööga rahapesu tõendamisel. Intervjuu salvestatakse ning hiljem transkribeeritakse, kui te soovite jääda tulemuste esitamisel anonüümseks, siis see võimalus Teil on. Intervjuu salvestust kasutatakse ainult magistritöö raames ning ei jagata kolmandate isikutega. Kas olete nõus, et intervjuu salvestatakse ning Teie nime kuvatakse tulemuste esitamisel?

Kõigepealt küsin Teilt demograafilisi andmeid:

Teie tööpiirkond:

Teie ametikoht:

Teie tööstaaž antud ametikohal:

1. Milliseid tõendeid võimaldavad praegused õigusnormid Eestil koguda rahvusvahelist mõõdet omavate rahapesujuhtumite tõendamiseks?
2. Millised rahvusvahelise õiguse põhimõtted on aidanud Eestil rahapesujuhtumeid tõendada?
3. Millised rahvusvahelised organisatsioonid on Teie kogemuse põhjal aidanud tõhustada ja kiirendada koostööd rahapesu tõendamisel?
4. Palun tooge mõni näide edukast rahapesujuhtumiga seotud koostööprojektist teise riigiga. Mis olid selles koostöös kõige olulisemad aspektid, mis aitasid rahapesu tõendada?
5. Millist tüüpi rahapesu juhtumitega seonduvalt on Teil tulnud teha rahvusvahelist koostööd Euroopa Liidu väliselt?
6. Millist tüüpi rahapesu juhtumitega seonduvalt on Teil tulnud teha rahvusvahelist koostööd Euroopa Liidu siseselt?
7. Millised on peamised kitsaskohad, millega olete kokku puutunud rahvusvahelises koostöös rahapesu juhtumite uurimisel nii EL siseselt kui kolmandate riikidega?

8. Kuidas on tehnoloogia areng mõjutanud rahapesu skeemide tuvastamist ja uurimist?
9. Millised on peamised väljakutsed, millega Eesti rahapesu tõendamisel tulevikus silmitsi seisab (võimalikud uued skeemid/trendid rahapesus)?
10. Milliseid muudatusi oleks vaja ellu viia, nii riigisisesele, kui ka rahvusvahelisele koostööle, et tõhustada ja kiirendada rahapesu tõendamist?

Kas soovite omalt poolt midagi lisada seoses käsitletud temaga?

Aitäh Teile osalemast, see on minu poolt kõik, kui soovite hiljem midagi lisada, siis võite minuga ühendust võtta emaili teel: kristiina.raagmets@kad.sisekaitse.ee

Kristiina Raagmets

LISA 2. Uurimisküsimuste ja intervjuu küsimuste seos

Uurimisküsimus	Intervjuu küsimus
<p>Millised olemasolevad õiguslikud alused ja rahvusvahelised organisatsioonid tõhustavad rahapesu tõendamist?</p>	<p>Milliseid tõendeid võimaldavad praegused õigusnormid Eestil koguda rahvusvahelist mõõdet omavate rahapesujuhtumite tõendamiseks?</p>
	<p>Millised rahvusvahelise õiguse põhimõtted on aidanud Eestil rahapesujuhtumeid tõendada?</p>
	<p>Millised rahvusvahelised organisatsioonid on Teie kogemuse põhjal aidanud tõhustada ja kiirendada koostööd rahapesu tõendamisel?</p>
	<p>Palun tooge mõni näide edukast rahapesujuhtumiga seotud koostööprojektist teise riigiga. Mis olid selles koostöös kõige olulisemad aspektid, mis aitasid rahapesu tõendada?</p>
<p>Millised rahapesu olemusest ja rahvusvahelisest koostööst tingitud kitsaskohad esinevad rahapesu tõendamisel?</p>	<p>Millist tüüpi rahapesu juhtumitega seonduvalt on Teil tulnud teha rahvusvahelist koostööd Euroopa Liidu väliselt?</p>
	<p>Millist tüüpi rahapesu juhtumitega seonduvalt on Teil tulnud teha rahvusvahelist koostööd Euroopa Liidu siseselt?</p>
	<p>Millised on peamised kitsaskohad, millega olete kokku puutunud rahvusvahelises koostöös rahapesu juhtumite uurimisel nii EL siseselt kui kolmandate riikidega?</p>
	<p>Kuidas on tehnoloogia areng mõjutanud rahapesu skeemide tuvastamist ja uurimist?</p>
<p>Kas ja mida tuleb parandada rahvusvahelisel ja siseriiklikul tasandil rahapesu tõendamise tõhustamiseks?</p>	<p>Millised on peamised väljakutsed, millega Eesti rahapesu tõendamisel tulevikus silmitsi seisab (võimalikud uued skeemid/trendid rahapesus)?</p>
	<p>Milliseid muudatusi oleks vaja ellu viia, nii riigisiselt, kui ka rahvusvahelises koostöös, et tõhustada ja kiirendada rahapesu tõendamist?</p>
	<p>Millised uuendused või arengud võivad Teie arvates tulevikus mõjutada rahapesu uurimise efektiivsust? Mida arvate nt tehisintellekti meetodite rakendamisest rahapesu tõendamisel?</p>

LISA 3. Koodipuu

Uurimisküsimus	Kategooria	Kood	Allikas	Sagedus
Millised olemasolevad õiguslikud alused ja rahvusvahelised organisatsioonid tõhustavad rahapesu tõendamist?	Koostöö	Koostöö vajadus	7	19
		Rahvusvahelised õiguslikud alused	6	14
		Organisatsioonid	4	13
		Tõendite kogumise võimalused	8	16
Millised rahapesu olemusest ja rahvusvahelisest koostööst tingitud kitsaskohad esinevad rahapesu tõendamisel?	Kitsaskohad	Tõendite kogumise takistused	9	21
		Tõendite väljastamine	8	22
		Selgitamise kohustus	4	7
		Aeg	8	30
		Tõendamine Eestis	6	20
Kas ja mida tuleb parandada rahvusvahelisel ja siseriiklikul tasandil rahapesu tõendamise tõhustamiseks?	Ettepanekud	Kohtumenetlus	3	17
		Tehnoloogia	8	22
		Lahendused	7	26